Søllerød bogen 1982

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1982

Søllerødbogen 1982

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for

Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1982 er sat med Linotype Janson.
Papiret er Thai-Cote.
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDD.
Sat og tryk hos Poul Kristensen, Herning, i 1600 ekspl.

Redaktion af Selskabets publikationer:
Stadsbibliotekar *Annalise Børresen*,
Søllerød Kommunebiblioteker,
Biblioteksalleen 1-5, 2850 Nærum. Tlf. (02) 800486

ISBN 87-87113-45-7

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen, bedes sendt til redaktøren, stadsbibliotekar Annalise Børresen, Søllerød Kommunebiblioteker, 2850 Nærum.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

Gjeltehus – Skovly – Geelsgaard
Fra skovfogedsted til vanførehjem
Af lektor, cand. mag. *Gunnar Sandfeld* 9

Søllerød grundejerforening. Træk fra dens historie
Af ekspeditionssekretær *Ulrik Schou* 104

Vedbækprojektet. Under mosen og byen 117

Skørbrændte sten og tilspidsede pæle
Af universitetslektor, mag. art. *Erik Brinch Petersen* 117

Knivene under mikroskop
Af forskningsrådsstipendiat, mag. art. *Helle Juel Jensen* 125

Jæger og bytte
Af universitetslektor, mag. scient. *Kim Aaris-Sørensen* 131

Stenalderbopladser under Vedbæk by
Af videnskabelig assistent, mag. art. *Peter Vang Petersen* 139

Selskabet 1.4.1980-31.12.1980
Af professor, dr. phil. *Roar Skovmand* 153

Selskabets regnskab 1.1.1980-31.12.1980
Af ingeniør *Werner Ruff* 164

Historisk-topografisk Selskabs fyrretyve år
Tale ved Selskabets jubilæumsfest på Trørødskolen 2. marts 1982
Af professor, dr. phil. *Roar Skovmand* 166

»Kun den, i hvem fortiden er stuvet op,
har fragt ind i fremtiden«
Af stadsbibliotekar *Annalise Børresen* 173

Gjeltehus – Skovly – Geelsgaard

Fra skovfogedsted til vanførehjem

En ejendoms historie på grænseskellet

Af Gunnar Sandfeld

Bøndernes gamle brugsret i skoven

Geels skov var fra gammel tid underlagt landsbyerne Søllerød, Øverød og Virum – således at forstå, at bønderne herfra havde gammel ret ikke alene til at lade deres kreaturer græsse frit i skovens lysninger og lade svinene mæske sig med bøgens og egens nedkastede frugter (olden), men også til – med måde og efter fast afgrænsede regler – at forsyne sig med brændsel og gavntræ. Det var navnlig Virumbønderne, der havde udnyttet Geels skov på denne måde, idet Øverødbønderne som oftest havde foretrukket at benytte det store skovområde, »Holte Overdrev« kaldet, som dengang dækkede en stor del af det senere åbne agerland mellem Rude skov og Trørød hegn, og Søllerødbønderne hovedsagelig havde holdt sig til de mange større og mindre skovklatter i øst mellem Nymølle og Attemose.

Skovtyveri

Som i andre skovegne var der også her en skovfoged til at holde opsyn med, at alt gik efter lov og orden. Navnlig måtte han passe nøje på, at ingen forgreb sig på kongens træer og vildt. Det var nemlig såre almindeligt overalt – og ikke mindst i de nordsjællandske skove – at fattige bønder ved krybskytteri eller skovtyveri søgte at redde sig ud af en øjeblikkelig nødsituation. Og noget særlig kriminelt heri hverken kunne eller ville de se, selv om de selvfølgelig godt nok vidste, hvad ondt der ventede dem, dersom skovfogden tilfældigt kom over dem under sådanne natlige manøvrer.[1]

Også efter skovenes indfredning florerede skovtyverierne livligt overalt i landet. Der var så at sige gået tradition i dem efterhånden. Her i Geels skov hjemsøgtes ganske naturligt i særlig grad den vestre ende, der jo lå omgivet af øde mosestrækninger (Vejlemose, Kollemose og Sortemose) og fjernest borte fra alle skovfoged- og skovløberboliger (de lå jo alle øst for Kongevejen). Derfor kom stedet i folkemunde til at hedde »Tyvekrogen«.[2]

Skovfogedstedet »Gielts Huus«

Det ældste skovfogedhus i Geels skov lå i skovbrynet dér, hvor Frederik den Andens Kongevej løb ind syd fra (jvf. kortet fig. 1 og teksten dertil). »Gielts Huus« kaldtes det og havde oprindelig naturligvis været en ganske almindelig og ret tarvelig hytte. Men da ved begyndelsen af 1700-tallet den ulykke var hændt, at skarnsfolk havde svedet hele hytten af en søndag formiddag, medens beboerne var til alters i Søllerød kirke, havde skovløberen for egen regning ladet opføre en ny, meget større og rummeligere bolig (8 fag).[3]

Navnet på den skovfoged, der i en sådan grad evnede at flotte sig, kender vi ikke. Men hans efterfølger kender vi fra »Kopskatte- og Krigsstyrsmandtalslisten« 15/9 1717, hvor det under »Gielt Hus i Søllerød« anføres, at han hedder *Rasmus Christophersen* og har kone, to børn og en tjenestepige samt heste og køer. Disse husdyr har da formodentlig græsset i skoven side om side med Virum-bøndernes kreaturer.[4]

Ensomt, men smukt beliggende

Ret så ensomt må her have været inden udskiftningernes og landsbyudflytningernes tid. Nærmeste beboelser har været Bredeværket og Virum Landsbygade, begge godt og vel 1 km borte. Og hinsides skovene lå Dronninggård, Rudegård, Øverød by og Søllerød by i afstande fra 2 til 2½ km. Først i århundredets sidste trediedel kom de nære naboer: skovløberstedet (»Skovlysthus«), den kgl. General-Vejkommissions hus (»Lunderup«) og »Holmegården«, og de lidt fjernere: »Rømmerødgård« og »Ørholmgård«, og hinsides Geels bakke: »Røjels bom«, skovløberstedet »Røjelshus« og Nyholte bryggergård og kro.

Men dejligt var her jo. Det så i hvert fald de københavnske borgere,

Fig. 1. Udsnit af Chr. Hilckers »Geomethriske Grundtegning over det Langenske Revier« efter »de Kongel. Danske og Tydske Forst Betiente's Riss og Beskrivning« okt. 1763-marts 1764. Viser Geels skovs grænser før indfredningen. Den nye retlinjede Kongevej er, skønt først anlagt 1764-74, klart indtegnet ved siden af den ældre buede. Når den gamle vej slog denne bue, var det tydeligt nok for at komme fri af de store mosedrag »Ellemose« og »Geelts Lyng« (se også kortet fig. 4). Men den nye, som efter kongebud skulle løbe snorlige fra Sorgenfri til Rudersdal, måtte altså nødvendigvis føres lige hen over moserne. Det har krævet enorme jordopdæmnings- og bakkeudgravningsarbejder (jvf. fig. 15); og at føre vejen op over bakkeknolden har desuden krævet mægtige skovrydninger. En arbejdskommando på 30 mand indkvarteredes i 1764 hos Virumbønderne (på egen fortæring dog). I Øverød kunne ingen indkvarteres »formedelst en streng Sygdom som grasserer i samme Bye af Blodgang«, og i Søllerød havde bønderne nok at gøre med tvangsarbejde ved de igangværende store om- og tilbygninger på Søllerød slot, skrev førster N. Bang til oberjægermester Gram (2/10 64).

som havde ærinde til et af de mange fornemme lyststeder her ude i sognet, eller som blot var på gennemfart til Hillerød, Hørsholm eller Fredensborg. Allerede på afstand så de idyllen tone frem i skovbrynet, når de efter Sorgenfri drejede af fra Kongevejen og kørte ned ad »den almindelige landevej for Nærum og Holte« (jvf. kortet fig. 1). Og ganske nær kom de den, hvis de ventede med at dreje af, til de kom til den vej, der løb øst på tæt sønden om skovbrynet for ved Ålebæksvinget at forene sig med den almindelige landevej, eller hvis de ligefrem valgte at tage tørnen med selve Kongevejens stejle og ujævne bakkestigning op gennem skoven.

Skovfogden udnytter stedets beliggenhed

Om skovfogden i Geels Hus, for hvem skoven jo først og fremmest var stedet, hvor der måtte slides hårdt for det nødtørftige udkomme, har haft samme opladte sind og sans for romantisk natursværmeri som de civiliserede københavnere, tør vel nok være tvivlsomt. Men givet er det i hvert fald, at Christophersens efterfølger *Lars Thomsen* havde klart øje for de rent økonomiske fordele, der kunne drages af stedet og dets rigelige pladsforhold. Det resulterede da også hen ved midten af 1740-rne i, at en velhavende københavnsk storkøbmand (senere rådmand) *Jens Gregersen Klitgaard* »for sin sundheds skyld« (som han selv udtrykte det) begyndte at lægge sig ind som fast sommergæst i det idylliske skovhus.

Velhavende københavner indretter sommerbolig

Stedets beliggenhed havde helt fortryllet ham. Men de rum (en stue og et kammer), der stilledes til hans rådighed i den søndre ende af bygningen, var naturligvis så spartanske og indskrænkede, at den fornemme mand, da det kom til stykket, ikke så godt kunne affinde sig med dem. Hans familie kunne da slet ikke. Derfor gav han sig straks til – på egen bekostning, selvfølgelig – at nyindrette og forbedre dem i enhver henseende og pynte dem op, så de fik et nogenlunde standsmæssigt præg. Men ikke nok med det. Han føjede yderligere en helt ny stue på 4 fag til i gavlen mod syd og byggede desuden en hel sidelænge, 5 fag lang, rummende et køkken og nogle værelser, samt en 4 fags udlænge med stald og vognrum. Og endelig anlagde han »tvende små haver med kirsebær-

træer og buske samt en med stakit indhegnet hønsegård«. For alt dette havde han efter mundtlig aftale med Lars Thomsen betalt 20 rdl i »Grundskyld eller Jord-Leje« – en ganske net sum efter den tids forhold. Men efter nogle års forløb indså han, at det nok ville være bedst at ordne sig skriftligt med manden. De var jo begge dødelige, som han udtrykte det. Til den ende blev der opsat en lovlig kontrakt af 10. juli 1747. Og i forbindelse hermed opnåede han samtidig at få kgl. fæstebrev på jorden og ret til i påkommende tilfælde at sælge alle nybygningerne, der jo måtte betragtes som værende hans egne og ikke kongens.[5]

1755 solgte Klitgaard sin lille lystejendom til kommandørkaptajn P. Judichæers enke *Elisabeth Lucie Kroyer*.* Hun blev lige så glad for stedet, som han havde været, og lod det fornemt udstyre i tidens stil med hvidlakerede dobbeltdøre, paneler og lofter forsirede med forgyldte »rocailler«, spejle og lampetter med rokokko-forsiringer, forgyldte himmelsenge med silkeomhæng, lette silkebetrukne kanapeer, tunge gyldenlædersstole og små tykmavede kommoder på rokokkoben bærende forgyldte taffelure med smægtende hyrde-sceneri i topstykket o.s.v. »*Skovlyst*« kaldtes fra nu af denne del af bygningskomplekset i skovbrynet, medens skovfogedstedet fremdeles blev kaldt »Gjeltehus« (Geelshus«).[6] Senere kom desværre navnesammenblandingen, der i tidens løb har bragt megen uklarhed i begreberne med sig.

Lyststedet kaldes »Skovlyst«

Igennem mange år tilbragte enkefruen næsten hver sommer herude. Og kunne hun ikke selv benytte feriestedet, lejede hun det ud til venner og bekendte. Hun havde også megen selskabelig omgang med de fornemme landliggere i nabolaget: P. F. Suhm i Øverød og B. W. Luxdorph i

* Elisabeth Lucie Kroyer (1708-1778) gift 1731 med kommandørkaptajn Nicolaj Peter Judichæer (1705-1748), søn af den fra søkrigene med Sverige kendte admiral Olaus Judichæer (1661-1729).

Nærum. Sidstnævnte synes ligefrem at have haft hest og vogn opstaldet hos hende; han omtaler i hvert fald jævnligt i sine dagsbogsoptegnelser, at han på sine køreture i embedsforretninger fra København til Fredensborg har taget sin hustru med, for at hun kunne blive sat af ved »Geels Huset«, gøre visit hos kommandørinden og så derefter køre over til landstedet i Nærum pr. tohjulet chaise. Og vi tør da vel formode, at turen lige så ofte er gået den modsatte vej, når geheimeråden vendte tilbage fra Fredensborg.[7]

A. G. Gielstrup »stråmand« for P. F. Suhm

Da fru Judichær i 1776 var begyndt at skrante og ikke længere havde kræfter til anstrengende omflytninger, lod hun sig af P. F. Suhm overtale til at skille sig af med den skønne landejendom med alt dens fornemme indbo. Han havde en køber, sagde han til hende: en ung landskabsmaler *Adam Gottlob Gielstrup*, og hun tvivlede naturligvis ikke om dennes likviditet, når en mand som Suhm sagde god for ham. Naturligvis undrede det en og anden, at en temmelig ukendt og sikkert ringe aflagt kunstmaler kunne være i stand til at købe et fornemt landsted. Sit navn som skuespiller ved Det kgl. Teater skabte han sig først i de følgende år, og selv da forblev hans økonomiske kår i mange år at være beskedne (først i 1801 opnåede han »den på de tider højeste gage 700 rdl.«, skrev han selv i en ansøgning til kongen 1818).[8] Men der var jo heller ikke så få i København og omegn, som allerede i 1775 vidste, at den unge maler var broder til den nok som bekendte smukke jomfru *Anna Charlotte Gielstrup*, som den lærde P. F. Suhm nylig havde kåret til sin elskerinde, og de havde naturligvis hurtigt begrebet hele sammenhængen.

Den kvindekære Suhm

Den elskværdige og ansete historikers store svaghed for kvindekønnet var i det hele taget en almindelig kendt sag, som der snakkedes en hel del om. Man vidste, at han i sin tid havde friet til den lidet skønne, men hovedrige købmandsdatter Karen Angel i Trondhjem, hovedsagelig fordi hans egen økonomi da havde været i en miserabel forfatning, og at han allerede her i Trondhjem, hvor han som nygift havde været tvunget til at henleve nogle år, flere gange havde »gået ekstra« (som det hed i tidens

Fig. 2. Jens Juels portræt (1772) af »den ejegode Suhm« (som han gerne benævntes blandt vennerne). Hvor ofte så man ham ikke netop sådan som her, skrev Farum-præsten Kampmann i sine mindeord i Rahbeks »Minerva« 1799, når han sad ved sit skrivebord »dampende af Frodighed med det kjødfulde Ansigt, den frydefulde Mine og Øinene tindrende af skiemtsom Munterhed«. (Fot. efter maleri i Det kgl. Bibliotek).

sprog). Heller ikke i København havde han sidenhen formået at holde sig på dydens vej. Men så havde han til gengæld som skønlitterær forfatter yndet at forkynde den strenge moral i elskovssager. »Saa snart en Mandsperson synes om et Fruentimmer, bør han sky hendes Selskab paa det ej Elskov skal overmande Fornuften«, hed det i hans meget læste og beundrede fortælling »Sigrid« (frit efter Saxo) 1771; og videre: »I Sjælekampen sejrer Dyden hos de Gode, Tilbøjeligheden hos de Slette«.[9]

Suhm installerer elskerinde på »Skovlyst«

Nu havde altså den 47årige kammerherre truffet en 17årig besnærende skønhed, slank og væver som en kat, hed og fyrig som en vulkan, og så gav han fornuften en god dag, gjorde sjælekampen kort og lod tilbøjeligheden besejre dyden. At han straks havde fået hende installeret i en københavnsk lejlighed (et møbleret hus i Gothersgade) til vinterhalvårets libidinøse stævner, var jo lige til. Men selvfølgelig ville han også gerne have pigen i behagelig nærhed under sine årlige lange sommerophold på lystgården i Øverød, og så havde han da fået øje på »Skovlyst«, der jo måtte siges at ligge fortræffeligt til formålet, i passende afstand fra Øverød og temmelig afsides, men dog lige ved den vej, som han gerne fulgte til og fra sine embedsforretninger i København. Og når han så officielt lod en anden stå som køberen, mente han vel at kunne slippe for ubekvemme spørgsmål fra hustruens side som f.eks.: hvad han dog ville med en landejendom lige sønden for Geels bakke, når han nu havde det dejlige sted i Øverød.*

At Suhm virkelig kan have forestillet sig alt dette hemmeligholdt for både hustruen og vennerne, har man lidt vanskeligt ved at tro. Selvfølgelig kunne det ikke skjules. Sladderen gik lystigt hele byen over, og hustruen havde med den svegnes sikre instinkt forstået alt, længe før sladderen nåede hendes øren; hun græmmede sig svært, og vennerne harmedes på hendes vegne i ærlig medlidenhed med »den skammeligt

* Den ømme elskovsscene i Suhms fortælling »Signe og Habor« (ligeledes efter Saxo) 1777, hvor de elskende to ved deres sidste møde »snables som duer« i favnetag »så tæt som barken slutter egen«, hun på hans knæ i »en hvid kjortel, der viste alle lemmers dannelse«, og begge så alt forglemmende henrykte i sig selv, at Svanhild (Signes fortrolige) gentagne gange må sjatte dem vand i ansigtet for at bringe dem tilbage til den barske virkelighed, kan sikkert opfattes som en afspejling af de på én gang fryde- og våndefulde hyrdetimer på »Skovlyst«: »Og her vældede Taare af hans Øjne, Glædes og Sorgs Taare, og Signe søbede dem i sig, og Signe græd Taare, og Habor søbede dem i sig«.[11]

Fig. 3. Et portræt af den yndige Anna Charlotte Gielstrup findes desværre ikke; vi må nøjes med et ungdomsportræt af hendes broder, »Skovlyst«s pro forma-ejer *Adam Gottlob Gielstrup*. G. var en talentfuld maler og en stor skuespiller – når han gad. Han var en sær, urolig ånd og lunefuld indtil det sygelige; kunne, når det stak ham, lire sin rolle af ganske mekanisk, tørt og livløst og uden at fortrække en mine. Led og ked af forholdene på teatret søgte han ved lejlighed, fortæller Overskou i sin teaterhistorie (III 675), allernådigst at blive aflagt med et levebrød som skovrider, hvilket han allerunderdanigst formente sig at være vel skikket til at forestå med dygtighed »siden han fra unge Aar havde lagt sig efter Alt, hvad som Skov og Landvæsen angaaer« (!) Det må have været »Skovlyst«-episoden, der her har spøgt i hans fantasi. (Stik af J. F. Clemens efter maleri af C. A. Lorentzen (1786) på Det kgl. Teater).

bedragne«. Vi kan følge hele affærens forløb – så at sige fra dag til dag – i geheimeråd Luxdorphs dagbøger.[10] Vi ser her, hvordan geheimeråden, der før i tiden så tit har gæstet »Skovlyst«, nu holder sig fuldstændig borte derfra, medens han samtidig på alle måder søger at bringe sin gode gamle ven til fornuft. Jævnlig gør han på sine sommerlige spadsereture

fra Nærum visit i Øverød for dér med diplomatisk snilde at lirke småt og virke godt; han skriver også, da målet synes ham fuldt, et brev så proppet med hårde bebrejdelser, at det er meget nær ved at volde et åbent brud imellem dem. Endvidere ser vi, hvordan Suhm ved sønnens pludselige død kort efter nytår 1778 geråder i svære anfægtelser, fordi han bag denne ulykkelige hændelse aner Gud Herrens straffende finger og derfor nu endelig synes at ville gøre et ærligt forsøg på at komme fri af syndens lænker. Det ser da også ud til, at pigen en tid har været fjernet fra »Skovlyst« og anbragt i forskellige beskyttende miljøer, bl.a. hos stedmoderen, der var præsteenke og åbenbart formodet at være en god moralvogterske. Men ret længe har Suhm ikke formået at holde sig fra den elskede; han træffer hende både her og der; fru Suhm modtager anonyme sladrebreve på stribe, og Luxdorph gør atter adskillige promenader til Øverød for at mægle. Allerede i 1779 er jomfru Gielstrup vendt tilbage til »Skovlyst«, og kort efter står hun selv som ejer af stedet, idet Suhm formelt har ladet hende udstede en panteobligation på 2000 rdl og samtidig afnødet hendes broder følgende erklæring (27/6 1780):

Jomfru Gielstrup »køber« lyststedet

> »Jeg Adam Gotlob Gieldstrup tilstaaer og herved vitterliggjør, at jeg til min Søster Anna Charlotte Gieldstrup haver solgt og afhændet et mig tilhørende Lyst Stæd Skovlyst kaldet beliggende i Gielts Skov ved Skovfoged Thomas Larsens Huus under Frederiksdals Gods Kongens Lyngby Sogn Sokkelunds Herred paa Kiøbenhavns Amt«[12]

Det gik imidlertid sådan i løbet af det følgende år, at kærlighedsforholdet kølnedes, og efterhånden lige så stille gled ud. Jomfru Gielstrup absenterede sig (hvorhen vides ikke), gjorde nye bekendtskaber og fandt nye tilbedere. Og en skønne dag stod at læse i Adresseavisen, at hun d. 18. oktober (1781) i Hamborg havde indgået ægteskab med Ritmester ved det kg. svenske Liv Drabants Corps *Gustav Friderich Friherre af Koskull*. Desuden stod i samme nummer af bladet at læse et inserat, underskrevet »A.C.K.«, hvori udgiveren, agent Holck anmodedes om at uddele 5 rdl

Jomfru Gielstrup gifter sig

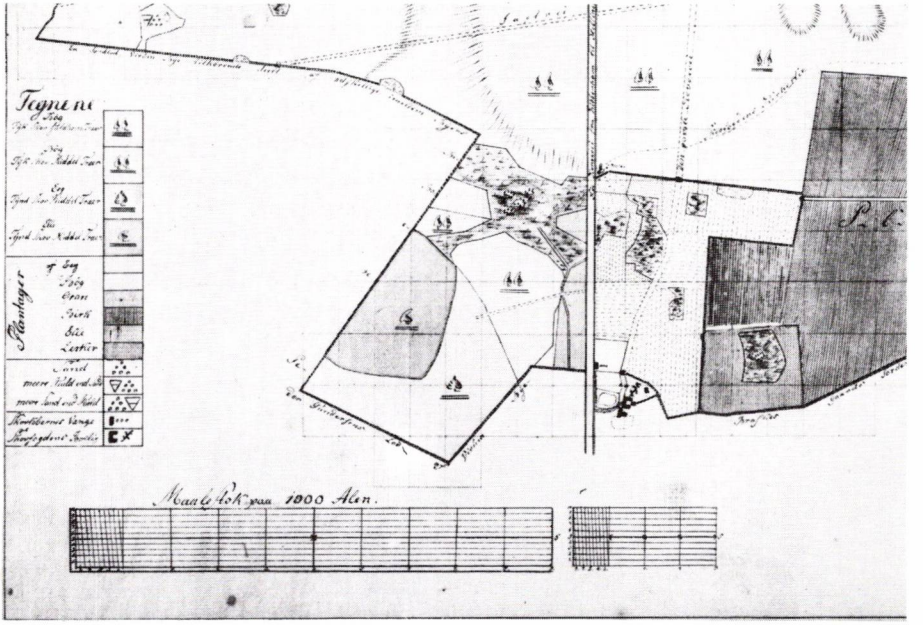

Fig. 4. Udsnit af »Kort over Geels Skov opmaalt Aar 1792 ved Kalnein og Copeert af C. Riedewaldt Aar 1814« (Matrikelarkivet). Vi ser, hvordan skoven efter indfredningen har fået sine meget skarpe, knækkede og linjerette afgrænsninger mod de omliggende landbrugsområder, og hvordan der i det sydøstre hjørne ved et særlig stort indhug i det tidligere skovstykke mellem Kollemose og Sortemose er givet Virum-bønderne erstatning for deres hidtidige, nu tabte græsningsret i skoven. Da det er et *skovkort*, er kun moseområderne inden for skovgrænsen antegnet. Men disse fortæller så til gengæld med næsten uhyggelig tydelighed, hvad det var for en sump, man godt 100 år senere placerede et villakvarter lige på kanten af – ja, tildels endda (nærmest ved Kongevejen) midt ude i!

til fattige sengeliggende mennesker, »at de ville hjertelig takke Gud med mig, som har skienket mig en god og tillige saadan en Mand, som har opløftet mig meget over min Stand til mine store Forfølgeres løgnagtige Tungers Beskiemmelse«.[13] Andre 5 rdl var til agenten selv for »indførelsen«, og det var snildelig betænkt, for hun kendte mandens permanente pengeforlegenhed og havde just nu brug for en »god presse«.*

Ægteparret skiller sig af med lyststedet

Gennem dette ægteskab blev den svenske friherre automatisk den, der stod som ejeren af lyststedet, og allerede i maj 1782 solgte han det til »højædle og velbaarne Hr. Michael Treschow« for 650 rdl.[14] Det var røverkøb; men det gjaldt jo af let forklarlige grunde – både for ham og hende – om hurtigst muligt at komme af med dette alt for odiøst minderige sted og søge bort til fremmede egne,hvor de »onde tunger« ingen magt havde. Og P. F. Suhm selv viste i den sag hverken smålighed eller hævngerrighed. Da den før omtalte panteobligation skulle udslettes af pantebogen, erklærede han rent ud, at den var ude af hans værge, og at han ingen fordring havde på udstederen.[15]

Ægteparrets senere historie skal ikke skildres nærmere her. Her skal blot nævnes, at Fr. G. Koskull endte sit liv som overtoldinspektør i Gøteborg 1813, og at hustruen to år efter fulgte ham i graven efterladende en datter *Anna Gustava Constantia* (alm. kaldt Constance), som senere hen også for en tid fik tilknytning til Søllerød sogn. Hun havde først været gift med en gøteborgsk grosserer, som hun blev skilt fra, og giftede sig så i 1823 med den dengang meget bekendte »teatergale« baron *Fritz Wedel*

* Agent Hans Holck (1726-1783), skaberen af »Adressekontoret«, »Adresseavisen« og »Kjøbenhavns Aftenpost«, fremkom jævnlig i Aftenposten med versificerede henvendelser til publikum om gaver til de mange forskellige filantropiske foretagender, han af et godt hjerte, men altid personligt uden midler utrætteligt gik op i. Lige et emne for en satiriker som J. H. Wessel: »Agent Holk, – De Fattiges Tolk, – Sygekassens Patriarch! – Jeg dig sender her en Mark, – I det Haab, at Himmelen – Mig giver en Ducat igien.«[17]

Fig. 5. »Skovlyst«s ejer 1782-1801, konferensråd *Michael Treschow* (1741-1816), mangeårig assessor i Højesteret, fra 1799 amtmand i Roskilde (»En dygtig og selvstændig jurist, som flyttedes fra sin rette hylde, da han blev amtmand«, skrev senere en yngre samtidig om ham). Ridder af Dannebrog 1811. Kommandør af 1 grad 1812 og adlet samme år. Når han på billedet ses med ridderkorset i snor om halsen og kommandørkorset på brystet, kan billedet altså tidligst være malet i 1812. Det er m.a.o. fra et af hans allerseneste år.

Jarlsberg.[16] Ægteskabet opløstes dog allerede efter knap et års forløb. I 1834 købte baronesse Constance ejendommen »Marieshøj« i Nærum, som udgjorde en del af konferensråd Schønheyder's tidligere landsted (i hans besiddelse indtil 1828), men afstod det allerede i 1836 til murermester P. L. Bigler. Hun døde 28/3 1840.[18]

Michael Treschow

Den nye ejer af »Skovlyst«, højesteretsassessor *Michael Treschow* (1741-1816) var gammel Søllerødbo og havde i det hele megen tilknytning til

sognet, idet hans fader, den norskfødte teolog Herman Treschow virkede som sognepræst her fra 1754 til sin død i 1774. Kun 16 år gammel mistede han i maj 1757 sin moder, Anna f. Schielderup (»Kvalt under Maaltid af et Stykke Kiød«, har faderen omhyggeligt tilført kirkebogen), men fik snart sin gang ovre hos båndfabrikant Peter Wasserfall på »Carlsminde« (gården købt af denne i 1755) og fandt åbenbart her ligesom sit andet hjem. Datteren Christiane Elisabeth blev i 1778 hans hustru, og da svogeren, grosserer Peter Wasserfall d. Y.. i 1788 erhvervede »Carlsminde« ved en auktion, kunne forbindelsen med dette skønne sted altså vedligeholdes gennem mange årtier endnu. Selv havde Michael Treschow erhvervet Ørholmgård (dengang lidt vestligere beliggende end i dag); men som ejer af »Skovlyst« solgte han den i 1787 til Ørholmværkets daværende ejer, etatsråd Hartvig M. Frisch, og fra da af fulgte denne gård med i enhver ny handel om Ørholm-Nymølle.[19]

Nyt liv på »Skovlyst«

Med Treschow og hans hustru blev der nyt liv på »Skovlyst«. De fornemme Søllerød-landliggere indfandt sig igen på visitter lige som i fru Judichæer's tid. Luxdorph, som altid med interesse og velvilje havde fulgt Treschows karriere og tidligt optaget ham i venneskaren og dens mange glade komsammen'er,* havde navnlig stor glæde af på ny at kunne

* Luxdorph noterer i sin dagbog 2/5 1764: »Michael Treschow blev examineret in jure naturæ et gentium, Romano, Germanico publico, feudali et Danica af Anchersen og Obelitz. Svarede vel for sig«. 27/5 1764 noterer han, at M.T. er kommet på kancelliforvalter Aagaards kontor, 9/10 1766, at M.T. er blevet sekretær i kancelliet. Og så fremdeles. 27/8 1773 hedder det: »Spiist med min Kone om Middagen i Ronsted Kroe med Rheder, Hielmstierne, Suhm og Fruer, Fritz, Pohl og Assessor Treschow. Spadserede i Sophienborg Skov og til Kokkedal«; og her er det jo så ganske ejendommeligt at tænke på, at digteren Johannes Ewald, som opholdt sig på Rungsted Kro fra forår 1773 til efterår 1775, denne dag har siddet ubemærket i sit logi få meter fra det fornemme selskab og skrevet på tragedien »Balders Død« (det vides, at den blev til i månederne maj-november 1773).[22]

gæste et kært sted, han nu i årevis så modvilligt havde måttet sky. Han ydede da også beredvilligt sit for at gøre vejen til og fra så bekvem som muligt. 22/9 1785 præsenterede Treschow ham for en liste, som Jacob Schnell på Holtegård havde bedt ham tage sig af, og hvorpå man kunne tegne sig for bidrag til reparation af »Veien forbie Gieltehuuset« (d.v.s. vejen østpå sønden om Geels skov). »Jeg skrev mig for 4 Rdl«, noteres det.[20]

Fornemt besøg

Selv så højfornem en dame som enkedronning Juliane Marie kunne finde på at aflægge »Skovlyst« sit nådige besøg undervejs til Fredensborg. På en køretur derop 17/5 1783 havde hun pludselig følt luften for skarp til at sidde i åben chaise og ønskede derfor, da man nåede Geels skov, at køre videre i kavalerernes lukkede karet. Men hun ville have sit eget forspand, og »medens der blev omspændt, trinede (hun) ind i Geelshuuset til Frue Treschow«.[21] Hvordan fruen tog denne overraskende »franske visit«, fortæller Luxdorph os ikke noget om, men vi kan vist roligt gå ud fra, at hun har forstået både at neje dybt og anstandsfuldt og at gerere sig hof-fähigt med tom-fin konversation og små diskrete bevægelser af den udfoldede vifte.

Skovindfredning

Med skovindfredningerne ifølge Skovforordning af 1781 blev alle kongelige skove – altså også Geels skov – lukket og alle husdyr »drevet ud«. Det var uigenkaldeligt forbi med bøndernes græsningsret i skoven, men naturligvis måtte de på en eller anden måde have erstatning, og det skete i de følgende år ved den såkaldte »skovseparation«, der fastlagde de fremtidige skarpe grænser mellem skov og landbrug, idet overalt store områder, der hidtil havde båret skov, nu blev ryddet og udlagt til de græsningsberettigedes brug. Man regner med, at hen ved en trediedel af det nordsjællandske skovland blev ofret på denne måde. For Geels skovs vedkommende blev det først og fremmest Virumbønderne, man betænkte. Det var jo – som allerede nævnt i det foregående – dem, der havde gjort størst brug af de gamle rettigheder, og derfor blev der gjort et særlig stort indhug i det sydvestre skovhjørne omkring Kollemose og Sortemose (jvf. skovkor-

tet 1792 fig. 4). Store var ofrene unægtelig, men man opnåede derved, at de tilbageblevne skovarealer for fremtiden fik fred og dermed bedre vækstbetingelser – for ikke simpelt hen at sige overlevelsesmuligheder. Og denne fred blev så effektivt sikret ved indhegning i form af jordvolde og stengærder og foran liggende dybe grøfter.[23]

Skovfogden får udlagt tjenestejord

Ved disse foranstaltninger mistede også skovfogden i Gjeltehus de hidtidige græsningsmuligheder for sin hest og sine 2 køer, og det blev straks et spørgsmål for kancelliet, hvordan *hans* problem bedst lod sig løse. Først havde man under alvorlig overvejelse at flytte skovfogedstedet til en bedre egnet plads, og det kom så vidt, at man bad tømrermester Hans Høy i Lyngby fremkomme med »Overslag over, hvad det vil koste at bygge et Skovfoged-Huus af nyt til Skovfoged Thomas Larsen, som skal flytte fra Gjelte Huus«. Man fik også dette overslag (16/12 1783); men det skønnedes åbenbart at være for dyrt, og så besluttede man i stedet at udlægge et areal nord for Gjeltehus mellem Kongevejen og »v. Langens Plantage«, som Thomas Larsen* selv havde tilbudt at rydde, og hvor der også ville kunne afgives et hjørnestykke til et skovløberhus.[24] Det blev dog ikke ved dette. Som skovkortet 1792 viser, tillagde man snart skovfogden et langt større stykke tjenestejord (de nuværende villakvarterer omkring Hjortholmsvej og Skovstykket og arealerne oppe omkring »gamle Skovridergård«).

* Skovfoged *Thomas Larsen* (1738-1810) var temmelig utvivlsomt søn af forgængeren Lars Thomsen, og det må derfor beklages, at han på stamtavle XII i »Søllerød som det var engang« 4. samling er gjort til søn af gårdmand Lars Davidsen i Virum og broder til Christoffer Larsen på »Paradisgården«. Det må have været hans hustru, *Kirsten Larsdatter* (1750-1805), der kom fra gården i Virum. Det meget nære slægtskab mellem skovfogedfamilien og familien på »Paradisgården« fremgår ubestrideligt af utallige kirkebogsanførelser ved bryllupper og dåbshandlinger, og det ses desuden, at Christoffer Larsen ved sin komfirmation i 1772 har bopæl i »Geelshus« (har altså åbenbart været tjenestedreng hos sin søster og svoger).[26]

Treschow fisker forgæves i rørte vande

Etatsråd Treschow havde, så snart skovfogedrygterne var kommet ham for øre, søgt at fiske i rørte vande. Når skovfogden skulle flytte fra Gjeltehus, skrev han til Rentekammerkollegiet, turde han vel håbe på nu at blive befriet for den årlige afgift af 20 rdl, som hidtil af hans hus var blevet svaret til denne og forrige skovfoged. Men kollegiet remitterede ansøgningen (gennem skovrider Mønster) med følgende lakoniske påtegninger: »Det synes som Hr. Etatsraaden ikke tilfulde er underrettet om hans Eiendoms Beskaffenhed« og: »Det ville være ubilligt at fratage Skovfogden 20 Rdl aarlig alene for at Etatsraaden kunde profitere«. »Skovlyst« var nok Treschows, men de 1749 kvadratalen jord, den lå på og omgaves af på 3 sider, var kongens eller det kgl. forstvæsens, og heri kunne intet ændres.[25]

Derimod kunne der jo nok på en eller anden måde skabes en ordentlig separation mellem lyststedet »Skovlyst« og skovfogedstedet »Gjeltehus«. Klinet tæt op ad hinanden, som de lå, havde de både fælles indkørsel (fra den nye Kongevej om ad den gamle og så i en bue norden om skovfogedbygningerne), fælles vandsted (dammen) og fælles gødningsplads. Det var altsammen til megen gensidig irritation, og begge parter havde længe ønsket forholdene ændret. Nu fremkom så 29/8 1786 et forslag fra skovrider P. Mønster, Jægersborg, og førster T. Johansen, Sorgenfri, til en plausibel løsning, ledsaget af en kortskitse udarbejdet af landmåler Svendsen (se fig. 6):

Seperation mellem skovfogedsted og lyststed opnås

For at befri skovfogden for den »gennemfart og indkørelse«, som lyststedets ejer hidtil havde haft forbi skovfogedhuset over »den øde plads« (som nu skulle indhegnes til skovfogdens brug), foresloges det, at det stykke af bemeldte plads, som på landmåler Svendsens kort var betegnet Litra F-G-H-I-K, måtte anvises lyststedet til indkørsel, gødningssted m.m. Lyststedets ejer skulle altså for fremtiden ikke køre ind fra Kongevejen, men fra vejen, der førte syd om hans have mod Nærum (Gl.) Holte og Søllerød (ved det punkt, som på kortet betegnedes Litra K).

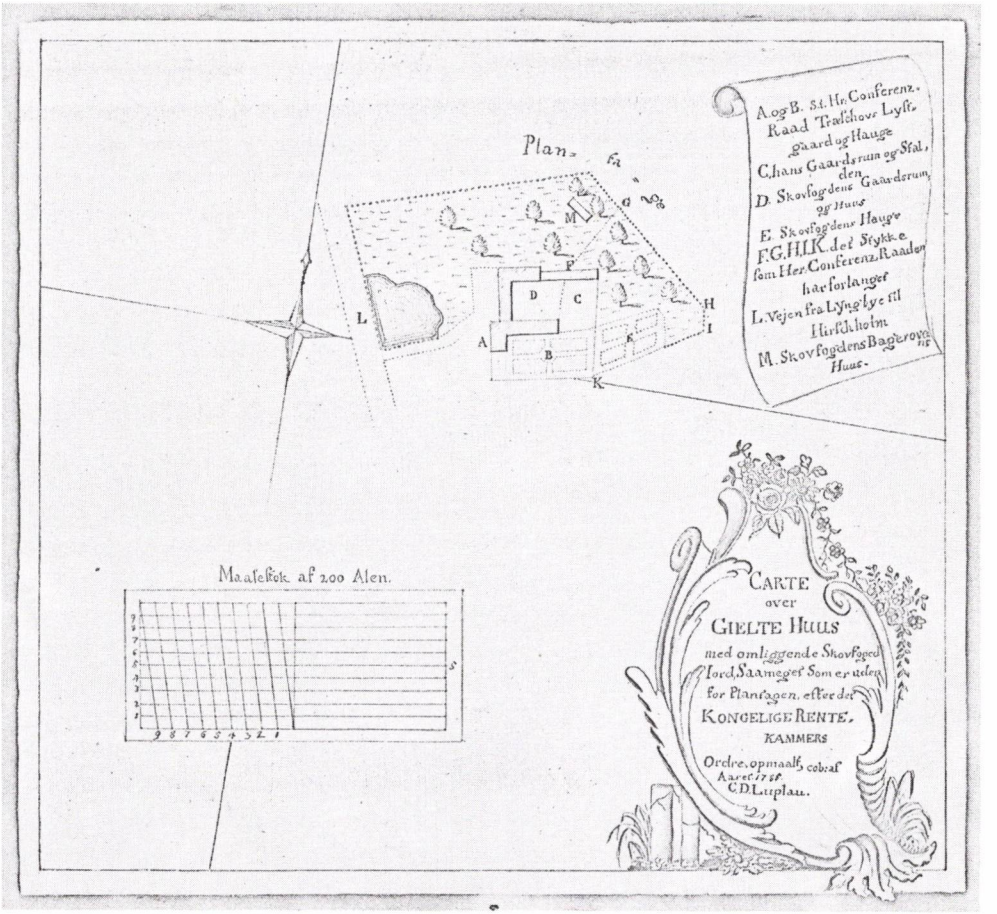

Fig. 6. Plan for separation mellem lyststedet »Skovlyst« og skovfogedstedet »Gjeltehus« 1786 (Matrikelarkivet). Udførlig redegørelse for separationen i selve afhandlingens omstående tekst.

Til yderligere sikring af separationen skulle så hr. konferensråden (Treschow var i 1784 blevet ophøjet til dette trin på rangstigen) for det første lade tildække den dør i hans sidefløj, der førte ud til skovfogdens gårdsplads, så der slet ingen udgang kunne blive ad den vej mere; og for det andet sørge for, at alt hans spildevand og køkkenaffald helt og holdent fandt afløb på hans egen grund og ikke – som nu – pladrede gennem en rende i skovfogdens gård. Skovfogdens hidtidige have »med deri befindende frugttræer« (på kortet betegnet Litra E) skulle overdrages hr. konferensråden på den betingelse, at han betalte skovfogden 40 rdl. til en ny haves anlæg. Til gengæld skulle skovfogden afstå en »triangel« af sin gårdsplads til hr. konferensråden, så han kunne få fri adgang til sin kælder i sidebygningens østende fra sin egen gårdsplads.

Vedrørende vandingsdammen op til Kongevejen lige ud for skovfogedhuset bestemtes det, at den uden nogen deling skulle forbeholdes Hans Majestæt Kongen – d.v.s. den skulle *helt* tilhøre skovfogedstedet. Der burde dog lejlighedsvis gives lyststedets kreaturer adgang til vanding, men kun på det vilkår, at skovfogden til gengæld måtte have fri adgang til at tage vand til drikkelse og madlavning af den hr. konferensråden tilhørende brøndpumpe.

Med dette »udkast« erklærede både Treschow og Th. Larsen sig straks »i alle måder fornøjet«.[27]

Der var således endelig skabt en klar adskillelse mellem »Skovlyst« og »Gjeltehus«. Men helt godt kunne det nu alligevel aldrig blive. Det var og blev utilfredsstillende for ejeren af et fint og velholdt lyststed at se det sammenbygget med en funktionærbolig, der gik mere og mere i forfald, fordi brugeren hverken ville eller kunne gøre noget for selv at udbedre skaderne. Det var jo noget, som staten skulle tage sig af; men den lod bare stå til i årti efter årti.

Skovløbersteder oprettes

Inden vi går videre, bør her lige nævnes, at der i forbindelse med skovindfredningen var blevet oprettet 3 skovløbersteder i Geels skov. Det ene ved Kongevejen i umiddelbar nærhed af Gjeltehus (»Skovlysthus«

blev det senere kaldt), det andet ved Kongevejen i Nyholte (»Røjelshus«) og det tredie ved skovgrænsen på vejen mellem Nyholte og Søllerød. Den første skovløber (eller som man dengang hellere sagde: ledvogter) i »Skovlysthus« var *Johan Chr. Krøyer* (f. 1749, d. 1827). Se i øvrigt det efter denne afhandling følgende *Tillæg I*, hvor historien om »Skovlysthus« ganske kort vil blive ridset op fra begyndelsen til enden.

Kgl. Vejhus opføres

Endvidere skal her lige parantetisk bemærkes, at »Den kgl. General Weicommission« i 1780 på Kongevejens vestre side skråt over for »Skovlyst« lod opføre et såkaldt »Vejhus«, der i sin – sandsynligvis – oprindelige skikkelse bevaredes lige til o. 1953 (»Lunderup« kaldte vi det i *min* tid).[28] Herom nærmere i *Tillæg III*.

Kommandør Brøer køber »Skovlyst« og udlejer det til kaptajn Silberschildt

Michael Treschow, der i 1799 var blevet udnævnt til amtmand i Roskilde, overdrog i 1801 »Skovlyst« til kommandørkaptajn *Hans Conrad Brøer*.[29] Han havde i sin barndom haft megen tilknytning til dette sted, idet hans forældre, kancelliråd Fr. Ludv. Brøer og Sara Marie f. Brøske, i fru Judichæer's tid år efter år havde lejet sig ind her for sommeren (fru Brøer døde herude 30/7 1762 i barselseng med et dødfødt barn, 36 år gammel),[30] og nu syntes han åbenbart, at det kunne være rart at eje så minderigt et sted. Han og hans hustru, Frederica Christiane f. Silberschildt, tog dog ikke varigt ophold herude. Allerede i 1802 rykkede svogeren, kaptajn *Jacob Frederik Silberschildt** og hans hustru Henriette f. Barton (da henholdsvis 39 og 27 år gamle) ind på »Skovlyst« som lejere.

Søllerød Fattigkommission, der var oprettet ifølge den provisoriske fattiglov for Sjælland 15/6 1802, og som skulle skaffe midler til de fattiges underhold først og fremmest ved »inkassationer kvartaliter« blandt beboerne i sognet, dels i naturalier, dels i penge, havde åbenbart ikke lige straks fået rigtig fat på, hvordan det forholdt sig med ejendomsforholdet

* J.F.S. var søn af major Fr. Chr. Silberschildt (død på Kronborg 1792, 67 år gl.) og hustru Gunder Marie f. Lassen (død 1801, 80 år gl.).[31]

på lyststedet derude i den fjerne afkrog af sognet. Det ser vi klart af flg. protokollat 5/12 1802:

Silberschildt afkræves bidrag til sognets fattigvæsen

»Pastor Bach* anmeldte, at hverken Hr. Captain Silberschild i Geels Huus** eller Hr. Hof-Secretair Bohman paa Frydenlund*** havde besvaret Commissionens Skrivelse af 3. September i Aar, der opfordrede dem som Lyst-Steds Eiere til at bidrage til de Fattige i Søllerød-Sogn, men derimod vedblive at vægre sig for at give noget Bidrag. Commissionen var enig om at Capt. Silberschild's maanedlige Bidrag burde ansættes til 4 Mk og Hr. Hof-Secretair Bohman, som før er anført, til 1 Rdl, og besluttede at indberette Sagen til Hr. Stiftamtmanden«.[32]

Amtet dekreterede, at både Silberschildt og Bohman skulle sættes til 6 rdl's ydelse for året 1803, d.v.s. 3 mark månedlig, og det hjalp ikke, at Silberschildt protesterede under henvisning til, at han slet ikke var ejer af noget lyststed, for efter indførelsen af den egentlige fattiglov af 5/1 1803 (gældende for hele den danske provins) udstedte kancelliet 20/12 1803 en »Plakat« (kundgørelse), hvori det kort og godt hed:

»Hans Majestæt Kongen har under 9. Dec. D. A allernaadigst resolveret: At Leiere af Sommer- eller Lystværelser paa Landet skulle lige med andre Sognets Beboere yde Bidrag til Stedets

* N. U. Bach, sognepræst i Søllerød 20/2 1801-24/4 1823, var fattigkommissionens »fødte« formand og den, hvem det påhvilede at udarbejde den årlige forsørgelsesplan.

** Det bemærkes, at sognemændene ikke gør klart skel mellem skovfogedstedet »Geelshus« og lyststedet »Skovlyst« – 16 år efter den officielle separation.

*** Den svenskfødte hofsekretær C. A. Boheman var ejer af Frydenlund siden 1793 og den, der byggede det nuværende slot. »En mærkelig person«, siger Nystrøm, havde sin næse mange steder, hvor den ikke skulle være, arresteredes i Sverrig 1803 og udvistes som uønsket person, og den danske regering fulgte straks eksemplet, hvorefter Frydenlund samme år kom på auktion.[34]

Fattigvæsen i Forhold til den Tid, hvori de holde Huusholdning under samme District.

Hvilken allerhøieste Resolution til alle Vedkommendes Efterretning og allerunderdanigst Efterlevelse kundgjøres«.[33]

Nabogården, den af Virum udflyttede »*Holmegård*« ejedes indtil 1792 af Otto Chr. Brasch, der – efter navnet at dømme – næppe har været landmænd, men velsagtens har anvendt sin besiddelse som lyststed og ladet en forvalter klare det landbrugsmæssige.[35] Han døde i november nævnte år, og gården blev derefter købt af båndfabrikør J. Balthasar Pullich, som her lod indrette en fabrik i en særskilt bygning ude på marken. Men den spandt han ikke ligefrem guld på. Den holstenske, tyskdannede og dansksindede amtmand i Pløn, August Hennings skrev i sin dagbog under et ophold i København 1802, hvor han også besøgte alt seværdigt i omegnen: »Von Brede aus sah ich ein neues Gebäude welches zur Pullichsche Bandfabrik dient, der es, wie allen hiesigen Fabriken, nur mittelmässig gehen soll«. Og det var så sandt, som det var sagt. I 1804 var Pullich på fallittens rand og måtte begynde at realisere sine faste ejendomsværdier.[36]

Pullich's båndfabrik på »Holmegård«

23/8 1804 købte H. C. Brøer for 2400 rdl en bygningsløs parcel af Holmegårdens jorder, betegnet matrikel 3b af Virum og beliggende mellem »Skovlyst« og Ålebækken med Kongevejen som vestgrænse,[37] og dette jordstykke lagde han til »Skovlyst« som et vænge, der fra nu af gennem mere end hundrede år fulgte med i enhver handel om dette lyststed (se kortskitse fig. 11). Og inden året var ude, havde han også købt selve gården (matr. 3a af Virum) med alle dens øvrige jorder.

Brøer køber matr. 3b af Vium, derefter al Holmegårds jord

Hvad Silberschildt angik, var han, til trods for sine ærgrelser over de tvungne fattigbidrag til sognet og til trods for de svære personlige sorger, han netop i disse år kom ud for herude (16/8 1804 omkom hans unge hustru ved en kørselsulykke på Kongevejen forårsaget af løbske heste, og 4/8 1805 mistede han sin 7årige søn William, »dræbt af Vaaben ved et ulykkeligt Skud«, meddeler kirkebogen),[38] alligevel så glad for stedet, at

han straks ville være parat til at slå en handel af med svogeren, dersom denne skulle gå hen og fortryde sine landlige ejendomskøb. Og den situation indfandt sig meget hurtigere end ventet. H. C. Brøer havde nemlig pådraget sig en så alvorlig knælidelse, at den i 1803 tvang ham til at fratræde sin tjeneste i flåden,[39] og så gik der heller ikke lang tid, før han følte sig alt for sløj til at beskæftige sig med store landejendommes administration og tilsyn. Allerede 12/6 1805 sluttede han købekontrakt med svogeren om »Lyststædet Skovlyst ved Gils Bakke med tilliggende Jord, den Bygningsløse Jordlod af Holmegaards Jorder og endelig Holmegaards Bygninger med Rest af Jord og Tørvemose, ialt staaende for Hartkorn 6 Tdr 3 Skp 2 Fdk og $1^2/_3$ Alb« for den sum af 11.420 rdl, som disse ejendomme efter panter og vekselobligationer nu stod ham i. Betalingsfristen for nævnte købesum skulle være 2 år fra dato. Kaptajn Silberschildt måtte gerne straks tage disse ejendomme i besiddelse, bortleje og i det hele bruge dem, som han fandt det for godt; men så længe købesummen ikke var betalt og skødet ikke meddelt ham, måtte han »prompte og Præcise til de rette Forfaldstider« betale: a) til den kgl. Zahlkasse renten af de 3000 rdl, som Holmegårds bygninger og hartkorn var prioriteret for, med 4 rdl. pro anno og b) til hr. konferensråd Treschow, som nu var prioriteret i lyststedet »Skovlyst« for 1600 rdl, et halvårligt afdrag af 100 rdl på kapitalen.[40]

Silberschildt køber »Skovlyst« og »Holmegård«

Disse betingelser overholdt Silberschildt så nøje, at han 22/6 1807 officielt kunne erklæres for retmæssig ejer af Holmegården og alle dertil hørende jorder.[41] Men hvad lyststedet »Skovlyst« med tilliggende (stående for hartk. 6 skp $1^1/_3$ alb) angik, var sagen ikke så lige til. Bygningerne kunne jo nok – iflg. kontrakten af 10/7 1747 – frit gøres til genstand for køb og salg, men de lå jo fremdeles på kongeligt domæne, så der her ikke kunne være tale om fri ejendom, men kun om en slags kgl. fæste. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af flg. skrivelse fra amtsforvalteren af 31/12 1810:

»Skovlyst« kgl. fæste, ikke fri ejendom

»Jeppe Andreas Bjerg, Kgl. Majestæts virkelig Kammerrad og Amtsforvalter over Kjøbenhavns Amt og Amager Land gjør vitterligt, at jeg herved paa Embeds Vegne som tillige Forvalter over Hans Majestæts forbeholdne Gods i fornævnte Amt og iflg. det kgl. Rentekammers Approbation stæder og fæster til Hr. Major Silberschildt* *Schowslyst* i Søllerød Sogn, som forhen har tilhørt Hr. Commandør Brøer og nu til bemeldte Hr. Major S. er overdraget paa de Vilkaar, at han maa gjøre sig fornævnte Sted og tilliggende Grund saa nyttig som han selv bedst veed og kan, saa længe han lever og beholder samme, imod at han herved forpligtes til

1. At svare deraf aarlig og i rette Tid, nemlig til ethvert Aars Mikkelsdag, Grundskatten til Hans Majestæts Casse 2 Rdl, siger to Rigsdaler, samt desforuden at præstere af dette Huus alt af hvad andre Huusbeboere bliver fordret uden nogen Undtagelse,

2. Holde Bygningerne i forsvarlig og God Stand og intet af Grunden derfra afhænde uden det kgl. Rentekammers Forevidende og dertil erholden Approbation,

3. Er Stedets foresatte Øvrighed hørig og lydig og ellers i alle Henseender at rette og forholde sig efter Hans kgl. Majestæts allernaadigste Lov og Forordning, alt under dette Fæstes Fortabelse,

4. I Indfæstning betale 10 Rdl, siger ti Rigsdaler.«[42]

Silberschildt sælger Holmegård

Silberschildts tvungne bidrag til Søllerød fattigvæsen blev i årene 1809 og 1810 i stedet for rede penge sat til 8 skæpper rug,[43] velsagtens fordi han nu som ejer af Holmegård måtte betragtes som hartkornsbruger (større gårdejer). Han solgte dog snart denne gård til *Martin Haberbier* (se kortudsnittet fig. 7), men beholdt det føromtalte store vænge matr. 3b.

* S. var i 1808 avanceret fra kaptajn til major og o. 1812 videre til oberstløjtnant. Hvordan han til sidst blev oberst, skal der straks i det følgende fortælles en lille sørgmunter historie om.

I årene 1811-14 nævnes han overhovedet ikke i fattigprotokollen; derimod anføres det, at »Skovlyst« i somrene 1811, 1812 og 1813 er beboet af »overauditør Olsen«.[44] Og det kan vel næppe forstås på anden måde end, at Silberschildt i disse krigsår har gjort militærtjeneste nede i det holstenske (og måske i 1814 været med blandt »de danske i Paris«?) og så overladt sit lyststed til nævnte hr. Olsen, der ganske givet har været identisk med generalauditør for Søetaten *Ulrich Christian Olsen* (1774-1814), forhen auditør ved prins Christian Frederiks Regiment.* Men da denne netop i disse år gjorde tjeneste hos prinsen i hans egenskab af statholder i Norge,[45] kan det nok kun have været meget korte sommerferieophold, han har haft lejlighed til at gøre på »Skovlyst«.

Silberschildt havde imidlertid ikke tabt hverken interessen for eller forbindelsen med »Skovlyst«. Han fik tværtimod netop nu held til at opnå det, som Treschow i sin tid forgæves havde stræbt efter: at få det gamle »Gjeltehus« nedlagt som skovfogedsted og lagt direkte ind under lyststedet.

Skovfogedstedet i stærkt forfald

»Gjeltehus« var blevet stadig mere forfaldent, trods større reparationer både i 1806 og i 1808, og den nye skovfoged *Christian Jørgensen*, som trådte til efter Thomas Larsens død i 1810,** fandt simpelt hen stedet ubeboeligt og ubrugeligt og tøvede da heller ikke længe med at kræve en fuldstændig gennemgribende ombygning. Huset var nu så brøstfældigt klagede han 5/10 1811 til overførsteren, hofjægermester C. H. v. Linstow, at han ikke kunne holde sin indhøstede sæd tør, ej heller bo tørt, fordi

* U. C. Olsen, der var gift med en søster til komponisten J. P. E. Hartmanns svigerfader, den hovedrige agent Zinn, fik sin afsked 4/5 1814 og døde to måneder efter.

** Thomas Larsens ældste datter Bodil Cecilie var i 1795 blevet gift med gårdmand Niels Nielsen på »Rømmerødgård« og blev efter dennes død (1803) gift med en arbejdsmand Frederik Olsen i Øverød. Yngste søn, Lars Thomsen (1786-1860) blev o. 1815 skovfoged i Rundforbi og forflyttedes senere hen til »Hjortekærhuset«.[46]

taget var oprådnet og lervæggene i færd med at falde sammen. Og overførsteren sendte straks samme dag klagen videre til rette vedkommende med den velvillige påtegning, at han fandt al mulig grund til at understøtte skovfoged Jørgensens »billige ønske om at erholde sin embedsbolig istandsat«.[47]

Silberschildt får »Gjeltehus« i kgl. fæste imod at lade opføre en ny skovfogedbolig

Sagen trak selvfølgelig i langdrag. »Tiderne« var jo højst ugunstige, og »riget fattedes penge«. Men så kom man på en god idé. Det havde jo længe været en kendt sag, at ejeren af »Skovlyst« var led og ked af det ubekvemme og lidet flatterende nære naboskab. Hvad om man nu kunne få det sådan ordnet, at hr. Silberschildt fik overdraget »Gjeltehus« og dets nærmeste tilliggende (1½ td. land) og så til gengæld forpligtede sig til på egen regning at lade opføre en splinterny skovfogedbolig oppe i den nordre ende af tjenestejorden (»Skovfogdens Vænge«). Det kunne man, viste det sig. Silberschildt erklærede sig straks villig, og 12/6 1813 blev flg. kontrakt opsat mellem ham og overførsteren (på det kgl. Rentekammers forventede nærmere approbation):

1. Oberstleutenant S. forbinder sig til paa egen Bekostning at opbygge en ny Skovfogedbolig med tilhørende Udhuus af Bindingsværk med Rørtag paa det sted paa Skovfogedlodden som dertil anvises af Forstvæsenet.

2. I Bygningen hensættes 2de Bilæggerovne.

3. Til Gaardens Indhegning betaler Oberstleutenanten 500 Rdl til Forstkassen ved den nye Bygnings aflivning.

4. Vandstedet, som nu alt findes paa Bygningsstedet forbinder Oberstleutenanten sig til at lade udgrave 3 til 4 Alen dyb.

5. Til Skovfogden ved Gjelte Skov svares aarlig af Eieren til Lyststedet Skovlyst for de overladte 1½ Tønde Land af Skovfogedlodden 4½ Tønde Byg efter hvert Aars Capitelstaxt.

6. De hidtil aarlig svarede 20 Rdl. betales for Fremtiden efter Anordningen af 5. Jan. d. A. i Rigsbankpenge med 20 Rdl. Sølv aarlig, som erlægges hvert Aars 1. januar.

7. Skovfogden forbliver i sin gamle Bolig indtil den nye Bolig er opført og overleveret til Forstvæsenet ved lovligt Syn.

8. Et Fortoug af 1½ Alens Bredde af Graastene lægges rundt omkring begge Bygninger til Huusenes Conservation.

9. Oberstleutenant S. forlanger derimod af Forstvæsenet som Erstatning for Ommeldte det gamle Skovfogedhuus, Gjeltehuus kaldet, med 1½ Tønde Land geometrisk Maal efter den røde Linie A-B paa hosfølgende Kaart uden nogen Betaling.

10. Forstvæsenet leverer uden Betaling det fornødne Tømmer og Træmaterialer til Bygningerne af de kongelige Skove. Træernes Fældning samt Tømmerets Tilberedelse besørges for Oberstleutenantens Regning.

11. Ligeledes leveres af Forstvæsenet det fornødne Kalk uden Betaling fra det kgl. Kalkbrænderi i Tærkelskoven.[?]

12. Det fornødne Graasteen til Bygningerne anviises af Forstvæsenet uden Betaling.

13. Transporten af alle Bygningsmaterialier besørges af Oberstleutenanten for egen Regning.

14. Da det ikke vil være muligt i Omegnen at skaffe de fornødne Arbeidere til denne Bygning, saa udbeder Oberstleutenanten sig til Hjælp ved Bygningen 4 Mand af de til Forstarbeide permitterede Militaire imod at give dem 1 mk. mere i Dagløn end dem tilstaaet ved Forstvæsenets Arbeide.[48]

Denne kontrakt blev stadfæstet ved kgl. resolution af 7. august samme år, og Silberschildt fik fuldbyrdet alle sine forpligtelser så betids, at der 8/3 1815 kunne udstedes et kgl. fæstebrev, hvor i kong Frederik gjorde vitterligt, at han og hans kongelige arvinger herefter ganske og aldeles havde afhændet til »Os elskelige Oberstleutenant von Silberschildt det gamle Skovfogedhuus, Gjeltehuus kaldet paa Kjøbenhavns Amt tæt op til Gaarden Skovlyst med 1½ Td. Jord« – på de vilkår, som vedhæftede kontrakt af 12/6 1813 anførte, og så to til:

A. Alle kongelige Regalier og Høiheder samt al Slags Jagt og Jagtrettighed paa bemeldte Stykke Jord ville Vi allernaadigst have Os og Vore Efterkommere i Regjeringen forbeholdne. Dog maa Vore Jagtbetjente ikke derpaa jage paa saadanne Tider eller Steder naar og hvor det kunde geraade Eieren til Skade paa Korn, Kløversæd, Haugevæxter eller Frugthauger.

B. Oberstleutenant v. Silberschildt saavel som efterkommende Eiere af dette Jordstykke tilforpligtes, overensstemmende med Anordningerne, at tage halvt Hegn med de tilstødende Jordeiere.[49]

Det nye skovfogedsted i nordenden af vænget

Placeringen af det nye skovfogedsted med indhegnet have og vandingsdam ses på skovkortet 1819 (fig. 7). Det lå altså der, hvor den gamle Kongevej (på strækningen hen over tjenstejorden nu degraderet til en simpel markvej med græsbevokset midterkam) løb ind i selve skoven for ad en dyb hulvej at stige til vejrs mod Geelsbakke-rundingens top,* og her blev det så liggende, indtil det i 1866 blev nedlagt, og i stedet skovridergården »Geelshus« opført helt oppe i den nordøstre ende af tjenestejorden (herom nærmere i Tillæg II).

Imidlertid var v. Silberschildt – nygift og veltilfreds – vendt tilbage for på ny at gøre lange sommerophold på sit nu stærkt forstørrede landsted. Så anseligt var det nu, at fattigkommissionen satte hans fattigbidrag til 10 rdl. årlig, hvilket var helt på linje med, hvad ejeren af »Mothsgård« og kromanden på Søllerød kro måtte betale.[50] Og det så også ud, som om han agtede at fortsætte landliggeriet herude til sin dødsdag, for nu lod han anlægge en prægtig have, der strakte sig lige fra ejendommens nye nordre grænselinje ind mod skovfogdens vænge og sydpå hen over »Hol-

* Markvejen kunne endnu o. 1917 ses og benyttes til fods over en ubebygget villagrund ved Hjortholmsvejs nordøstre »rotunde« og videre tværs over skovridergårdens mark til hulvejen i skoven. Og i denne hulvej kunne man endnu i 1930erne tydeligt spore den gamle landevejs sidegrøfter og letbuede stenbelægning.

megårdsvænget« (matr. 3b) så langt som til det sted, hvor nu Skodsborgvejen løber (se atter kortet fig. 7 og jævnfør det eventuelt med et moderne bykort). Med andre ord: en have, der har været lige så stor som alle de villahaver tilsammen, der i dag udgør Hjortholmsvej-kvarteret. Et prægtigt lysthus blev også opført i havens vestre udkant til den unge frues divertissement og med bekvem og behagelig udsigt til Kongevejen og de celebriteter, der her monne passere i deres alamodiske og lakajbehængte ekvipager.

Silberschildt kontra F. C. Frieboe

Men ak – en skønne dag i 1818 kom også fra Lyngby ridende en celebritet som den aldrende, men endnu smukke og velskabte, elegant udhalede og navnlig på hesteryg uimodståeligt charmerende oberst *F. C. Frieboe*, og han red ikke forbi, men drejede ind for at gøre visit hos sin gamle militære kollega og især for at tage hans unge hustru, hvis ynder han havde hørt fordelagtigt omtalt, nærmere i øjesyn. Den erfarne heste- og kvindebetvinger var da heller ikke længe om at konstatere, at rygtet ikke havde løjet. Stormkuren begyndte ret omgående, og inden længe kunne han triumfere akkurat som »Den gamle Don Juan« hos Erik Bøgh:

Min Taktik
  Slog ej Klik.
I Hjertet straks et Dolkestik
  Hun fik
Ved mit Blik –

Jeg kom og saa og vandt.
  Det er pikant –
  Ikke sandt?

At den bedragne ægtemand blev forbitret, kan næppe undre nogen; ej heller, at han som gammel militær med de æresbegreber, som traditionelt hørte standen til, straks udfordrede rivalen til duel. Og Frieboe, som også

var en mand af ære, kunne selvfølgelig ikke, hvor gerne han end ville, undslå sig. Men han var dog så klog først at gå til kongen, hos hvem han altid havde stået i højeste yndest, for at tage rørende afsked; og den brave, godhjertede kong Frederik blev da så forfærdet ved tanken om, at der kunne tilstøde hans kære ven noget forfærdeligt, at han simpelt hen befalede forlig i sagen. Det var netop også, hvad Frieboe havde regnet med, og han vidste også på en prik, hvad man straks ville kunne få v. Silberschildt til at falde til føje med: en forfremmelse fra oberstløjtnant til oberst.[51]

Silberschildt sælger »Skovlyst«

Obersttitlen var et godt plaster på såret. Men v. Silberschildt følte sig alligevel fra nu af lidt utryg ved det nære naboskab med »Frieboeshvile« og blev efterhånden til sinds at sælge det kære lyststed. I 1822 solgte han det, forlod egnen og flyttede senere til London, hvor han døde 15/8 1827, 64 år gammel.[52]

Skiftende ejere

Den nye ejer, kasserer ved Adressekontoret, cand. jur. *J. C. Johnsen** døde allerede i 1828, hvorefter enken i 1829 solgte stedet til kgl. pakhusforvalter *Chr. M. Hilcker*,** som allerede året efter solgte det videre til etatsrådinde *Cathrine Elisabeth Kopp* f. Løvenhjelm, enke efter den 42 år ældre etatsråd Andreas Sigfred Kopp, der nylig var død, 86 år gammel.[53] Hendes bevæggrund til at købe netop dette skovomkransede lyststed har muligt nok været den, at hendes da 17årige søn, *Victor Emil Kopp* var stærkt interesseret i skovbrug og nylig blevet forstelev. Endnu som 21årig

* *Johan Carl Johnsen* (1787-1828), der var søn af indehaveren af Adressekontoret Axel Johnsen, var efter sin juridiske eksamen 1809 blevet kopist i Skatkammerdirektionen; 1816 blev han fuldmægtig i Direktionen for Statsgælden, men måtte – åbenbart af helbredshensyn – tage sin afsked i 1822, hvor efter han samme år blev medbestyrer og kasserer ved Adressekontoret. Hans hustru, *Sophie Amalie Wiinholt*, som han var gift med i 11 år, overlevede ham i 43 år.[54]

** Hvorfor *Chr. Magnus Hilcker* så hurtigt skilte sig af med »Skovlyst« igen, vides ikke. Han døde først 29/3 1846, 52 år gammel, efterladende en hustru, Ellen Margrethe f. Nielsen, som overlevede ham i 35 år.

boede han hos hende herude, ses det af Folketællingen 1834; nu betegnet som forstkandidat og har da formodentlig gjort tjeneste i Geels skov (døde som forstråd, d.v.s. højt anset skovrider i 1884).

I 1833 giftede etatsrådinden sig med major *Frederik Carl Emil Meyer*, der – til behagelig afveksling fra sidst – var 6 år yngre end hende, og fik dermed tillige 3 mindreårige børn af *hans* tidligere ægteskab i huset – foruden de to voksne, hun selv havde.[55] Men der var jo også god plads, selv om hun fra 1832 havde overladt en af bygningerne i det gamle skovfogedsted til et par indsiddere, fattiglemmerne *Hans Corneliussen* og *hustru Ane Hansdatter*, begge »gamle og affældige«, siger fattigprotokollen (d.v.s. henholdsvis 65 og 63 år) og derfor berettigede til at få udleveret 12 pund brød, 1 skæppe gryn og 9 skæpper kartofler årlig – rationer, som dog snart blev skåret ned til 9 pund brød og 3 skæpper kartofler fordi de var mere »velhavende« end fattiglemmer flest,* og fordi de trods alt kunne tjene nogle dagskillinger ved deres hænders virke – om sommeren.[56]

Fattiglemmer i det tidligere »Gjeltehus«

Majoren, som fra foråret 1834 med husherrens selvfølgelige ret stod som lyststedets ejer, ønskede imidlertid at komme af med disse lidet anselige nære naboer og fik dem i 1835 flyttet til et hus ved Nymølle. Men han glemte åbenbart, at hans ejendom ikke var fri. 16/4 1836 måtte han efter klage fra overførsteren højtidelig rykkes for »den resterende Afgivt for 1834 og 1835 af det ham overdragne gamle Skovfogedsted samt 1½ Tønde Land af den dertil hørende Jord«: 35 rdl 14 mk sølv.[58] Og det

* Fattigkommissionen opgjorde deres ejendele til: »1 Seng, 1 Overdyne, 1 Underdyne, 6 Hovedpuder, 1 Fløjbord, 3 Stole, 1 Kiste, 1 Dragkiste, 1 Syskrin, 1 Rok, 1 Lysestage, 1 Malmmorter med Støder, 1 Stueuhr, 1 Mangletøi, 1 Tinskaal, 2 Ankere, 1 Kaffekedel, 2 Speile, 10 Skilderier, 1 Gryde, 1 Ovnfad, 1 Bolle, 1 Hakke, 1 Kjedel, 1 Vandaag, 1 Pandejern, 2 Øxer, 1 Væv, 1 Frakke, 1 Trøie, 1 Par Buxer, 2 Par Strømper, 1 Skørt, 1 Trøie, 2 Særker, 2 Skjorter og 1 Par Lagener«. Og det var jo imponerende i sammenligning med f.eks. Maren Dorthe i »Hospitalet«, hvis samlede jordiske gods havde været: »1 Skab, 1 Bord, 3 Sengepuder, 1 Gryde, 1 Kaffekande og 1 Stol«.[57]

synes ikke at have behaget ham. Men om det ligefrem var af den grund, han vendte stedet ryggen, kan ikke siges med bestemthed.

Sikkert er det, at lyststedet allerede i 1837 på ny havde skiftet ejer. Ejeren var denne gang en 50årig fornem herre ved navn *Andreas Szybrowsky* (således stavet på folketællingslisten 1840, medens fattigprotokollen har foretrukket *Zsebrowsky*). Hvem han egentlig var, vides ikke. Navnet peger vel på østeuropæisk afstamning. Men det ved vi, at han i 1838 giftede sig med skovfogdens 16årige datter *Camilla Amalie Jørgensen*, og at hun året efter skænkede ham en datter, kaldt Trine Marie.[59]

Skovfogdens datter som frue på »Skovlyst«

Det har nok været lidt af en ære for familien i skovfogedboligen sådan at se en datter ophøjet til frue på »Skovlyst«. Og der har muligvis været Szybrowsky'er, der ymtede noget om »mesalliance«. Men skovfoged Jørgensen var nu ellers ikke nogen »Fattig-Per« – selv om han gerne selv ville give sig udseende deraf, hver gang skattevæsenet havde fikseret hans bidrag for det kommende år til sognets fattigvæsen og skolevæsen. I 1844 bad han sig ligefrem fritaget for at betale noget som helst, fordi byrden

Fig. 7. Udsnit af »Kort over Gjelte Skov paa det 1. Kjøbenhavnske Skovdistrikt tegnet i Aaret 1819 af Hansen, forandret ved Revisionen i Aaret 1844« (Matrikelarkivet). Øverst det nye skovfogedsted med tilhørende have og vandingssted. Nederst v. Silberschildts nu helt »befriede« landsted med ny flot indkørsel over den retvinklet afgravede og dosserede vandingsdam, stort haveanlæg (med havehus), der strækker sig langt ned over den tilhørende markjord (matr. 3b). Den tynde streg lige øst for haven i forlængelse af det nord-syd gående skovgærde angiver grænselinjen mellem »Skovlyst«s og »Holmegård«s markjorder. »Haberbiers (Gaards Jord)« står der langs søndre skovgærde. Den tynde bugtede linje fra Sortemose øverst tv. og ned til Kongevejen i billedets underkant angiver *Ålebækken*, der havde sit løb fra Kollemose til Mølleåen (ved nuværende rensningsanlæg). Den blev fra 1904 en stinkende kloakrende for det nye villakvarter og måtte i 1911 gemmes væk i store cementrør. En senere hånd har med blyant indtegnet den nye skovridergård af 1866, lige som den har indstreget det øgede stykke skovriderjord vest for Kongevejen og antydet den nye skovvej fra Malmmosen, der afløste den gamle »Mellem Jagtvey« (jvf. fig. 1 og 4).

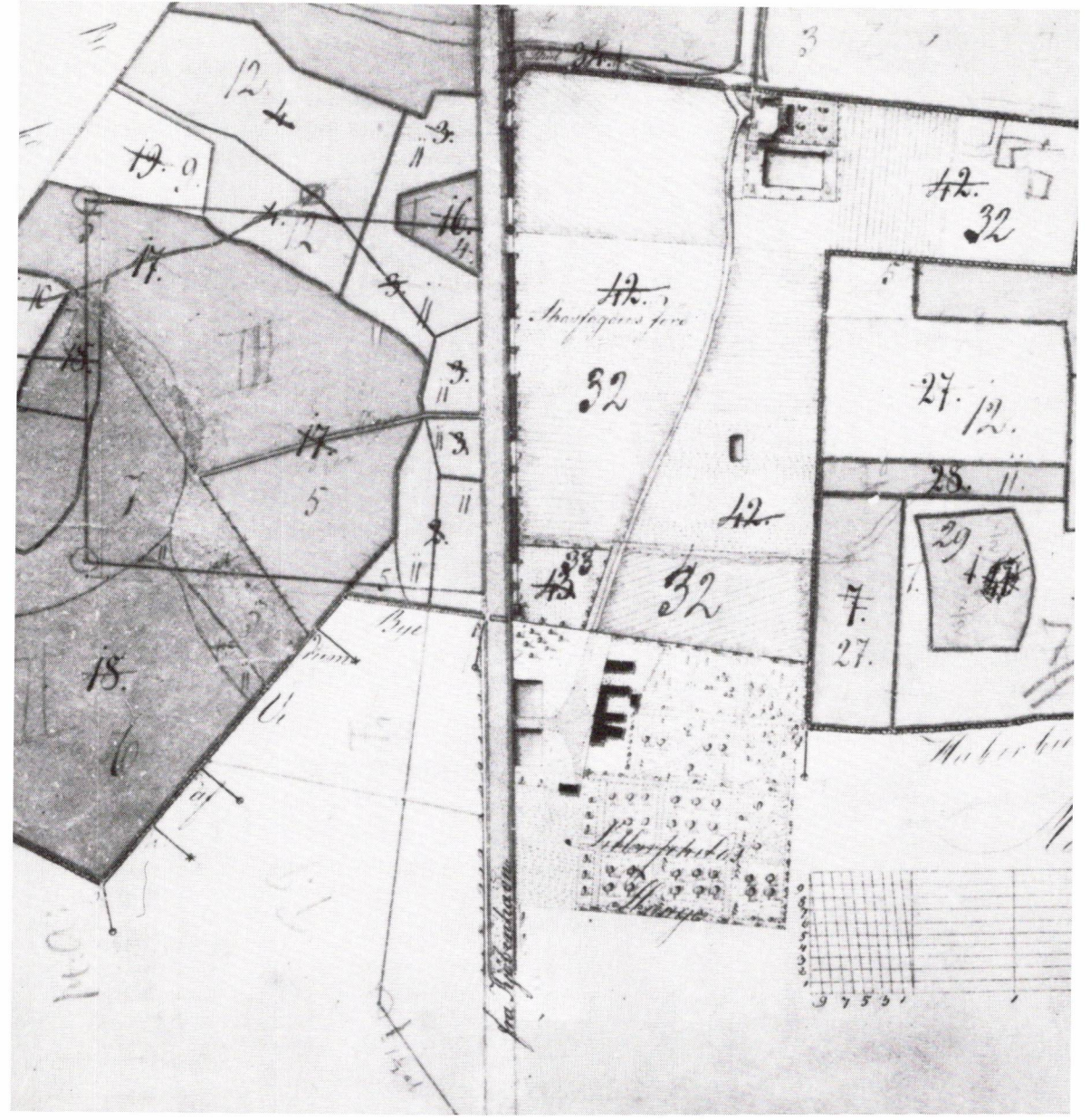

12
4
19
9
3
11
16
4
17
3
11
3
11
17
5
7
18
6
Bye
42
Skovfogeds fore
32
42
32
42
32
27
12
28
11
29
7
27
Silberschildes
Hange
fra Kjøbenhavn

ikke længer var til at bære. Og så måtte sogneforstanderne (5/2 1844) bede stiftamtmand, grev Knuth komme dem til undsætning:

Skovfogden en forholdsvis velbjerget mand

»Skovfoged Jørgensen har i flere Aar erlagt til Sognets Fattigvæsen 2 Rdl 4 Mk og til Skolevæsenet 1 Rdl 3 Mk aarlig, hvilket Paalæg i Betragtning af at han foruden sin Gage 100 Rdl har Indtægt af 14 Tdr Land m.m. ikke er ubilligt, naar en Huusmand uden Jord yder 1 Rdl til Fattigvæsenet og 4 Mk til Skolevæsenet. Bidraget til Fattigvæsenet bliver for indeværende Aar, da der nu paahviler hans Embedsjord Hartkorn efter den nye Matricul forandret derhen, at det erlægges deels i Naturalier deels i Penge i Lighed med, hvad der svares af Sognets øvrige Hartkornsbrugere, og naar Naturalierne beregnes til Penge efter gangbare Priser, overstiger Summen i Forening med Pengebidraget ikke det ham forhen Paalignede.

Hvorvidt Amtskamret vil lade de nævnte Udgivter udrede af Forstcassen, kan Sogneforstanderskabet naturligvis ingen Mening have om, men det maatte meget beklages, om saa ringe Paalæg som de nævnte skulle – efter Hofjægermester Løvenskjolds Yttringer i den af ham afgivne Erklæring – kunne friste Forstvæsenets Betjente til lunken og uredelig Embedsførelse«.

Amtmanden svarede 20/7 1844 herpå kort og godt: »Intet at erindre mod Bidragets Størrelse«. Altså måtte skovfoged Jørgensen betale – og desuden tage til sig den ganske alvorlige »næse«, der lå i hans foresattes erklæring.[60]

Skovfogdens datter i nyt fordelagtigt ægteskab

På det tidspunkt, da denne sag verserede, var den unge fru Camilla for længst blevet enke og stod nu allerede over for indgåelse af et nyt ægteskab, denne gang med en lidt mere jævnaldrende: inspektør Hans Jørgen Nimb, en fjern slægtning af Kro-Nimb'erne i Nyholte.*

* I ægteskabet mellem *Hans Jørgen Nimb* (1813-1866) og *Camilla Szybrowsky f. Jørgensen* (1822-1916) fødtes i 1845 den senere dampmøller *Jørgen Hendrik Nimb* (død 1928), der i sit

Hele lystejendommen forfalder

Og »Skovlyst« havde atter fået en ny ejer, major *Jørgen Kofoed*, født 1782 på Bornholm, enkemand, men med en ugift datter Birgitte (født 1824 i Ålborg) til hushjælp, selskab og opmuntring.[61]

Men heller ikke Koefoed holdt længe fast ved denne allerede nu noget forfaldne lystejendom. I 1847 solgte han den med al tilhørende jord (matrikel lg af Geelsskov og lodderne matrikel 3b og 15b af Virum, begge skøder tinglæst 15/9 s.a.) til en restauratør *Hans Rasmussen*,[63] som åbenbart lejede det meste af bygningskomplekset ud til »småfolk«. Det synes i hvert fald at fremgå af folketællingslisten pr. 1. februar 1850, hvor stedet står således antegnet: »Et Huus« (rummende 3 daglejerfamilier) og »Skovlyst« (beboet af arbejdsmand Lars Olsen med familie). Det var med andre ord slut nu med det gamle landsted, og vi kan let forestille os et yderligere forfald i rask fremadskriden.

J. C. Modeweg i Brede har kig på »Skovlyst«

Fabrikant J. C. Modeweg på Brede havde i sit sidste leveår (1849) syslet en del med tanken om oprettelse af en slags filial af klædefabrikken her ovre på dette forsømte og – som enhver nu kunne se – til snarlig undergang viede gamle landsted. Men han nåede kun så vidt som til at slutte købekontrakt med værtshusholder Rasmussen, gøre bestilling på det

ægteskab med Julie Mathilde Dons (1851-1926) blev fader til direktør *Jules Nimb* (1882-1944), fortsætteren af Henriette og Serina Nimbs bekendte restaurationsvirksomhed i Tivoli, kaffehandler *Peder Nimb* (død 1945) og *Ingeborg Nimb* (død 1964) gift 1906 med bogholder, senere kontorchef i Dansk Folkeforsikringsanstalt *S. Bonfils* (død 11/10 1920, 63 år gl.). Ægteparret byggede i 1906 villa »Ny Faurholt« på Birkholmsvej i Skovridergårdens Villaby (nuv. Birkholmsvej 17), og her blev fru Ingeborg Bonfils boende som enke lige til 1960, tilsyneladende upåvirket af årenes gang, frisk og rødmosset, let til bens og altid sødt og hjerteligt smilende, når hun mødte gamle bekendte – som f.eks. nærværende afhandlings forfatter, hvem hun havde kendt, fra han trillede i barnevogn og promenadevogn. Af kontorchef B. har jeg for øvrigt ridset et lille billede i »Dreng i Holte« s. 12.[62]

nødvendige maskineri og udpege sin nevø *J. V. Bock** til at være driftslederen.[64]

J. V. Bock opretter klædefabrik på »Skovlyst«

Det blev Bock, der kom til at undertegne det endelige skøde fra restauratøren (tinglæst 17/12 1851),[65] og ham, der som »fabrikør« kom til at starte den nye fabrik, som han lod indrette i det forhenværende skovfogedsteds stråtækte bindingsværksbygninger (»Gjeltehus«), medens han selv tog bolig i »Skovlyst« sammen med en ugift broder *Eduard Bock*, der fungerede som fabriksbestyrer, og en ugift søster *Sophie Bock*, der naturligvis var husbestyrerinde.[66] Til fælles fornøjelse havde de desuden v. Silberschildts gamle have med det pyntelige lysthus ude ved Kongevejen.

Enkelt og primitivt måtte det jo blive fra starten med en klædefabrik i så trange og brøstfældige lokaliteter. I selve fabriksbygningen, som var blevet forlænget lidt mod nord og forhøjet med en ekstra etage, stod der forneden nogle karte- og spindemaskiner, som blev drevet ved akseltransmission fra en hestegang uden for i gården, og i tagetagen ovenover var der indrettet et væveri med 8 vævestole. Det var foreløbig det hele. Men der var udvikling i tingene, så det ud til. Allerede i 1854 var den udvendige hestegang blevet erstattet af en indendørs 6 hk dampmaskine med kedel (brandfarligt! må vel en og anden straks have tænkt, og det fik desværre også meget hurtigt sin sørgelige bekræftelse), og i tagetagen var der nu også kommet en såkaldt ruemaskine (til opkradsning af luven i det færdige klæde, så det fik en lådden, fløjlsagtig overflade). Dertil kom en helt nyopført bygning lige vest for fabrikken ud mod dammen rummende et farveri. Den var opført af stampet ler (noget ret almindeligt i de tider) og tækket med tagpap (da til gengæld noget meget usædvanligt).[67]

Nyopført farveri

* *Julius Vilhelm Bock* (1819-1886) var søn af en broder til fru Louise Modeweg på Brede, urtekræmmer og tobaksspinder J. C. Bock, der havde forretning i Modewegs københavnske ejendom. 15 år gammel var han blevet ansat som skriver på Brede Fabrik og havde efterhånden avanceret til den ansvarsfulde stilling som teknisk leder.

Produktionen

Om produktionen på »Skovlyst Klædefabrik« oplyser den ældste »Trap: Danmark« (1858), at den udgjorde 13.000 alen klæde årlig, fremstillet af »28 faste arbejdere«.[68] Det første skal nok passe, men det sidste lyder ikke ganske troligt – og er det nok heller ikke. Folketællingen for Søllerød sogn 1/2 1855 nævner som beboere af »Et Huus ved Skovlyst«: 4 dugmagere, 1 spinder og 1 skomager, alle med hustruer og de fleste tillige med 2-4 mindreårige børn hver, tilsammen 24 individer. Og man spørger da sig selv, om det er disse 24 mænd, koner og børn, der ved en eller anden misforståelse er blevet til »28 faste arbejdere«.* Tænkeligt er det naturligvis også, at andre arbejdere på »Skovlyst« kan have boet som indsiddere på Virum-gårdene eller i jordløse hytter rundt om på Virummarkerne. Men for at nå tallet 28 skulle det altså have drejet sig om yderligere 23 familier!**

Klædefabrikkens brand

Hen på foråret 1855 skete så den ulykke, man havde kunnet vente. Der opstod en voldsom ildebrand, som totalt udslettede alle de historiske bygninger, som tilsammen engang havde udgjort skovfogedstedet »Gjeltehus« og lyststedet »Skovlyst«. Familien Bock's stråtækte bolig var jo helt sammenbygget med den brændende fabrik, og der kunne altså intet øjeblik være så meget som tanken om at redde den. Reddet blev kun den nye farveribygning, der lå ved dammen adskilt fra det øvrige bygningskompleks, og så det gamle lysthus, som lå godt beskyttet i betryggende afstand.

Bock gik hurtigt i gang med oprydning og genopbygning, og naturligvis skulle det nye »Skovlyst« ikke være en pastiche over den forsvundne idyl, men en tidssvarende bygning i helt moderne stil. I oktober 1856

* Jvf. »Trap«s samtidige anførelse for Stampen Klædefabriks vedkommende: »35 faste arbejdere«. Mere end 14 kan det ikke blive til, når man kontrollerer efter i folketællingen vedr. Stampen 1855.[69]

** Virum-tællingen 1855 nævner enkelte husmænd, der »går på fabrik«, men siger desværre ikke *hvor*, meddeler venligst Byhist. Saml. f. Lyngb.-Tårb. »Friesboeshvile«.

stod den færdig. Og hvilken forandring må det ikke have været for alle dem, der havde kendt det gamle sted! Brandtaxationsprotokollens beskrivelse lyder således (her citeret efter Fritz Altens gengivelse i Søllerødbogen 1973 s. 74):

Ny hovedbygning 1856

> »En hovedbygning med gavle i syd-nord, i 2 etager. Over hvert endeparti en enetages tårnbygning. Taget af skifer, bygningens mål 34 × 16 alen, grundmuret, i vestre side en jerntrappe ind til en entre i stuen, hvori er opstillet en 6 hk højtryks dampmaskine. Endvidere 4 værelser med køkken. Fra entreen en trappe til 1. sal, her er et stort fabriksrum samt en gang med trappe til loftet og tårnene, hver med eet værelse«.

Og efter den beskrivelse vil ingen have svært ved at genkende *vor tids* »gamle Geelsgård«: den hvidkalkede administrationsbygning, som i dag tager sig så underlig »beklemt« og »uvedkommende« ud ved siden af – og

Fig. 8. Det »nye« »Skovlyst« af 1856, som det lå ved vort århundredes begyndelse – og endnu langt hen i »*min* tid«, spejlende sig i dammen, hvis vestbred gik ganske tæt ind på det lave Kongevejs-hegn. Oprindelig havde bygningen en søjlebåret, lang og åben altan midt for facaden; og sådan så den også ud i 1888, erindrede senere Strindbergs datter, Karin Smirnoff. Det ma da have været justitsråd Lembcke, der efter 1890 har ladet foretage den – stilmæssigt set – heldige forandring af bygningsfacaden.

Strindbergs egen skildring af stedet (skrevet blot få måneder efter hans ophold dér) afviger for øvrigt ikke så lidt fra datterens. *Hun* fortæller, at vognen, der hentede familien i Tårbæk, kørte gennem en gitterport ind til en fornem hvidkalket ejendom og svingede gennem en kort allé op foran indgangen. *Han* fortæller, at vognen standsede uden for et højt jernled: »Porten blev åbnet, og gennem en sort granallé vandrede man op til slottet. Det var en mørk bygning med fløje, ret enkel i stilen. I det ene hjørne havde man tilbygget fire kvistværelser, der gjorde tjeneste som »tårn«, og foran den faldefærdige trappe var der opmuret en portbygning i en ukendt stil«. Han har – trods alt – ikke ønsket at gøre stedet alt for genkendeligt.

helt ude af stil med – Vanførehjemmets og Kostskolens store rødstenskomplekser. Så gammel er den altså; »fødselsåret« 1856 er klart dokumenteret.

Hvem arkitekten var, ses desværre ikke oplyst nogen steder. Men mon det ikke har været den samme som ham, der i 1852 gav tegning til den nye hovedbygning på herregården »Smakkerupgård« ved Kalundborg (se billedet af denne i »Danske Slotte og Herregårde« III, 1964, s. 243 og sammenlign det med omstående billede fig. 8). Under alle omstændigheder har det været en arkitekt af ganske den samme »skole«, den såkaldt »senklassicistiske« – den hvis mest fremtrædende repræsentanter herhjemme var G. F. Hetch, N. S. Nebelong og S. Th. E. Sørensen, og som viste en udpræget forkærlighed for de tårnagtige fremspring på yderfløjene.

Klædefabrikationen ophører

At Bock havde forbygget sig her, er der noget, der tyder på. Han havde lidt et betydeligt tab ved branden af de alt for utilstrækkeligt forsikrede gamle bygninger, og den nye klædefabrik gik åbenbart ikke så godt, at den kunne yde ham tilstrækkelig kompensation. Allerede i 1858 indstillede han al selvstændig fabrikation og vendte tilbage til Brede Klædefabrik som bestyrer.[70] Men han skilte sig dog ikke af med »Skovlyst« – ikke i den omgang, i hvert fald. Han havde netop også nu fået *Kgl. skøde* på den tidligere fæstegård (læst 17/2 1858).[71] Han regnede åbenbart med at kunne klare ejendommens omkostninger gennem en eller anden fordelagtig udlejningsordning. Og det viste sig da også – indtil videre – at holde stik. Ejendommen blev indvendig ombygget sådan, at ethvert spor af fabrik forsvandt, og den i stedet nu fremtrådte som en attraktiv bolig for velhavere, og så lejede han den ud til den i de dage meget kendte og omtalte tysk-jødiske litterat kammerråd Emil Jonas.

Dr. Emil Jonas lejer »Skovlyst«

Dr. *Emil Jonas* (1824-1912) havde ved midten af 1840erne som ivrig deltager i den liberale bevægelse, der da bredte sig faretruende rundt om i små enevoldsregerede tyske riger og lande, måttet flygte til det danske hertugdømme Slesvig, hvor han ernærede sig som journalist i Flensborg

Fig. 9. Dr. Emil Jonas (1824-1912) benådedes i 1852 af sin konge med titlen *kammerassessor* (8. rangklasse 2. grad). Ikke særlig imponerende i betragtning af, at der kun var 9 rangklasser ialt. Og når han nu havde gjort grevinden så mange gode tjenester, synes man jo nok, at kongen i 1854 kunne have forfremmet ham til lidt mere end *kammerråd* (6. kl. 2 for en »virkelig« sådan, 7. kl. 2 for en »almindelig«). Han burde i det mindste have været »almindelig« justitsråd (5. kl. 3), synes man, eller endog »virkelig« (4. kl. 3). Som sådan ville han have fået tiltalen »højædle og velbyrdige«, nu måtte han nøjes med »velædle og velbyrdige«! (Orig. fot. i kgl. Bibl., tidligere gengivet i Søllerødbogen 1973 s. 75).

og snart kom til at indtage et helhjertet dansksindet standpunkt i det slesvig-holstenske spørgsmål. I 1847 flyttede han til København, hvor han året efter giftede sig med en 17 år ældre dansk dame og dernæst, da den første slesvigske krig var udbrudt, af udenrigsministeriet lod sig

engagere som rejsende presseagent bl.a. med den vigtige, men ret håbløse opgave at indgyde den tyske offentlighed lidt forståelse af danskhedens ret i det omstridte hertugdømme. Som belønning for sin udviste ihærdighed fik han i 1851 dansk indfødsret, ansattes i det holstenske ministerium og benådedes i 1854 med titlen kammerråd.

Frederik VII og grevinden nære venner af dr. Jonas

I disse år knyttedes han også meget nært til kong Frederik og hans gemalinde. Det var grevinde Danner meget om at gøre at vinde det store brede danske folks hengivenhed; derfor udfoldede hun en storstilet velgørenhed mod de fattige, og her hjalp dr. Jonas hende troligt som en slags almisse-uddeler. Han var hende også meget behjælpelig med forsøg på at hindre udbredelse af de mange ondsindede smædeskrifter mod grevinden, som tryktes mellem år og dag, ved opkøb og tilintetgørelse af hele lagre – og så til gengæld selv skrive og udsende et skrift til grevindens forherligelse.[92]

Sin første tilknytning til »Skovlyst« fik han i efteråret 1859 – ifølge Søllerød-præstens årlige indberetning til amtsstuen vedrørende de i sognet boende rangspersoner. Han opholdt sig da kun en månedstid herude; men 1860-63 står han noteret for »hele året«,[73] og det var i disse år, han jævnligt fik besøg af majestæten og hans gemalinde, når de om sommeren rullede til Frederiksborg ad den støvede Kongevej.

Ejer af »Skovlyst« blev dr. Jonas ikke, tænkte vist heller aldrig på at blive det. Derimod tænkte han en overgang stærkt på at købe »Holmegård«. Det kom i 1861 så vidt som til afslutning af en købekontrakt med gårdens ejer Hans Nielsen;* men så fortrød han åbenbart handelen; noget skøde blev aldrig udstedt, og i 1863 solgte så samme Hans Nielsen gården til løjtnant af armeens krigsreserve E. T. Neergaard.[74]

* Hans Nielsen havde i 1860 købt Holmegård af *Peder Hansen*, som derefter købte »Langesminde« (»Skovly«) i Øverød og snart blev kendt som sognerådsmedlem og – formand i Søllerød, amtsrådsmedlem og folketingsmand.[75]

Kongens død skæbnesvanger for dr. Jonas

Kong Frederiks død i november 1863 ændrede som bekendt grevinde Danners stilling og indflydelse betydeligt, og dr. Jonas blev – så at sige – draget med i faldet. Længe havde man hvisket, men nu talte man også højt om, at han skulle have taget imod gaver fra folk, der gerne ville have ham til – gennem grevinden – at udvirke en kongelig gunstbevisning. Beskyldningen var – så vidt vides – aldeles ubegrundet; men den bidrog sit til at forbitre ham tilværelsen, så han snart helt tabte lysten til at blive i Danmark. I 1865 forlod han »Skovlyst«, og i 1867 forlod han landet. Fra 1868 boede han i Berlin ernærende sig som litterat og indlagde sig forøvrigt her gennem årene stor fortjeneste som formidler af nordisk litteratur i Tyskland (oversatte bl.a. H. C. Andersen, Henrik Ibsen og Bj. Bjørnson)[76]

J. Bock sælger »Skovlyst« til Chr. F. de Frankenau

Imidlertid havde Julius Bock i april 1866 solgt »Skovlyst« med al tilliggende jord (altså også vænget matr. 3b af Virum, som nu, efter at v. Silberschildts gamle have var forsvundet, helt var udlagt til landbrug) til proprietær Chr. F. de Frankenau.[97] Han forblev dog i sin bestyrerstilling på Brede indtil 1872, da enkefru Anna Modeweg solgte fabrikken til grossererne W. Salomonsen og C. Albeck. Herefter blev han sammen med disse anparthaver, men flyttede et par år senere til Odense, hvor han grundlagde en trikotagefabrik, som han drev til sin død i 1886.[78]

Slægten Frankenau

Den nye ejer på »Skovlyst« *Christian Frederik de Frankenau* (1814-1878) var direkte efterkommer (tipoldebarn) af Christian V's og Frederik IV's livmedicus Georg Franck, der i 1695 var indvandret fra Sachsen, hvor han havde været kurfyrstens livlæge og af denne i 1692 blevet ophøjet i rigsadelstanden og udmærket med titel af pfalzgreve.[79] Dette tyske adelskab kunne naturligvis ingen retslig gyldighed få for hans danske efterkommere; men der kunne jo »skiltes« med den fornemme afstamning – og blev det nok også hos nogle af dem, f.eks. nævnte tipoldebarn – eller nok rettere hos hans kone.

Christian Frederiks fader, lægen og digteren *Rasmus Frankenau* (1767-1814) havde tilsyneladende ingen fornemme nykker, men kunne glæde

Lægen Rasmus Frankenau i sin tid en kendt og folkeyndet digter

sig ved en overordentlig popularitet som digter. Hans viser og sange blev sunget overalt i tidens borgerlige hjem, og derfor kunne også J. L. Heiberg med god virkning i »Aprilsnarrene« (i elskerens blomsterhilsen til Constance: »Blomster spire, Blomster svinde«) alludere til en kendt verslinje af Frankenau: »Roser spire, Roser blegne«. Meget yndede var forårssangen »Danser Majen skøn i Møde« og høstvisen »Vipper springe over Klinge«, begge til C. E. F. Weyses friske melodier; de har levet i skolesangen til langt ind i vort århundrede; og ved selskabelige sammenkomster levede også meget længe klubvisen: »Fryd dig ved Livet i dine Dages Vaar – Pluk Glædens Roser, før de forgaar«. Men samtiden beundrede ham dog allermest på det felt, hvor han nu i halvandet århundrede har været fuldstændig glemt, det elegiske i denne for *os nu* så parodiske stil:

> Højt paa Himlens azurblaa Hvælving svæver
> bleglig smilende Nattens fulde Maane,
> rædsomt suse blandt Agrens visne Stubbe
> Aftenens Vinde

o.s.v. (»Aftentanker«).[80]

Som læge praktiserede han gennem årene snart i København og snart i den norske provins, og fra 1810 til sin død var han læge ved »Hospitalet« i Slagelse.[81] Hans grav på Hospitalskirkegården stødte 10 år senere latinskoleeleven H. C. Andersen på i højst elegisk stemning, og synet øgede denne stemning næsten til bristepunktet: »Jeg var forunderlig vemodig og bad Gud, at jeg dog maatte blive en Digter som Frankenau eller snart ligge i Jorden som han«.[81] Og hvad måler vel bedre digteren Frankenaus yndest og anseelse i hans samtid – endnu længe efter hans død.

Chr. Frederik Frankenau, der blev født få måneder før faderens død, blev allerede i 11 års alderen moderløs tillige. Om hans videre skæbne

gennem barndom og ungdom ved vi intet ud over, at han blev landmand, vistnok i hovedstadens omegn, og at han i 1843 blev godt gift med en oberstdatter *Louise Bildsøe* (1810-1884), der var arving til store ejendomme både i København og i Bagsværd, og som i 1848 skænkede ham en datter kaldt *Lovise Annina Frankine*, for øvrigt det eneste barn de fik sammen.[83] Hvad *han* siden hen fik »udenoms«, skal vi om lidt vende tilbage til.

»Greven«, »grevinden« og »komtessen«

Det har nok hovedsagelig været hustruens formue, der satte von Frankenau i stand til at erhverve »Skovlyst«. Hvor stor velstanden i det hele taget var, er det for øvrigt ikke så ganske let at få klarhed over. Sagnet vil vide, at de ligesom Holbergs Don Ranudo og hans Donna stillede en falsk fornemhed og velstand til skue, som skulle dække over faktiske elendigheder; at de kørte rundt i en antik karosse fra Frederik VI's tid trukket af et par magre krikker med guldstukne adelige kroner på seletøjet, og at folk på egnen så bestemt troede på adelskabet, at de kaldte herskabet for »grevens« og datteren for »komtessen«.[84] Selv kaldte han sig dog kun proprietær (hvad der forresten allerede var pralende nok – i betragtning af landejendommens diminutive størrelse og ringe hartkornsværdi), og samtidens dokumenter kender da heller ikke nogen anden titel til ham lige så lidt som de kender nogen »komtesse Frankenau«, kun en »frøken F.«[85]

Men så småt, som man har villet gøre det til, var det nu ikke. At Frankenau undlod at betale sine skyldige højtidsofre til Søllerøddegnen, siger vist mere om manglende vilje end om manglende evne (velstand og »fedteri« er jo ingenlunde noget absolut inkommensurabelt). Da skolelærer Petersen 9/2 1876 bad amtet om at tvinge proprietæren på »Skovlyst« til passende offerydelse for 1875, foreslog sognerådet 6 kr., hvilket formentes at være »overensstemmende med Hr. Frankenaus pecuniære Stilling og hvad der er Skik og Brug her i Sognet«, og da manden stadig undlod at gøre sin skyldighed, fik han 10/5 s.a. denne besked: »6 Kr. at betale inden 14 Dage til Lærer Petersen i Søllerød – i modsat Tilfælde blive de at inddrive ved Udpantning«. Det fortæller altsammen, at man i sognet anså Frankenau for en temmelig velhavende mand. Og vi forstår

det især, når vi ser, at store landliggere som etatsråd Suenson og højesteretsadvokat Klubien kunne nøjes med at bøde henholdsvis 1 og 2 kr. for undladt pinseoffer 1876. Året efter var dog Frankenaus tvangsoffer kun sat til 2 kr. for samtlige højtider, medens etatsråd Westenholtz på »Dronninggård« måtte bløde med 10 kr. Det var altså ved at gå lidt tilbage for ham på det sidste.[86]

Efter hans død gik ejendommen ved skiftet over til enken (udskrift af Skifteprotokollen tinglæst som adkomst 28/5 1879), og hun forsøgte selv at drive det beskedne landbrug med en ung svensk tjenestekarl som eneste medhjælp.[87]

Fru Louise Frankenau, født Bildsøe

Om fru Louise Frankenau f. Bildsøe er det blevet sagt, at hun ikke alene var snobbet og »fin på det«, men også pietistisk streng og bigot.[88] Det er svært at dømme om, for det er desværre sådan, at det meste af vor »viden« om familien Frankenau på »Skovlyst« bygger – som det nærmere skal blive påvist – på højst upålidelige, forvrøvlede eller rent ud sagt løgnagtige berettende kilder. Ligefrem dokumenteres kan egentlig kun: hendes påholdenhed i pengesager – den hun havde virket så ansporende på sin afdøde mand med. Det hedder således i sognerådsbeslutning vedr. pligtige offerydelser til lærer Petersen for året 1880: »Proprietær Frankenaus Enke, som i 1879 har offret ialt 75 Øre, sættes til ialt 3 Kr. Frøken de Frankenau, som slet ikke har offret, sættes til 1,50 Kr.«[89] Og 2: hendes kvindelige forfængelighed, der røbes af folketællingslisterne. I 1870 har hun – for at skjule, at hun var 4 år ældre end sin mand – over for tællingskommissæren gjort sig 10 år yngre, end hun var (opgivet 49 år i stedet for 59), og falskneriet gentages i 1880, skønt hun nu er blevet enke (59 år i stedet for 69). Samtidig har hun begge gange gjort datteren 5 år yngre, end hun var (16 år i 1870 og 26 i 1880); og at hun har gjort dette ganske egenmægtigt, viser tællingen 1890, hvor datteren, nu ene og selvstændig, ærligt og redeligt har opgivet sin virkelige alder: 41 år (pr. 1. februar, 7. april fyldte hun 42).

Louise Annine Franckine de Frankenau (1848-1922) arvede naturligvis »Skovlyst« efter moderens død 27/5 1884 (udskrift af skifteprotokollen tinglæst som adkomst 22/7 1885).[90]

Frøken Louise de Frankenau

Om denne stilfærdige og lidet udadvendte kvinde, som ved et sært skæbnetræf alligevel skulle blive så kendt, at historikere og litterater endnu 100 år efter beskæftiger sig nysgerrigt med hendes person, har hofjægermester G. E. Grüner på »Frederikslund« (f. 1839) i 1925 fortalt nogle bemærkelsesværdige ungdomserindringer. Han havde lært hende at kende på herregården »Egemarke« (i nærheden af »Dragsholm«), hvor hun ofte besøgte sin hjerteveninde, den 3 år yngre Nonny Grüner, der var hans kusine og i 1874 blev hans hustru. »Hun var en smuk ung pige«, skriver han »med et enestående pragtfuldt hår og med en klar forstand, en livlig, elskværdig fremtræden og et varmt følende hjerte, der fandt sin glæde i at glæde andre, både mennesker og dyr«.[91]

Der er altså intet hold i de gængse fortællinger om, at forældrene altid strengt havde holdt hende borte fra alt samkvem med andre mennesker.[92] Men måske nok noget om, at moderen havde våget ængsteligt over, at hun ikke traf på mænd »under hendes stand«, som hun kunne gå hen og forelske sig i.*

* Man vil vide, at der engang havde været en sådan frier, og man har så straks gættet på, at det skulle være *Emil Piper* på Holmegården (den senere kendte politiker), der jo »kun« var bagersøn. Men det er altsammen udelukkende bygget op på følgende ordskifte i Strindbergs famøse roman »Tschandala« mellem magister Törner (Strindberg) og forvalter Jensen (Ludvig Hansen) på »Bøgely« (»Skovlyst«): »I har ikke venner her på egnen, Jensen, gårdejeren derhenne talte ondt om jer« – »Ja, det tror jeg gerne – for i sin tid gik han og gjorde sig lækker for baronessen og hendes penge, men da han ingen vegne kom med det, fik jeg hans skarnbøtte over mig«. Et ordskifte, hvis kildeværdi vi hurtigt kan gøre det af med: Ludvig Hansen kom først til »Skovly« efter fru Frankenaus død i 1884, og E. Piper var allerede lykkeligt gift i 1878.[93]

Nu var hun blevet en »gammel pige« på 36 år – og ikke så lidt aparte, men alligevel en, man lagde mærke til, en, man uvilkårligt fængsledes af og så langt efter, når man mødte hende. Den unge vordende musikhistoriker Will. Behrend så hende en sommerdag, da hun ikke var langt fra de 40 endda, gå hen ad Kongevejen i en sid himmelblå kjole med et lille hvidt lam i sine arme, og straks måtte han tænke på et madonnabillede, fortalte han ca. 40 år senere: »hun havde et blond, lokket hår og en rank holdning. Bortset fra det forstyrrede indtryk, hendes fremtræden gjorde, var der noget fornemt over hendes skikkelse – og, ret ungdommelig som hun syntes at være, også noget vist rørende«.[94]

Aparte, upraktisk og uerfaren

Men upraktisk og uerfaren som hun jo gennem hele opvæksten var blevet vænnet til at være, var hun selvfølgelig ganske ude af stand til at drive gårdens lille landbrug. Derfor så hun sig om efter en bestyrer og fandt ham i en ung mand ved navn Ludvig Hansen. At han var hendes halvbroder, en illegitim søn af hendes far, vidste hun næppe på det tidspunkt. Hun havde aldrig i sit hjem hørt noget, der bare kunne give så meget som en anelse om hans eksistens, og det siges endda, at selv hendes mor var død i uvidenhed om sin mands fejltrin.[95] Det må have været Ludvig Hansen, der har fortalt hende det, da han havde tiltrådt den plads, han i bevidst beregning havde søgt. Og at det har chokeret hende sådan pludselig at se en plet sat på hendes fars minde, fremgår tydeligt deraf, at hun aldrig røbede sagen til noget andet menneske end sin ungdoms fortrolige veninde, fru Nonny Grüner. Ingen på egnen anede noget. Hun tav vedblivende og fandt sig i, at sladderen hurtigt havde fundet ud af, at den ny forvalter var hendes elsker.

Ludvig Hansen bestyrer på »Skovlyst«

Han holdt mærkværdigvis også tæt, skønt han ellers – som vi snart skal se – var en temmelig upålidelig person. Ja, så upålidelig, at vi, dersom vi ikke havde fru Nonny Grüner's bekræftende udsagn om sagen, meget vel kunne få den tanke, at det hele var opspind, et udslag af hans sprælske fantasi. Men han nærede en helt oprigtig hengivenhed for sin halvsøster, og først efter hendes død lagde han som gammel mand kortene på bordet

Fig. 10. »Holmegård« set fra »Rømmerødgård«s mark nær skovbrynet lige vest for »Lunderup« (akvarel af Hans Gustav Sandfeld, vinter 1928/29). Stort anderledes har landskabet næppe set ud, da »komtessen« og Ludv. Hansen regerede på »Skovlyst«. De skovklædte bakker ved Ørholm og Brede har set akkurat ligesådan ud som her, og Kongevejs-træerne har ikke været ret meget mindre. Bag træernes lange rækker ligger det markstykke, som med betegnelsen matr. 3b hørte under Skovlyst 1804-1916 (jvf. flg. kortskitse fig. 10). Den sumpede lavning midt på Rømmerødgårdsmarken (rester af den såkaldte »Ellemose« på kortet fig. 1) er stedet, hvor i dag Frederiksdalsvej og Hasselvej møder hinanden. Utroligt, men dog sandt!

over for interesserede spørgere, han havde fattet tillid til, og nu ikke uden en vis stolthed: »Jeg er en adelig horeunge.«[96]

Ludvig Hansens mor var en skolelærerdatter fra Tikøb, formentlig af kulsvieræt, sorthåret og mørk i løden; egenskaber, der gik stærkt igen hos den uægte søn, hun fødte i 1859, ja i en sådan grad, at alle senere hen troede, han var zigøjner. Hun havde kort efter denne fødsel giftet sig med en arbejdsmand Hansen, der senere blev pedel ved en københavnsk kommuneskole og senere igen gartner i Tårbæk, og med hvem hun fik adskillige »ægte« børn (2 døtre og 3 sønner).[97]

Ludvig Hansens skrøner

Af uddannelse var Ludvig Hansen snedker og stolemager, men ustadig, som han var, havde han prøvet adskilligt, før han havnede som bestyrer på »Skovlyst«. Han havde været maskinmand og statist på »Casino«, fortalte han i 1920-rne redaktør Zakarias Jensen, og han havde været direktør for et omrejsende provinsteaterselskab, fortalte han videre (det første ikke helt utroligt, det sidste lodret løgn – eller måske bare en forstyrret erindring om det »teater«, han i 1889 lavede på »Skovlyst« til solofremførelse af sine forskellige satiriske angreb på Strindberg og politiassistent Blom, og om sin efterfølgende farten landet rundt som »tryllekunstner«). Ja, han fortalte i det hele taget mange besynderlige ting: at »Skovlyst« oprindeligt havde tilhørt Frederik VII, som her havde indrettet sig et lille jagtslot, hvor han ofte boede med grevinde Danner; at kongen i 1850 havde afhændet det til »grev og grevinde Frankenau«; at C. F. Frankenau døde i 1865 og »grevinden« i 1872; at »komtessen« herefter levede muttersalene på gården i »en halv snes år« og gang på gang havde kaldt på ham, men længe forgæves, fordi han ikke havde lyst til landbrug; først da hun »i selvopgivelse havde truet med at sælge det hele og gå i kloster«, var han kommet. O.s.v., o.s.v.[98] Og det værste var, at Zak. Jensen tog det hele til sig som historiske sandheder uden at gøre mindste forsøg på kritisk efterprøvning og frejdigt offentliggjorde det i »Tilskueren« 1928, hvor fra meget af det uforvarende er bragt videre af andre. Selv Harry Jacobsen, som ellers gjorde meget grundige arkivstu-

dier til sin fortrinlige Strindberg-bog »Digteren og Fantasten« (1945), har her og der stolet for meget på »Tilskuer«-artiklens kildeværdi.* Også han tager det for givet, at »Skovlyst« var Frederik VII's fhv. jagtslot, og at det blev købt af Frankenau i 1850! Følgelig er han ikke klar over, at »komtessen« var 18-19 år gammel, da hun kom til »Skovlyst« fra København, hvor hun var født og opvokset, men taler om »den lille Louise ude på landet, der mest var henvist til sit eget selskab« og aldrig havde set København. Tror naturligvis også, at Frankenaus »fejltrin« i 1858 er sket på »Skovlyst«.[99]

En doven og ukyndig, men stærkt beregnende bestyrer

Med Ludvig Hansen som bestyrer – doven, ustadig og kun lidet kyndig – gik det snart ilde med landbruget på »Skovlyst« og med selve ejendommen tillige. Alting forfaldt, snavs og roderi var der overalt (stank af halvråddent kød og våde hunde, hunde i sengene og ællinger i dragkisteskufferne – hvis vi skal tro Aug. Strindberg). Indtægterne svandt og gælden steg, og alligevel skulle der leves flot med tjenerskab og det hele. I de forskellige tjenester havde Hansen selvfølgelig fået flere af sine halvsøskende anbragt: Thorvald (f. 1867) som kusk, Martha Magdalene (f. 1871) som stuepige og Charles (f. 1873) som tjener. Senere (i slutningen af 1888) hentede han også moderen og de to yngste hertil fra Tårbæk, og den skikkelige frk. Frankenau fandt sig åbenbart i det altsammen.

Hofjægermesterinde Nonny Grüner påstod ganske vist senere (1925), at Hansen fra det øjeblik han kom til »Skovlyst« »med enestående selvopofrelse gik op i arbejdet for frk. Frankenau, og at han i de følgende trange år var sin søster en udmærket støtte«. Gården var jo allerede da så forfalden, sagde hun, at der næppe ville have været mulighed for at

* Nogen hjælp hos E. Nystrøm var der nemlig ikke at finde. Nystrøm taber jo næsten altid interessen for sine emner, så snart Napoleonstiden er passeret, og fejer dem så gerne af med nogle spredte, yderst kortfattede og ofte temmelig intetsigende bemærkninger. Alt, hvad han har at sige om »Skovlyst« efter 1822 er dette: »Blandt lyststedets ejere i det nittende århundrede kan i øvrigt nævnes C. M. Hilcker, etatsrådinde C. E. Kopp og major J. Koefoed«. Færdig!

bringe den på fode.[100] Men det var dog nok – sammenholdt med, hvad vi faktisk ved om Hansen – set med lidt for venlige øjne. Hun var Louises veninde og krænket på hendes vegne ved læsning af Karin Smirnoff's nys udkomne bog »Strindbergs första hustru« med dens nærgående skildring af »Skovly«-sommeren 1888.

Beskæftiget med alt muligt gårdens drift uvedkommende

Givet er det, at Ludv. Hansen uafladeligt var beskæftiget med alt muligt »bestyreren« uvedkommende. Han averterede med »Sløjdskole«.[101] Han fartede rundt på egen hånd i dage og nætter i mystiske ærinder. Og han arrangerede »aftenunderholdninger« på Hotel Rustenborg og fester og middagsselskaber for »venner«, indbudt gennem avisannoncer. »Der vil blive festlig dekoreret over hele Ejendommen og i Festsalen«, hed det i en sådan annonce 14/2 1888, hvor samtidig hr. bagermester Hamann i Lyngby takkedes for »de Kransekager, som af mig vare bestilte til Rustenborg i Søndags for deres smukke Udstyrelse og Velsmag«.

Fig. 11. »Skovlyst«'s nærmeste omgivelser (og naboer) i Frankenau'ernes tid, 1866-90 (tegnet og annoteret af forf. efter et udsnit af et kort, der blev udarbejdet i anledning af den store kloaksag i Skovridergårdens villaby 1910-11). På *Geelshus* boede siden 1866 skovrider H. C. Ulrich; i *Skovlysthus* i række efter hinanden Ole Olsen Vallerød, Hans Hansen og Jens P. Larsen; i *Gl. Vejhus* 1858-81 brændevinsbrænder Morten Kleitrup, 1881-93 enken Charlotte Amalie Kleitrup; på *Holmegård* 1863-68 løjtnant E. T. Neergaard, 1868-76 bagermester G. L. V. Piper og fra 1876 gårdejer Emil Piper (sognerådsmedl. i Lyngby fra 1886, senere formand og tillige amtsrådsmedl., folke- og landstingsmand); på *Rømmerødgård* fra 1861 gårdejer Carl Jul. Pedersen (oldebarn af skovfoged Thomas Larsen i Gjeltehus), og på *Bredelille* 1872-75 enkefru Anna Modeweg f. Gudmann, 1876-82 handelsmand Søren Andersen, og fra 1882 maskinmester, senere entreprenør J. C. Jørgensen (sognerådsmedl. i Lyngby), hvis datter Anna blev gift med den yngste af Christoffersen-sønnerne fra »Lindevangen« i Trørød, gårdejer Chr. C., Tipperup. Ejendommen købtes i 1841 under navnet *Petersminde* af kroejer P. P. Moos i Søllerød og ejedes og beboedes 1851-55 af dennes svigersøn, landskabsmaler Aksel Schovelin. 1865 købtes den af agent J. E. Modeweg, Brede, som gav den navneforandring til »Bredelille«. Hans enke solgte den i 1873 til fabrikant Eyermann, Rådvad, der solgte den videre i 1876; selv blev hun – som nævnt – boende her til 1875.

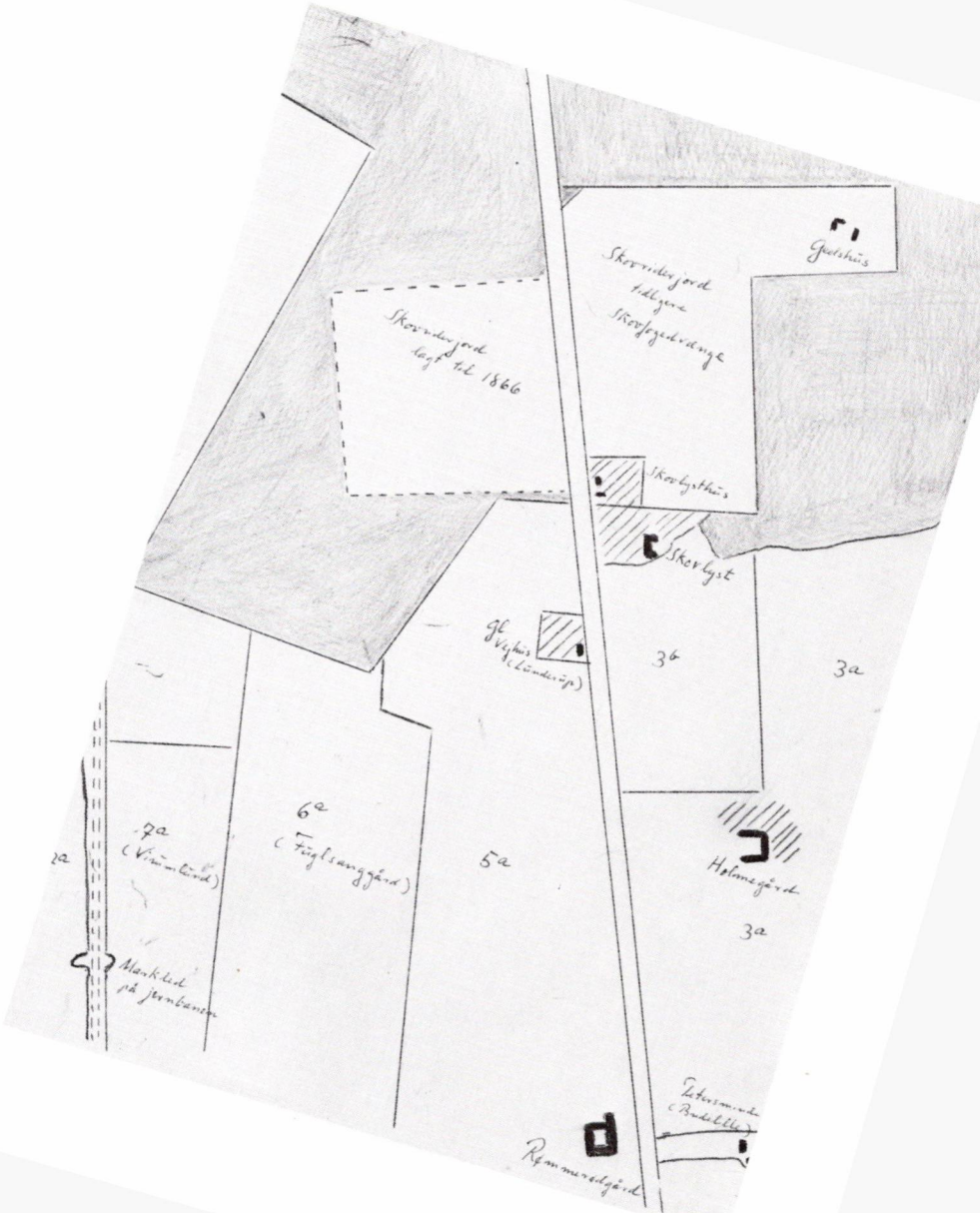
Skovriderjord
tidligere
Skovfogedvænge
Gedshus
Skovriderjord
lagt til 1866
Skovlysthus
Skovlyst
Gl
Vejhus
(Lunderup)
3b
3a
6a
(Fuglsanggård)
7a
(Vinumlund)
2a
5a
Holmegård
3a
Markled
på jernbanen
Tetersminde
(Budelille)
Remmeredgård

»Vennerne« var nok ret tilfældige folk – sådanne som mest var ude efter at få et gratis traktement og så noget at grine af sammen bagefter. Men efterhånden fik han navnlig *uvenner*. Indbildsk, ilter og umedgørlig, som han også var, lykkedes det ham at lægge sig ud med den ene efter den anden i hele nabolaget.[102] Og det endte med, at han blev en fabel for hele omegnen. Herom vidner tydeligt nok følgende inserat i førnævnte avis fra en harmdirrende læser:

> »Da jeg i Søndags Nat Kl. 1 var paa Vejen til mit Hjem, traf jeg paa Kongevejen et Kjøretøj forspændt med 2 Heste og uden Kusk, og da jeg ikke vidste hvem Kjøretøjet tilhørte, indstallede jeg det i »Holdan«s Rejsestald, hvor jeg erfarede, at det tilhørte Komtesse, Frøken Frankenau, hvis Bestyrer bemeldte Aften havde givet en »Aftenunderholdning« paa Hotel Rustenborg. Da jeg henvendte mig til Kusken for at meddele ham, hvor han kunde henvende sig for at faa sit Kjøretøj udleveret, beskyldte han mig omtrent for, at jeg med Villie havde borttaget Kjøretøjet fra Hotellet, og da jeg henvendte mig til »Bestyreren *Hr. Hansen*, svarede han mig omtrent paa samme Maade og det endskjøndt jeg havde samlet et Dækken og et Lammeskind op paa Vejen samt nogle med Papir omklistrede Cigarkasser.
>
> Jeg tillader mig derfor at advare Alle og Enhver mod for Fremtiden at være meget forsigtig saafremt de en Gang skulde være saa uheldige at antræffe Hr. Bestyrerens Kjøretøj, da man kun faar Grovheder til Tak«.[103]

På dette tidspunkt var imidlertid økonomien på »Skovlyst« kommet sådan i ulave, at noget måtte gøres. Hansen kom da på den tanke, at man kunne udleje en del af bygningen til godt og villigt betalende sommerlandliggere eller – endnu bedre – helårsbeboere, og hans mor, madam Christiane Hansen, som gik rundt og solgte grønsager til villaejere og -lejere i hele Tårbæk og derfor nøje vidste besked om, hvem der var hvem, og hvem der var tilfredse med det, de havde fået at bo i, og hvem

ikke, blev straks sat på den opgave at reklamere med det fine »fhv. kongelige jagtslot« og en »pragtfuldt møbleret« lejlighed til »uhørt billig pris«.[104] Hun var heller ikke længe om at finde liebhaveren: den svenske forfatter *August Strindberg*, som siden nytår 88 med kone og børn havde beboet en villa »Maud« i Tårbæk og ikke var tilfreds; et slot forekom ham at være en mere passende bolig for et »overmenneske« som han.

August Strindberg melder sig som lejer

30. april 1888 ankom familien Strindberg til »Skovlyst«, og dermed indledes den besynderligste og mest begivenhedsrige periode i dette gamle lyststeds brogede historie. Der foreligger litteratur i læssevis om disse 4 sære, skæbnesvangre måneder, alt er endevendt og analyseret både forfra og bagfra, men helt til bunds i begivenheder og handlingsmotiver kommer man alligevel aldrig, simpelt hen fordi – som foran allerede antydet – hovedvidnerne, selve dramaets hovedpersoner, var lige uvederheftige, hver på sin vis. Vil man forsøge at finde ind til sagens kerne, gør man under alle omstændigheder vel i at fæstne sig ved de ord, som Strindbergs datter, Karin Smirnoff i sin foran omtalte bog lader falde på side 261: »Skovlystsejouren råkade falla in under Strindbergs mest aristokratiska period, sedan han lämnat varje spår av socialism och fått stöd i Nietsche mot både kvinnan, Kristus och »packet««. Han gik just da helt op i læren om »arier« og »parier«, overmennesker og undermennesker, herremoral og slavemoral og så alt og alle i lys af den.

I begyndelsen venskab mellem »Aria« og »Paria«

At en fremtoning som Ludvig Hansen snart måtte komme til at stå for ham som repræsentanten for det værste pak, lavere endnu end parias, kan ikke undre. Det, som faktisk må undre mere, er, at han ikke så det lige straks, men i første omgang ligefrem lod sig charmere af »zigøjneren« og åbenbart heller ikke fandt den sælsomme menage på gården slet så afskyelig og grotesk latterlig, som han senere digterisk beskrev den, da han var gået helt fra snøvsen i pathologisk had og hævnlyst.

Ludvig Hansen var på sin side fra starten imponeret og smigret over at være »kammerat« med en kendt forfatter, for han betragtede nemlig i sin indbildskhed sig selv som hørende med i kunstner- og digterlauget (vi skal

straks få at se prøver på hans »digtekunst«). Han var derfor svært fidél, pokulerede med ham og drak »dus« med ham. Det syntes endda at være ganske i sin orden, at digteren, inden en måned var gået, havde drevet utugt med den purunge Martha Magdalene. Set med Strindbergs øjne var det hans simple ret: så usle væsener som kvinder var kun til for at underkaste sig overmenneskers naturlige drifter. Og Hansen var vel nærmest beæret på halvsøsterens og hele familiens vegne, han reagerede i hvert fald ikke på nogen måde – dengang.*

Men piben får snart en anden lyd

Men piben fik snart en anden lyd! For nu røg de ind i et pengemellemværende. Strindberg viste sig pludselig insolvent og kunne ikke betale husleje. Hansen *ville* ha' »sine« penge, Strindberg *havde* dem ikke – påstod han. Det ene ord tog det andet, og i løbet af nul komma fem var der opstået et fjendskab og et gensidigt had, som for hver dag, der gik, blev mere og mere indædt og betændt.

Strindbergfamilien fordrives fra »Skovlyst« og søger tilflugt på Hotel Nyholte.

Den 2. september blev Strindbergfamilien simpelt hen smidt ud af »Skovlyst« og søgte samme dag tilflugt hos Anders Månsson på Hotel Nyholte, der straks stillede den 6 værelser til disposition. Hvordan det så gik med betalingen her, ligger ikke ganske klart. Men for det første var Månsson ikke ked af de reklamemuligheder, der her viste sig. Han yndede jo at skilte med de berømtheder, der gæstede hans splinternye hotel, og indrettede senere ligefrem »mindeværelser« med portrætter af de celebre folk, der havde boet der, modtagne breve i glas og ramme og andre souvenirs.[105] Og for det andet havde Strindberg i det mindste *udsigt* til diverse honorarer for den vældige produktion, han havde udfoldet siden nytår i Tårbæk og – ikke mindst – på »Skovlyst«.**

* I romanen »Tschandala« (hvorom senere) har S. drejet det derhen, at det var pigen, der på broderens tilskyndelse liderligt nærgående bød sig selv til.

** På »Skovlyst« afsluttede Strindberg fortællingen »Skärgårdslif«, som han havde påbegyndt i Tårbæk, og skrev dernæst skuespillene »Frk. Julie« og »Kreditorer« og fortællingen »Den romantiska klockaren på Rånö«. På Hotel Nyholte og i teatermaler Güllich's villa på

Fuld af brændende hævntørst begyndte han her på romanen »Tschandala« om kulturmenneskets kamp med »zigøjneren«, repræsentanten for den lavest tænkelige pøbel, »Aria« kontra »Paria« (*Tschandala* er navnet på den laveste indiske kaste, den, der iflg. »den vise Manus's Love« kun kan leve i smuds og forbrydelse, finder behag i al slags forrådnelse og nærer sympati for urene dyr).[106] Og da han samtidig i aviserne læste om en række uopklarede indbrudstyverier i Tårbæk og fra »Skovlyst« kendte Ludvig Hansens mystiske natlige eskapader, var han ikke sen til at underrette politiet om, hvor forbryderen efter al sandsynlighed var at finde, og at det drejede sig om en meget farlig voldsmand, der ganske givet ville sætte sig til modværge med alle tænkelige midler. Med politiassistent Blom i spidsen mødte da straks politiet mandstærkt op på »Skovlyst« en årle morgenstund og arresterede den intetanende Hansen på en ret brutal måde, og birkedommer Schow bad derpå Strindberg give møde i retten til vidneforklaring. Men han kom ikke. Han var nemlig pludselig kommet til at tænke på affæren med Martha Magdalene i foråret, som Hansen selvfølgelig *nu* ville gå til modangreb med i skranken, og da han desværre ikke med bestemthed vidste, om pigen på det fatale tidspunkt havde været »mindreårig«,** var der påkommet ham en sand skræk for, at det våben, han så uoverlagt havde slynget mod sin fjende, skulle vise sig at være en fæl boomerang, og så var han i panik flygtet til Berlin (penge *havde* altså manden).[108]

Hansen arresteres som tyv på Strindbergs angiveri

Få dage efter blev imidlertid den virkelige tyv fanget og Hansen naturligvis omgående løsladt. Fuld af forbitrelse over, hvad man havde budt ham, skrev han et smædedigt mod politiassistenten, kancelliråd

Rudersdalsvej, som han beboede 13/10 1888-15/5 1889: romanen »Tschandala«, skitsen »Blomstermålningar och djurstycken« og skuespillet »Paria«.

* Pigen var 17 år, fortæller politirapporten, til alt held for Strindberg.[107]

Blom (på melodi »Slesvig vort elskede omstridte Land«), som han lod trykke (med trykkeriets velvillige huskorrektur) og udbyde til salg:

Hansen hævner sig på politiassistent Blom

Det var i det Herrens Aar, otte og firs
den femtende September, ih ja! en Morgen,
Og Klokken den var nu vel hen ad sex
Dengang Assistenten han kom fra Lyngby
Se, med sit Mandskab, i Tallet syv,
Blot for at anholde en eneste Tyv!
Danmark, Danmark, elskede Land

Med ladt Revolver, ja det mødte han
Og saa to Haandjern han bragte med sig,
Saadan nu gaar det i vort lille Land.
Er vi da Slaver eller er vi mon frie?
Jeg ikke skønner det ret paa det Punkt.
Danmark vort elskede lille Land!
Danmark, Danmark, elskede Land

Kors! hvor han skræmte mig den Gang han kom,
Jeg tænkte Huset det stod i Brand,
Jøsses ja, sikken Jeremiade uh ha!

Angstfuld en Snedker sit Vindu slog op
For at erfare hvad der var i Vejen.
Men Assistenten sprang op i Galop
For at forhøre, hvor Hansen var henne,
Stadig med Haanden hævet mod ham
og sine sex Skud udi stiv Arm.
Danmark, Danmark, elskede Land.

For Indbrudstyve udskjældte han
Og Hestetyve fløj ogsaa fra Mund.
En Frakke førte han med paa sin Vej
For at dupere Hansen som Tyven,
En Pibe han bragte ogsaa med sig,
Men han maatte dog stikke Piben ind.
Danmark, Danmark, elskede Land.

Naar jeg skal udtale mig ret om ham
Er han en Grobrian stor uden Lige,
Han hører ej til et retskaffent Land
Nej, han maa bort, han maa bort til det fjerne,
Bort til det fjerne Amerika,
Der høre Djævlene hjemme, ja
Danmark o.s.v.

Skal da vi Borgere i vort lille Land
Trædes paa Nakke af denne Stand,
Naar de faa Tanke for, at en Mand
skal chikaneres og gjøres Skandale?
Er det det nittende Aarhundrede?
Lad os betænke det nok en Gang,
Danmark, Danmark, ældgamle Land.[109]

Strindberg hævner sig på Hansen og hele »Skovlyst-pakket«

Hvad Strindberg angår, vovede han sig meget snart hjem igen til Holte, temmelig vis på, at der ikke ville ske ham noget, hverken i angiverisagen eller i voldtægtssagen, og tog så rask fat på »Tschandala« igen. Handlingen havde han henlagt til 1600-tallet og ladet den udspille sig på en skånsk herregård kaldt »Bøgely«; men dette skalkeskjul var let gennemskueligt for enhver; ingen kunne være i tvivl om, at det var »Skovly« i 1888, der skildredes, at kulturrepræsentanten, magister Törner var Strindberg, at

tateren, den lavpandede, barbariske forvalter Jensen var Ludvig Hansen og hans elskerinde, baronesse Iwanoff frk. Frankenau o.s.v. Der var end ikke gjort mindste forsøg på at lægge lidt historisk kolorit over skildringerne.

At tilintetgøre »forvalter Jensen«, som man udtværer noget ækelt kryb under en fodsål, har ikke faldet forfatteren svært. Mangt og meget af det, han lader denne usselryg sige og gøre, er uden tvivl taget sandt og træffende lige efter modellen, selv om hans grufulde endeligt (Sønderrevet og opædt af et rasende hundekobbel) naturligvis kun er udslag af sindssvag, hævn-deliristisk fantasi.

Frk. Louise søges trukket med ned på laveste plan

Anderledes stiller det sig med »baronessen« (som for øvrigt i forbavsende grad er holdt i baggrunden, ja gennem det meste af romanen faktisk er gjort usynlig). For at få *hende* trukket med ned på laveste plan har han simpelt hen måttet gribe til »løgn og omkostninger«. Allerede præsentationen af hende virker som en ondsindet karikatur af modellen: »Baronessen havde et solbrændt, rundt katteansigt med fiskeøjne og dårlige fortænder. Hun så nærmest ud som en grønthandlerske, og der fandtes ikke et træk hos hende, der røbede dannelse«.[110] Senere får vi dertil at vide, at hun var »halvgal, svinsk og fordrukken«. Og hen mod slutningen af romanen, hvor »magisteren« resonerer over fænomenet »zigøjneren og baronessen«, er vi havnet i den direkte historieforfalskning. Først hedder det ganske vist om »forvalteren«:

> »Ved at blande blod med en slægt, som han troede var adelig, havde denne paria ligesom fået et tilskud til sin egen livskraft, bevidstheden om at være besvogret med de højere klasser havde indgivet ham høje tanker om sig selv, og så længe han troede, at baronessen virkelig var den, hun udgav sig for, kunne han bære hovedet oprejst«.

Og møntet på Ludv. Hansen var disse bemærkninger nok ikke så uefne endda. Strindberg var blot – lige som alle andre dengang – i uvidenhed

om den rette sammenhæng m.h.t. blodblandingen.* Men så kommer det helt forrykte:

Ren og skær historieforfalskning

> »Men nu var magisteren fast overbevist om, at der her fandtes en hemmelighed, som zigøjneren ikke kendte; han var fuldkommen sikker på, at baronessen havde løjet for sin elsker, og at hun slet ikke var af nogen fornem slægt. Til at undersøge dette krævedes der blot tid og skarpsindighed – det virkelige forhold måtte kunne udfindes gennem kirkebøgerne ...
>
> Otte dage efter havde magisteren i al hemmelighed foretaget sine efterforskninger i kirkebøgerne og var kommet til kundskab om, at baronesse Iwanoff var født af den ikke helt adelige familie Ivarsson; at faderen havde været almindelig ågerkarl og ejer af to horehuse i København, og at moderen havde været skøge.
>
> Det var næsten, som om han ikke havde fået noget nyt at vide, da han fik præstens og amtmandens bekræftelse på disse ting«.[112]

Naturligvis må en digter have lov til at bruge sin frie fantasi, selv hvor det drejer sig om »levende modeller« – når blot han lader læseren forstå, at det *er* digt (jvf. Kaj Munks »Egelykke« og hans forord til bogudgaven 1940). Men Strindberg var jo ikke først og fremmest ude på at skrive en roman; han ville fortælle »sandheden om folkene på Skovlyst« og have læserne til at tro på den. Og når han så – som her – giver sit nonsens skin af videnskabelig slægtsforskning, *må* det stemples som grov historieforfalskning.

»Tschandala« udkom i begyndelsen af 1889 og blev straks oversat til dansk af Peter Nansen. Den vakte megen opsigt. Mange læste den,

* En svensk journalist, Oscar Hedberg, spurgte i 1938 direkte Ludvig Hansen, hvorfor han aldrig havde fortalt Strindberg, at han og Louise var halvsøskende, og fik det svar: »Hvad angik det ham? En sådan betroelse havde han vel misbrugt på samme løgnagtige måde som alt andet!«[111]

Hansens reaktioner på »Tschandala«

Ludvig Hansen åbenbart også (eller var det mon snarere frk. Frankenau, der gjorde det?), og, som det kunne ventes, blev han aldeles rasende. Han hævnede sig bl.a. ved at lave offentligt »teater« på gården, hvor han oplæste hjemmelavede smædeskrifter om »Svenskforfatteren August Strindbergs Geni Streger«, hånede, hudflettede og latterliggjorde digterens person på den plumpeste måde, medens skandalepublikum'et grinede overstadigt.[113] Og det gjorde så igen den åndeligt hudløse Strindberg endnu mere desperat. Noget tyder også på truselsbreve og anden voldsomt udfordrende adfærd fra Hansens side, så digteren til sidst i skræk og rædsel har måttet tage flugten fra sin bolig på Rudersdalsvej. Brevene til digterkollegaen Ola Hansson røber i hvert fald i 1889 et tiltagende forfølgelsesvanvid. Selv i Stockholm, hvortil han er flyttet i november, føler han hele tiden, at Tschandala er ham i hælene: »Jag går med revolver och skjuter ner honom om han visar sig! Och mig släpper han aldrig!«[144]

Ulovligt teaterforetagende på »Skovlyst«

Teaterforetagendet på »Skovlyst« var aldeles ulovligt. Hansen havde hverken søgt eller fået polititilladelse til at give offentlige forestillinger, ej heller fået myndighedernes godkendelse af lokalet. Han havde frejdigt begyndt »med forventet tilladelse« d. 7. og 8. april (to »Festforestillinger« i anledning af kongens fødselsdag, »Festprogram med Digt til Hans Majestæt Kongen af Danmark af T. L. Hansen erholdes ved Indgangen Billetpris 1 Kr.«).[115] Og Lyngbyavisen, som nu havde tabt den sidste rest af respekt for manden, havde i sin anmeldelse kun dette ene at fortælle sine læsere: at samtlige tilskuere »dalede« en hel alen, da gulvet uheldigvis brast under dem;[116] og så et par dage efter den fornøjelse at bringe Hansens dementi i al dets nøgne ubehjælpsomhed:

> »Hr. Redagtør af deres ærede Blad 8. April læses Skæbnen ville at samlede Tilskuere dalede en heel Alen da Gulvet uheldigvis brast under dem. Jeg ved Imidlertid intet heraf. Festforestillingen blev gjendtaget Mandagen den 8. April, hvor det viste sig, at Forsamlingen var sande Kongevenner og udviste de sig meget Taknemmelige og Nobelt i Opførsd hvorefter Aften sluttedes med Dans og forlod

de Teatret i Stemning af Fædre Lands Sange det viste sig imidlertid heller ikke denne Gang at Gulvet sank hvorefter jeg maa bemærke denne kombinasjon som usandfærdig. Erbødigst L. T. Hansen Skovløst pr. Kongens Lyngby«.[117]

Der falder bøder og advarsler

Næsten omgående blev han stævnet for retten, hvor han idømtes en bøde på 15 kr. for overtrædelse af politivedtægtens § 51 og samtidig fik tilhold om – under strafansvar – ikke at benytte lokaler på »Skovlyst«, før de var behørigt synede og godkendt.[118]

Men det brød han sig fejl om altsammen. »Skal da vi Borgere i vort lille Land trædes paa Nakke af denne Stand, naar de faar Tanke for, at en Mand skal chikaneres«, havde han jo selv sunget for nylig. Han fremturede blot, skrev nye smædedigte mod kancelliråd Blom og søgte på enhver måde at chikanere ham. Snart gav han også på sit »teater« lattervækkende harcellerende fortællinger til bedste ikke alene om Blom, men også om birkedommer Schow og havde tillige i sinde at lade dem trykke til offentligt salg. Det gjaldt jo at redde økonomien på »Skovlyst«, og den hensigt helligede alle midler. Men hvor skulle han få penge fra til trykningen? Og hvor finde en villig bogtrykker, der ikke i forvejen alt for godt kendte hans ry? Han tænkte frem og tilbage og fandt så på en snedig løsning – troede han da. Avisen fortæller:

Hansen fremturer på det groveste

> »Han tilskrev nemlig de nævnte Politieembedsmænd et Brev, i hvilket han truede med at udgive sit Skrift, men dog samtidig tilbød at ville lade dem slippe, saafremt de betalte ham 500 kr. hver. Bestyreren blev i Anledning af denne Skrivelse tilsagt Møde paa Birkekontoret, hvor han, der formentlig kom for at hente sine Penge, straks blev anholdt. Han afventer nu i Thinghuset paa Blegdamsvej Honoraret for sin Forfattervirksomhed«.[119]

Dømt for pengeafpresningsforsøg

Dommen lød på 6 måneder i »brummen«. »Hurra!« skrev Strindberg med triumf og lettelse. Så kunne han da være i fred for den fyr så længe (»En åsna med Grössenwahn!«).[120] Men i oktober var han atter på fri fod og turede nu land og rige rundt med sine »trollerier«. Under overskriften

»*Kunsten stiger*!« meddelte Lyngbyavisen (30/10 89) efter Vejle Amts Avis:

Omrejsende »tryllekunstner«

> »I Vejle optræder for Tiden en »Tryllekunstner«, som i sin Tid har været Bestyrer paa en Ejendom i Nærheden af Lyngby. Han kalder sig Hr. *Johannewitz* og skriver i Bladene om sig selv:
>
> > »Ja man maa regti nok sige, at Hr. Johannewitz er en af Danmarks første Konstre, som har ladet sig se her han Optræder paa en saa Beskeden Maade og hans Konstygger ere ganske gleremde saa vi vil ønske ham godt Besøg begge Aftner han gaar ogsaa ner mellem Telsgurne og Viser sine Konstygger«.

Hansen var blevet landskendt, kan vi forstå, siden også Vejle-redaktøren straks sådan udleverede ham til alle dannede læseres grin.

At han rejste under dæknavn, kunne tyde på, at han fremdeles var eftersøgt af politiet, og følgende bemærkninger i Strindbergs brev til Ola Hansson 25/11 89 bekræfter unægtelig formodningen: »Helsa polisen genom Månsson att Tschandala fins på Skovlyst ..., och att han kan fångas, om man håller vakt om natten, då han kryper fram att supa och skråla. Han lemnar aldrig Skovlyst, förrän *hon* är derifrån eller det är såldt!«[121]

Denne spådom holdt dog ikke stik. Tager vi Søllerød-folketællingen pr. 1/2 1890, finder vi på »Skovlyst« foruden ejerinden, frk. Frankenau, Hansens mor, den 57årige enke Christiane Hansen, der figurerer som »husmoder«, hendes voksne sønner, Thorvald (23) og Charles (16), begge kaldt »handelsmand«, og børnene Hansine (12) og Joseph (11) og så en 65 årig ugift tjenestekarl, svensk og af samme navn som hotelejeren i Nyholte. Men Martha Magdalene er der ikke og Ludvig Hansen ej heller (om han rejser rundt endnu eller »sidder fast« igen, får stå hen).

Frk. Frankenau går konkurs

Allerede da var imidlertid frk. Frankenau gået konkurs. Hun havde ikke kunnet klare de sidste terminsydelser, og tidlig hen på foråret måtte hun forlade stedet og overlade det til en af kreditorerne, justitsråd J. Chr.

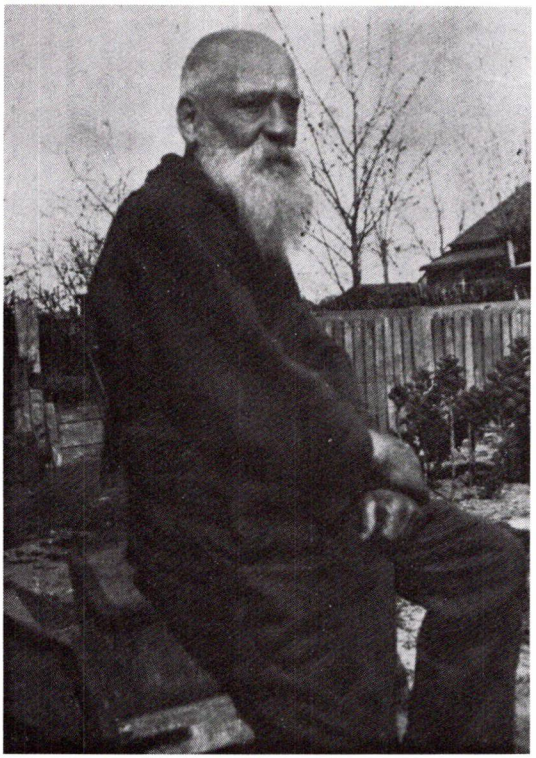

Fig. 12. Noget billede af Ludv. Hansen i velmagtsdagene på »Skovlyst« som »den flotte fyr med den bestikkende fremtræden« haves desværre ikke. Vi har kun dette fotografi af den næsten 80årige, triste olding siddende ved sit faldefærdige »kolonihavehus« (taget af den svenske journalist Osc. Hedberg o. 1938). Forf. Zakarias Jensen mente i 1920erne bag al forkrænkelse at kunne spore »træk, der røbede adelig afstamning«, og O. Hedberg syntes, at manden havde en påfaldende lighed med den aldrende Tolstoi: »udnött och brusten egocentricitet – men utan Tolstois logiska genialitet«.

Lembcke (udlægsskøde på matr. lg af Geels skov og matr. 3b af Virum tinglæst 28/5 1890).[122]

Om Hansen nåede at gense stedet, inden det gled over på fremmede hænder, vides ikke. Men det ved vi, at de to halvsøskende herefter holdt troligt sammen i en lejlighed i Borgergade 27 lige til *hendes* død i februar 1922. Og fru Nonny Grüner har siden bevidnet, at »også i deres nye,

beskedne tilværelse frembød de bestandig et smukt eksempel på opofrende søskende-kærlighed – de levede og åndede helt for hinanden, og det var hans stolthed trods vanskelige økonomiske kår at kunne holde det lille hjem så vidt oven vande, at søsteren altid havde »standsmæssige« kjoler og penge til at gå i teatret for, når hun havde lyst«.[123]

Ludvig Hansens sidste dage

Efter søsterens død levede Ludv. Hansen i hen ved et kvart århundrede som en fattig eremit i Rødovre (65 kr. md. i alderdomsunderstøttelse) med en vrimmel af halvvilde katte om sig og i en selvbygget hytte, der (som foran omtalte svenske journalist udtrykte det) »i hæslighed og smuds og elendighed trodsede al beskrivelse«. Udtæret og forpjusket var han – og bitter. »Jeg er hele mit liv blevet snydt og bedraget«, sagde han til journalisten, momentant forglemmende Louise, hvis grav på Rødovre kirkegård han ellers puslede kærligt og nænsomt med.[124]

Hvis Strindberg fra sit Elysium havde kunnet se ham her, ville han vel have peget foragteligt og sagt: »Se – Tschandala fornægter sig ikke!« Eller ville han måske snarere have fældet en medlidenhedens og angerens tåre? Allerede *hernede* kunne han jo skifte sind og standpunkt lige så pludseligt og lige så kraftigt, som vejrliget skifter i vort land.

Et idealistisk ægtepar overtager »Skovlyst«

Den nye ejer af »Skovlyst« var den ansete filantrop og dyreven, justitsråd (fra 1902 etatsråd) *Jacob Chr. Lembcke* (1833-1907). Han havde begyndt sin løbebane som assistent, senere revisor i finansministeriet; men da han ved giftermål var kommet i besiddelse af en ganske betydelig formue, havde han i 1873 taget sin afsked for – sammen med sin elskelige og ildfuldt idealistiske hustru, Julie f. Wilster* – helt at hellige sig filantropisk virksomhed.[125]

* *Julie Albertine Augusta Lembcke f. Wilster* (1826-1899), gift 1866 med J. Chr. Lembcke, var datter af oberst A. E. Wilster (1785-1842) og hustru Emilie Otto (1800-1872). Hun var kusine til digteren Chr. Wilster (»En Bondeknøs, som hedte Hans –«, »Før var der knap skrevet paa Dansk en Bog«, »Hvor Bølgen larmer højt fra Sø« m.m.) og niece af lægen prof. Carl Otto, der hørte til den hvidtske »Bakkehus«-kreds i Vedbæk og var en stor amatørskuespiller i »Borups Selskab«.

Fig. 13. Den fint dannede, ædle og følsomme frk. Julie Wilster var 40 år gammel, da hun i 1866 indgik ægteskab med den 7 år yngre assistent i finansministeriet J. Chr. Lembcke. Billedet viser den nygifte fru Julie med den gifte kones dengang så typiske værdighedstegn: pynteknappen til indendørsbrug med topstykke og nedhæng af tyl og besat med piber, kniplinger, bånd og sløjfer. Et vemodigt drag over de fine ansigtstræk bestyrker en i fornemmelsen af her at stå over for en personlighed, der næsten er for god til denne verden. Den påstemplede signatur: *TG ph.* betyder muligvis: *T. Gundersen photograferet*. En fotograf af dette navn vides at have haft atelier i St. Kannikestræde o. midten af 1860erne. (Gengivelse efter original i Det kgl. Bibliotek).

Dyrevenner

I 1875 havde hans gode ven, digteren og dyrevennen H. V. Kaalund stærkt opfordret ham til at støtte en plan om oprettelse af en »Forening til Dyrenes Beskyttelse«, som ingeniør Viggo Schmidt (fætter til Kaalund) længe havde syslet med. Og takket være Lembcke's ufortøvede, beredvillige økonomiske hjælp kunne denne betydningsfulde forening allerede samme år dannes og træde i funktion. Lembcke blev også hurtigt sjælen i hele foretagendet, og *hun* stod helhjertet bag. Selv stiftede han i 1880 tidsskriftet »Dyrevennen«, og det var på hans og fru Julies initiativ, at »Det nordiske Samfund til Bekæmpelse af det videnskabelige Dyreplageri« blev stiftet i Stockholm 1882. Så det var ikke med urette, at man ved Dyrebeskyttelsesforeningens 25 års jubilæum i 1900 tilskrev ham (og hende!) en stor del af æren for, at dyreplageri nu i alles øjne var »ikke blot en strafværdig handling, men en skændighed, der vækker foragt«, og at meget af den unødige lidelse, som i gamle dage tankeløst tilføjedes husdyrene ,nu overalt i Danmark var afløst af den humanest mulige behandling både ved brugen og ved slagtningen.[126]

Ægteparret oprettede også flere kvindeforeninger og børneforeninger til dyrebeskyttelsens fremme landet over, og slutstenen på deres filantropiske bygningsværk blev oprettelsen af Landbrugskolonien for fattige Børn »Frihedslyst« i Hørsholm.

I mange år havde de beboet en stor Frederiksbergvilla på hjørnet af Bülowsvej og Thorvaldsensvej; men i 1882 fik de kig på det dejlige og navnkundige landsted »Sophienholm« ved Bagsværd sø, som var averteret til salg efter ejeren, kammerherre Fønss's død. Det blev imidlertid snuppet for næsen af dem af en anden dyreven, den kendte lithograf og bladudgiver Carl Aller, og så tog de til takke med »Aldershvile« ovre på den anden side af søen.[127] Men nu var altså »Skovlyst« ved skæbnens lunefulde spil blevet deres, og det var også på mange måder det helt ideelle sted for dem. Ikke alene gik haven lige over i en dejlig skov, fra hvis bryn der var den herligste udsigt over et bølgende markterræn, der forefandtes tillige på gården et dyrenes paradis, en hel »Noahs Ark«,

»Noahs Ark«

hvor det vrimlede med høns og kyllinger, gæs og ænder, påfugle og kalkuner, heste og køer, får og lam, katte og hunde og kaniner, som var blevet omhyggeligt passet og kælet for af frk. Frankenau. Men der blev unægtelig noget at gøre med at rydde op og bringe stedet i beboelig stand. Stueetagen havde frk. Frankenau efterhånden helt overladt til hønsene, og hundenes og kattenes uappetitlige efterladenskaber var ikke alle vegne tilbørligt fjernede.

Et gæstfrit sted for mennesker og dyr

Alt blev dog ordnet i en håndevending. Og så blev »Skovlyst« et gæstfrit sted, hvor alle mulige kendte folk inden for litteraturens, kunstens, teatrets og politikkens verden kom som trofaste venner af huset. Til den snævre kreds hørte bl.a. den store kammersanger Niels Juel Simonsen og hans uadskillelige ven, syngemester G. A. Lembcke (en fjernere slægtning af værten) og det var aldrig svært at få kammersangeren til at udfolde sin prægtige røst i bravournummeret »Absalon bygged Borg ved Havn« (til Lembckes pompøse melodi) med den effektfulde afslutning: »Dan-n-mark skal stå, mens bø-lgerne rru-u-lle«.

Fru Julie var en mærkelig kvinde, skrev senere en af husets nære venner, litteraten Otto Borchsenius. Hauchs berømte digt om Christiane Oehlenschlæger fik ham altid til at tænke på *hende*. Lige som Christiane kunne hun blusse op i ædel harme og ville uden at blinke have kunnet give sit liv for sin sag. Hun var bogelsker og blomsterelsker om en hals, og hendes dyrevenlighed var formidabel, den kunne gå over alle grænser.[128] Her var altid en vrimmel af tilløbende katte og hunde, har en anden ven af huset, etatsrådinde Benedicte Collin,* fortalt, for der stod altid kattemad og mælk henstillet rundt om i haven, og naboejendomme-

* *Benedicte Collin f. Knudtzon*, gift 1876 med zoologen, etatsråd Jonas Collin (sønnesøn af H. C. Andersens velgører af samme navn), boede dengang i den herskabelige villa »Pax« på Kongevejen over for Sorgenfri Park. Efter sin mands død i 1905 flyttede hun til København. Senere (i 1920erne og 30erne) boede hun med en ugift datter i den beskedne villa »Hytten« på Kratholmsvej i Skovridergårdens Villaby.

nes katte valgte selvfølgelig derfor at få deres killinger i et af de mange skjulesteder dér – for så, når familien var vokset til, at præsentere den for det elskelige gamle ægtepar. Og når de sådan kom »med øjne på og det hele,« så *kunne* man da ikke dræbe dem!

Men dyrevenner kan jo få deres svære anfægtelser – og også komme til at handle lidt inkonsekvent: »En højt skattet hunkat »Gitte« kom en dag med to stære til sine killinger. *Det* havde fru Lembcke vanskeligt ved at tilgive den. Samme Gitte viste sig en dag tilsyneladende ganske skabet. »Ja,« sagde fru L., »jeg har nappet hende over det hele med min broderesaks, for naboen er så slem til at skyde katte med smukt skind!««

Intet dyr på »Skovlyst« blev dræbt af menneskehånd. Ægtefællerne mente begge, at kun Gud har lov at tage det liv, han selv har givet. Derfor var de også absolutte pacifister – samtidig med, at de var varme patrioter.[129]

»Den gamle Frue på Skovlyst«

18. marts 1899 sank fru Lembcke død om i sin mands arme, netop som de var vendt hjem fra en lille spadseretur i deres kære Geels skov. Budskabet herom vakte dyb sorg hos alle venner af huset, og den digteriske præstefrue i Søllerød, Jenny Blicher-Clausen udtrykte på *sin* særprægede måde, hvad også de umælende skabninger måtte sørge og savne ved tabet af »Den gamle Frue på Skovlyst«:

Vidste Smaafuglene rundt omkring,
hvem der nu stedes til Jord,
flokkes de vilde i Tusindetal:
en Sørgeskare stor!

Stakkels forfrosne Spurve smaa,
som daglig tilbords hun bød,
herreløs Hund og Kat, som fik
hos hende sit Naadsens Brød!

Gamle Heste paa stive Ben,
som længst i Livet gik træt,
alle de mærkede Slagtedyr,
hun stred for at skaffe Ret!

Alle vilde de strømme til
og klage foruden Ord,
Dyr kan tale med stumme Blik,
mere, end Mennesker tror.[130]

Men den, der ramtes hårdest, var naturligvis den gamle justitsråd. Hans sorg var længe grænseløs, vidner fru Collin, og hans savn stilledes aldrig i de år, han overlevede hende, selv om han snart igen var fuldt optaget af det store arbejde, der havde fyldt dem begge gennem mange år.

»Skovlyst« kunne han dog ikke ret føle sig hjemme i mere. Det blev ham efterhånden for mindetungt at færdes i hus og have her, og efter et par års forløb besluttede han sig til at sige stedet farvel.

»Skovlyst« bliver til »Geelsgård«

Ejendommen solgtes i efteråret 1902 (skøde tinglæst 24/12 1902) til fru *Marie Frederikke Hasselbalch f. Helms*, tidligere (indtil 1/12 1900) gift med fabrikant Chr. Hasselbalch (1851-1925), der i 1892 grundlagde Gardinfabrikken i Lyngby. Hun giftede sig på ny i 1903 med den kendte berider *Carl Albert Lørup* (»Lørups Ridehus« på Østerbro) og overdrog ham ejendommen ved nytår 1909.[131] Formodentlig var det ham, der gav den navneforandring til »*Geelsgård*«. Jeg har aldrig, så langt jeg husker tilbage (og det gør jeg til 1911-12), hørt den anderledes benævnt. Men vi børn derhjemme på Skovridergårdsvej brugte for øvrigt aldrig det navn, vi kaldte simpelt hen stedet »Lørup«!

Et stille sted

Meget ofte passerede vi »Lørup« (gående midt på den næsten altid øde Kongevej), og jeg kiggede altid med en lidt sær følelse ind til den store hvide bygning bag den brede dam, der lå så mærkelig afsides, fornemt tilbagetrukket og slet ikke lignede noget andet hus i hele villabyen. Den

forekom mig også mennesketom. Jeg ved ikke af, at jeg nogensinde har set berideren eller hans frue. Man så aldrig nogen køre ud eller ind dér, syntes man. Det gjorde der nu alligevel, for Lørup skulle hver dag til København; men han lod sig – efter sigende – altid befordre til Lyngby station, aldrig til Holte station, skønt den lå meget nærmere. Var Lyngby agtværdigere? Eller skulle hesten skånes for Geels bakke?

Militærmusikken skaber liv

På »Geelsgård« boede i august-september 1914 »oberstløjtnanten«, den øverstbefalende for den i villabyen indkvarterede »sikringsstyrke«, og af og til kom militærmusikken og spillede neden for hans vinduer i søndre »tårn« på en åben plads for enden af indkørselsvejen. Så var der stort tilløb af tilhørere, som ikke spurgte om lov til at mase sig ind og slå yderkreds om musikantcirklen. Det var herligt at høre på, syntes jeg; men endnu mere betagende var det for en stund at være kommet det ellers så fjerne og »uvirkelige« sted så nær.

Holmegårdsvænget matr. 3b vender tilbage til Holmegården

Snart skiftede »Geelsgård« ejer igen, idet Lørup i 1916 solgte den til hofjægermesterinde Jenny de Neergaard. Men for første gang i hundrede år var Holmegårdsvænget matr. 3b af Virum ikke med i handelen.[132] Det var vendt tilbage til Holmegården. I mine barndoms- og ungdomserindringer (frem til anlæggelsen af Skodsborgvej i 1931) står da også kun billedet af én sammenhængende kornmark langs Kongevejen fra Holmegårdsalléen til »Geelsgårds« hegn og fra Kongevejen til Ørholmgårdskellet (lige vest for det nuværende »Geelsskovparken« og de Schou'ske Fabrikker).

Denne Holmegårdsmark – ja. Hvor ofte har jeg ikke i solfyldte eftermiddagstimer ligget på kanten af den dybe Kongevejsgrøft og beundret den skønne vrimmel af knaldblå kornblomster og blodrøde valmuer, der lyste frem, så langt øjet kunne trænge ind i den tætte skov af gule strå. Og hvor tit er jeg ikke i tankerne vendt tilbage dertil. Hver gang jeg i Oehlenschlægers »Morgenvandring« er kommet til linjerne om den »venlige mark« og »de blomster, som op blandt kornet gror«:

Som Stierner I blinke, blaat og rødt
Blandt gule Lyn.
O hvor fortryller mig barnligsødt
Jert Sommersyn!

Intet genkendeligt idag på stedet – undtagen selve »Geelsgård«

har Holmegårdsmarken trådt frem for mit indre øje. Og når jeg i dag kommer kørende ad Kongevejen mod Geels bakke og standser op for rødt lys i et kæmpestort vejkryds, må jeg altid med dyb undren og sær vemod konstatere, at *her* var det! Her, hvor jeg nu holder, lå vejgrøften bag de høje elmetræer, og der, hvor andre trafikanter kører op på siden af mig for om lidt at svinge om ad Nærum til, begyndte kornmarken. *Intet* er genkendeligt her, hvor jeg så end ser hen. Jo – »Geelsgård«, som dukker frem over lave trækroner derhenne til højre. Men selv den er jo alligevel så underlig, gul tror jeg sandelig også, den er blevet. Jeg kommer til at tænke på tinsoldaten hos H. C. Andersen, som barnet forærede den rare, ensomme mand i det gamle hus og genfandt som voksen i sin havejord på det samme, men totalt forvandlede sted. Han kunne næsten ikke tro, det kunne være den, men det *var* det altså.

Hofjægermesterinden

Hofjægermesterinde *Jenny de Neergaard f. Quistgaard* (1847-1933) var enke efter den overordentlig velhavende og godsrige hofjægermester Charles Adolf Denis de Neergaard på »Gyldholm« mellem Slagelse og Fuglebjerg. Ved hans død i 1903 var dette store herresæde gået i arv til sønnen Carl de Neergaard, og enken var derefter flyttet til en af familiens andre ejendomme, den noget mindre »Valdemarskilde« nærmere ved Slagelse, og herfra flyttede hun så i 1916 til »Geelsgaard«, som hun købte for 115.000. Her førte hun en uhyre tilbagetrukken tilværelse, for det meste kun gæstet af nære slægtninge, børn og børnebørn. Men »den fornemme gamle dame« var i øvrigt afholdt af enhver, hun kom i berøring med, »på grund af sit loyale og noble væsen« (som Søllerød Tidende velment, men noget uopfindsomt udtrykte det).[133]

En døbefonts historie

I haven, som blev passet og plejet af en omhyggelig gartner, havde fru Neergaard (sådan benævntes hun i *mit* usnobbede miljø) på græsplænen anbragt en ærværdig gammel granit-døbefont fra 1100-tallet, der gjorde tjeneste som blomsterkumme. Den havde oprindelig stået i den senere forsvundne Stabrand kirke på Djursland, som tilhørte herremanden på »Møllerup« (marsk Stigs gamle gård) nær ved Kalø, men var ved kirkens nedrivning i 1650 blevet flyttet til herregårdsparken, hvor den så havde stået i mere end 250 år. Men grev Fr. Wilh. Ahlefeldt-Laurvig, som havde arvet »Møllerup« i 1900 og var gift med en datter af Neergaards på »Gyldenholm«, havde, da han i 1915 solgte gården, taget det gamle interessante stykke kirkeinventar til sig og ladet det transportere til København, og da hans svigermor kort efter havde købt »Geelsgård«, forærede han hende det.

Efter fru Neergaards testamentariske bestemmelse skulle den smukke døbefont, som pastor E. Eilschou-Holm engang ved et besøg havde set og beundret, efter hendes død skænkes til Søllerød kirke. Den hidtil benyttede døbefont her var en ganske uinteressant og kunstnerisk værdiløs sandstenskumme på fod, opsat en gang i forrige århundrede, så glæden var stor, da man i 1936 kunne tage den »ny« i brug og sætte den »gamle« på loftet. Det skete altså flere år før den store gennemgribende restaurering, som totalt forvandlede kirkens indre udseende.[134]

Virum Realskole rykker ind på »Geelsgård«

Den sidste privatejer af »Geelsgård« (1935-1945) var ingeniør *V. B. Fogtmann*, der 1/8 1942 lod *Virum Realskole* rykke ind som lejer. Snart efter kom ejendommen ved en lille grænseregulering mellem Søllerød og Lyngby-Tårbæk kommuner til at høre under Lyngby – som den jo også havde gjort før 1800.

Virum Realskole, ledet af *Svend B. Bjarnholt* efter de såkaldt »frie skoletanker«, var blevet oprettet 1/4 1940 og havde begyndt i yderste beskedenhed med 12 elever i en villa på Engbakken i det nye kvarter omkring Virum Torv. To år efter var den vokset så meget, at den måtte have både flere og større lokaler, og dem fandt den altså på Geelsgård,

hvorefter den ganske naturligt kaldte sig *Geelsgård Mellem- og Realskole*. En oplagt forandring hen imod det helt ideelle, mente Søllerød Tidende:

> »Den vil nu få alle en kostskoles fordele (store grønne arealer med prægtige gamle træer) uden samtidig at have de Bagdele, som ofte indvendes mod kostskoler, nemlig at børnene fjernes fra hjemmene. Og mon ikke omgivelserne har en overordentlig betydning for unge sjæles vækst? vi tror det ... en cementgård er nu engang ret prosaisk«.

Kostskole føjes til

Fra sommerferien 1943 var der ved siden af dagskolen blevet etableret en *virkelig* kostskole med plads til 18-20 kostgængere og dertil et aftenkursus for studenteraspiranter. Men inden skoleåret var løbet til ende, gik der rygter om, at skolen skulle lukkes eller flyttes, og forstander Bjarnholt kunne kun dementere dem halvt. Der kunne muligvis blive tale om at flytte kostafdelingen, udtalte han, da den var ved at sprænge rammerne, men dagskolen ville sevfølgelig blive fortsat på Geelsgård. Baggrunden for rygterne var nok den, at »Samfundet og Hjemmet for Vanføre« allerede nu havde haft en føler ude om eventuelt køb af »Geelsgård«, og det skulle snart vise sig, at der også lå realiteter bag. I november 1945 meddeltes det, at Sv. Bjarnholt havde solgt Geelsgård Mellem- og Realskole til den sønderjyske skolemand *Chr. Juel Billum* (overtagelse 1. jan. 1946). Det var dog kun dagskolen, der her var tale om. Kostskolen agtede Bjarnholt selv at føre videre under større og bedre forhold på Bavnbjerggård i Nøddebo. Men dagskolen skulle slet ikke være på »Geelsgård«, meddeltes det en lille måned senere; Billum, som allerede *havde* overtaget den, havde flyttet den til nye lokaler i en villa på Birkholmsvej. Med andre ord: Samfundet og Hjemmet for Vanføre havde nu her ved årets slutning købt »Geelsgård« og med store planer for øje.[135]

Samfundet og Hjemmet for Vanføre køber »Geelsgård«

Den historie, som hermed indledtes, er jo i 1982 ikke nær afsluttet endnu, bl.a. derfor lader vi den ligge og sætter punktum'et her.

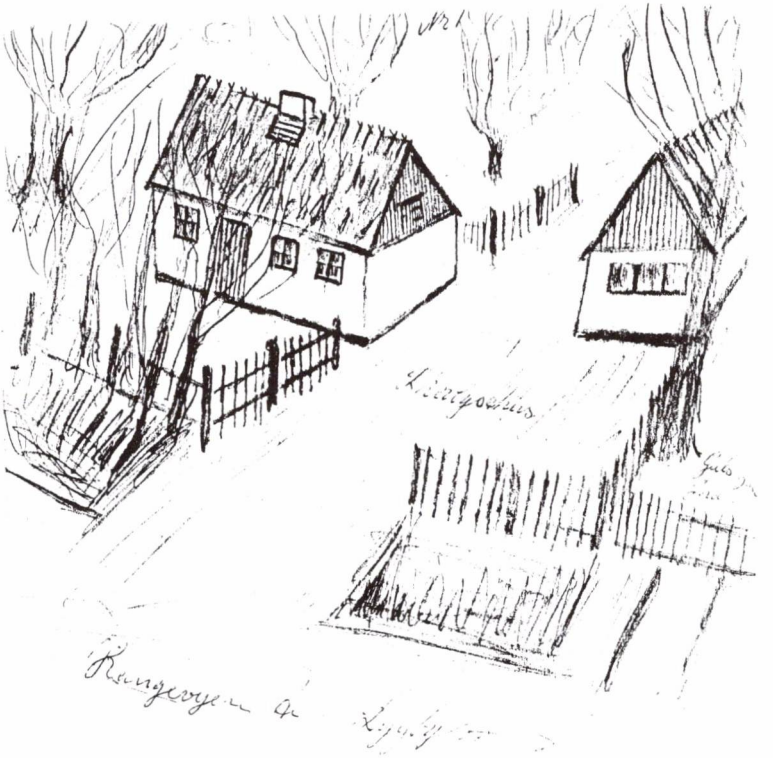

Fig. 14. Ole Olsen (kaldt Ole Togan), søn af hegnsmand Ole Olsen i »Skovlysthus« og sønnesøn af Ole Vallerød d. Y. i Søllerød, tegnede i 1967 (da boende Mariehøjvej 7) i sit 73. år og helt efter hukommelse dette billede af sit barndomshjem (sat som »hoved« på nogle meget fragmentariske livserindringer, han skænkede Søllerød byhistoriske Arkiv). Noget kunstværk er det jo ikke ligefrem, og det har O. selvfølgelig heller aldrig tænkt, det skulle være; men da det er det eneste nærbillede, vi har, af stedet, og dertil særdeles anskueligt, vil det sikkert glæde og interessere mange læsere lige så meget, som det har glædet og interesseret denne afhandlings forfatter, der selv, lige til sit 13. år, næsten daglig har set »Skovlysthus«, men alligevel ikke ville have kunnet gøre Ole Togan »kunsten« efter.

SKOVLØBERSTEDET »SKOVLYSTHUS«

Skovløberstedet ved »Gjeltehus«, senere kaldt »Skovlysthus« blev bygget i slutningen af 1780erne (efter den store skovindfredning) og så vel allerede dengang så nogenlunde ud, som det gjorde ved nedrivningen i 1921, selv om der efterhånden ikke var blevet meget tilbage af det oprindelige materiale. Allerede i 1817 var alle tagbjælkerne så angrebne af svamp, at de måtte udskiftes;[136] og hvor tit har ikke stråtaget måttet lægges om, bindingsværket rettes op og lervæggene klaskes til på ny.

Den første skovløber i »Skovlysthus«

Den første skovløber (ledvogter, hegnsmand) på stedet var – som tidligere nævnt – *Johan Chr. Krøyer* (1745-1827). Han var først gift med en pige ved navn Kathrine, og en datter af dette ægteskab Kathrine Johansdatter blev i 1806 gift med væver Peder Larsen i Nærum (søn af gårdmand og kromand Lars Olsen på den Nærum-gård, der senere kaldtes »Vognmandsgården«, og således broder til Ole Larsen på »Højbjerggård« i Øverød og til den Ane Marie Larsdatter, der som 15årig måtte gå i ægteseng med den famøse kroholder Jochum Jensen, men senere, i nyt ægteskab med Morten Andersen, blev husfrue på sin fædrene gård). Kathrine Krøyer døde 26/12 1812, 66 år gammel, og den forladte skovløber, som ikke ret længe kunne undvære en ind- og udvendig hushjælper, måtte da straks se sig om efter en passende erstatning for sit tab, og allerede 18/4 1813 blev der fra prædikestolen i Søllerød lyst til ægteskab mellem enkemand Krøyer og pigen *Ane Johanne Hansdatter* af Strandmøllen (født i Horsens 1770 og altså nu 43 år gammel).[137] Hun blev en brav og god medhjælper, og da hun som 57årig var blevet alene, klarede hun gennem en årrække sit nødtørftige udkomme ved sine egne hænders hjælp. Men i 1835 blev hun, uarbejdsdygtig og subsistensløs, af fattigvæsenet indlagt på »Drewsens Hospital« i Søllerød, hvor hun fik gratis husly og varme, en lille pengehjælp af 1 mark månedlig (2 rdl årlig) og en nøje udregnet årlig tildeling af levnedsmidler, som hun selv måtte traske

Den gamle enkes skæbne

rundt og hente hos de leveringspligtige »hartkornsbrugere«: 12 lispund brød, 1 skæppe gryn, 4 skæpper kartofler hos Hans Pedersen (»Skovly« hed gården sidenhen), 2 skæpper kartofler hos Morten Christoffersen (»Paradisgården«), 2 hos kromand Nimb og 2 hos fru Ross på »Suhmsminde« o.s.v. Og denne glædesløse tilværelse blev hun først udfriet af i februar 1857, altså 87 år gammel.[138]

Hegnsmænd i »Skovlysthus« gennem 100 år

Krøyer afløstes et par år før sin død af *Peter Larsen Marcussen* (f. 1784), der kom fra skovløberstedet i Vedbæk og i årene 1821-23 havde fungeret som fattigforstander for Vedbæk distrikt (et godt tegn på den almindelige anseelse, han nød).[139] Han forflyttedes ved midten af 1830-rne til »Kjørom« ved Aggershvile, og derefter virkede i »Skovlysthus« i hen ved et kvart århundrede *Hans Pedersen Gryderup* (fra landsbyen Gryderup ved Korsør), efterfulgt af *Chr. Hansen*, som ved midten af 1860-erne afløstes af den unge *Ole Olsen Vallerød* (NB ikke født i Vallerød, men i Søllerød; det var faderen, der stammede fra Vallerød). Han forflyttedes dog allerede i begyndelsen af 1870-erne til Ravnsholmskoven ved Nymølle, hvorfra han så i 1885 kom til Søllerød som afløser af sin da 75årige fader, Ole Vallerød.[140]

I »Skovlysthus« sad imidlertid indtil 1888 den unge, ugifte *Hans Hansen* (f. 1848), som blev den kendteste af dem alle, fordi han kom til at figurere i Strindbergs nok som bekendte »Skovlyst«-roman som forvalter Jensens (Ludv. Hansens) dødsfjende nr. 1 (affæren om »den forsvundne påfugl« m.m.). Om han døde i 88, som Strindberg kraftigt antyder det i romanen, eller blot forflyttedes, har jeg ikke nærmere undersøgt. Det kan blot konstateres, at hegnsmanden i Skovlysthus i 1890 nu var Jens Peter Larsen, søn af skovløberen i »Røjelshus«, Jørgen Larsen. *Jens Peter Larsen* (1862-1928), som vi nok endnu er nogle stykker, der husker godt, bl.a. fra de årlige juletræshugster i »Gryderne«, havde fra 17-18 års alderen arbejdet som daglejer i skovbruget; hegnsmandsbestillingen ved »Skovlyst« var allerede et avancement, og snart sad han som faderens eftermand i »Røjelshus« (1895) overladende »Skovlysthus« til *Ole Olsen*, yng-

Fig. 15. De første villaer på den nedlagte skovridergårds tjenestejord 1904. Bygningen længst borte og nærmest Kongevejen er dog ingen villa, men skovløberstedet »Skovlysthus«. Længere ude ad vejen skimtes indkørslen til »Geelsgård«, og selve bygningen skimtes mellem de to villaer, der ses bag de høje vejtræer i billedets midte. Vejstykket fra milepælen og ned til Hjortholmsvej anskueliggør, hvilket jorddæmningsarbejde der måtte til for i 1760erne at føre den snorlige nye Kongevej hen over det sumpede moseterræn og op over den høje skovskrænt, der havde stået næsten lodret op fra mosen.

ste søn af Ole Vallerød den Yngre i Søllerød. Han sad her til o. 1910 og oplevede altså den store forvandling af nærmeste omegn, der medførte vejanlæg og villabebyggelse tæt op mod hans hus og have.[141]

Efterfølgeren *H. V. Nielsen* forflyttedes allerede i april 1912 til Ravnholm; men *O. Hansen*, som derefter flyttede ind i det gamle og nu temmelig forfaldne hus, blev her til gengæld længe. Det var i hans tid, hele den

Idyllen forsvinder

stråtækte idyl (udvendig fra set!) forsvandt (1921) og – lige som tilfældet samtidig blev oppe i Søllerød – erstattedes af en temmelig ordinær lille rødstenskasse med afvalmet tegltag, øst-vest vendte gavle og facade tæt ind mod hækken langs Hjortholmsvej (det gamle kunne jo ikke rives ned, før det nye var færdigt).[142]

At dette hus nogensinde skulle blive særlig attraktivt for andre end hegnsmænd, kunne ingen ane dengang. Men det blev det – og især naturligvis grunden, hvorpå det lå. 10/3 1969 meddelte Berlingske Aftenavis, at landbrugsminister Peter Larsen nu søgte finansudvalgets tilslutning til, at staten solgte skovløberhuset »Skovlysthus« under Geelsskov. Huset havde været averteret, og blandt 9 indkomne tilbud var det bedste et fra *Samfundet og Hjemmet for Vanføre*, der ville give 280.000 kr. kontant. Af grunden på godt 2900 kvadratmeter skulle dog 300 kvadratmeter afstås til udvidelse af Kongevejen. Ministeren mente, at det nævnte tilbud burde accepteres, og sådan gik det da også.

Skovløberlodden forsvinder

TILLÆG II
SKOVRIDERGÅRDEN »GEELSHUS«

Skovfogedstedet nedlægges, skovridergård bygges

Da 1. Københavns Skovdistrikt i 1865 var blevet forøget med Rudeskov og Bistrup Hegn, blev det nødvendigt at flytte skovriderboligen længere nord på fra Jægersborg, hvor den hidtil havde været. Til byggeplads udså man sig da skovfogedvænget ved sydsiden af Geels skov, og her i et hjørne, helt oppe i den østre skovkrog, hvor v. Langens mægtige ædelgraner fra 1760-erne stod i rad og række, 350 meter fra den gamle 2 mile-pæl på Kongevejen, opførtes så i 1866 en ny skovridergård, kaldt lige som det nu nedlagte skovfogedsted: »Gjeltehus« (fra o. 1890 »*Geelshus*«).

Bygningerne bestod af et stuehus (24 alen langt, 15½ alen bredt), en vinkelbygget stald- og ladebygning (20 + 27 alen lang, 15 alen bred) og et svinehus, alle stråtækte. Undermuren i stuehuset og hele murværket i

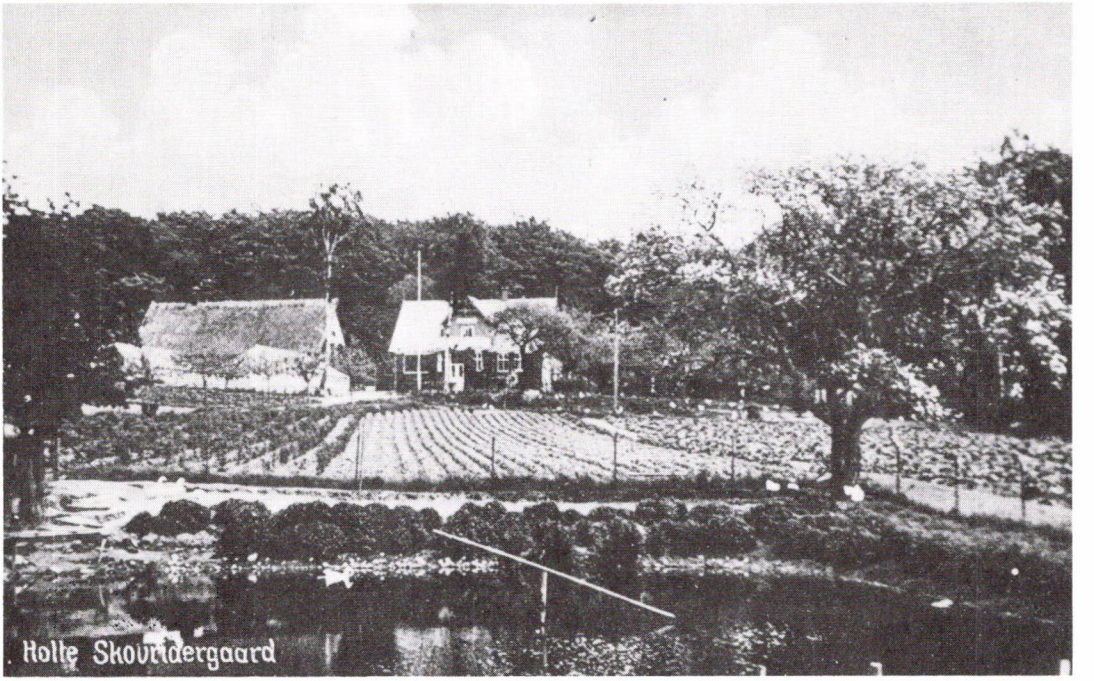

Fig. 16. Skovridergården »Geelshus« som den kom til at se ud efter branden i 1899. I billedets forgrund ses endnu tydeligt det i 1866 nedlagte skovfogedsteds firkantede vandingsdam (jvf. kortudsnittet fig. 7) og rester af dets haveanlæg der omkring, bl.a. et enligt stående, ærværdigt gammelt frugttræ (»skovfogedæble«?). Det har regnet fornylig, fortæller det stærke solglitter i husets fugtblanke skifertag og i urtehavernes våde bredbladede planter, og det har på fotografiet givet landskabet et ejendommeligt halv-vinterligt præg. Gengivelsen er efter et postkort i Det kgl. Bibliotek stemplet år 1929. Det må dog være adskilligt ældre. Efter påskriften »Holte Skovridergård« at dømme skulle det være fra før 1904 (fra 1903 var »Holte Skovridergård« jo »Geelsvang« på Søllerødvejen); men erfaringsmæssigt er sådanne kriterier desværre ikke så tilforladelige, som de burde være.

vinkelbygningen var sat af store runde kampesten, som alle var hentet i Geelsskov. Den var nemlig dengang endnu fuld af sådanne sten, der lå spredt mellem træerne; men de blev alle i tidens løb samlet op og – tildels – hugget til vejskærver.[143]

Tjenestejorden udvides

En skovridergård behøvede naturligvis mere tjenestejord end et skovfogedhus. Derfor blev der vest for Kongevejen ryddet et større skovstykke og lagt til den øvrige jord (det areal, hvor senere Birkholmsvej-Skovridergårdsvej-»firkanten« blev anlagt).[144]

Den første skovrider på »Geelshus« var forstråd *Hans Chr. Ulrich* (1822-1905), der havde virket i embedet siden 1862. Han var en fremragende skovbrugsmand, særlig kendt for sine vellykkede bøgekulturer – dem, han nu også lod Rudeskov komme til gode. Det skyldtes i det hele taget i første række *hans* indsats, at det lykkedes at bevare store dele af de morklædte skovarealer nord for København for fortsat dyrkning med bøg i stedet for at lade dem overgå til rødgranen, har en fremtrædende forstmand (prof. A. Oppermann) engang udtalt.[145]

Skovridergården nedbrænder og genopføres

Søndag d. 8. oktober 1899 nedbrændte hele det stråtækte »Geelshus«. Branden var påsat af 3 skarnsknægte fra Nyholte, der havde sat en stige til ladens høloft og strøget tændstikker af deroppe. Men på det tidspunkt var det en ny skovrider, *Chr. Irminger*, der sad på »Geelshus«. Ulrich havde taget sin afsked p.gr.a. alder og var flyttet ned i det gamle Vejhus (»Lunderup« kaldet i *min* tid) på Kongevejens vestside skråt over for »Geelsgård« (se nærmere Tillæg III).[146]

Skovridergården flyttes til Nyholte

»Geelshus« blev naturligvis straks genopbygget, men nu med skifertag på stuehuset og bred midterkvist i stedet for de tidligere små rundskårne stråtagsvinduer på række. Men allerede i 1903 blev skovriderboligen på ny rykket et stykke mod nord: til skovløberlodden ved Nyholte, hvor »Geelsvang« byggedes ud mod Søllerødvejen og uden anden tjenestejord end en almindelig have. Det var andre tider nu med andre lønningsforhold. Og »Geelshus« med et tilliggende bredt stykke jord, der strakte sig helt over til Kongevejen, blev herefter solgt til chefen for kassererkonto-

Fig. 17. Kongevejen gennem Skovridergårdens Villaby o. 1920-22 (brolagt 1917 på strækningen fra Frilandsmuseet til foden af Geels bakke), med dybe grøfter i begge vejsider og primitive fodstier bag vejtræerne. I årene 1904-10 lå vejen vidåben her, kantet af nybyggede villaer i al deres uklædelige nøgenhed (jvf. fig. 15). Men i løbet af den følgende snes år groede vejtræer, havetræer og -buske og hække sådan i højde og drøjde, at de ved sommertid næsten skjulte al bebyggelse. »Hvor fandt man skønnere indkørsel til et sogn?« spurgte »Søllerødbladet« i 1917. Den første forringelse af idyllen (men forbedring af trafikforholdene!) kom med anlægget af cykle- og gangstier i begge vejsider (på grøfters og skrænters bekostning) 1928-29.

Villakvarter opstår på den tidligere tjenestejord

ret i Kreditkassen for Landejendomme i Østifterne, justitsråd Eigin Suenson (kgl. skøde læst 30/3 1904), medens resten af den tidligere skovriderjord blev solgt til et byggeselskab, »A/S Holte ny Villakvarter«, hvis førende skikkelser og drivende kræfter var sagfører Henning Hansen og arkitekt A. Kuld.[147]

Eigin Suenson (1852-1929) var søn af overauditør, etatsråd Jean Nic. Suenson, som var en ældre broder til den berømte admiral Eduard Suenson og svoger til politikeren, generalprokurør Tage Algreen-Ussing. Han var, da han købte »Geelshus«, skilt fra sin første hustru, men giftede sig på ny i 1906 med en ung svensk pige Clara Rosenquist (f. 1880), som i 1908 fødte ham en datter.[148] Denne datter blev naturligvis »i tidens fylde« sat i Holte højere Almenskole, hvor hun til lærerinde i historie og religion fik sin 46 år ældre halvkusine frk. Henny Algreen-Ussing (f. 1862, sønnedatter af Tage Algreen-Ussing). Så mærkeligt kan generationerne forskyde sig.

Justitsråden solgte i november 1923 ejendommen til proprietær *P. Svenstrup*, som kun beholdt den i et halvt år. Så købtes den af gartner *Jensen Hansen Bregning*, og han solgte den i efteråret 1929 videre til direktør *V. Gjerløff*, Hellerup.[149]

Sidste rest af tjenestejorden udstykkes

Og så kom snart udstykningen af det store åbne areal ud til Kongevejen, hvor ved den ældre Skovridergårdens Villaby fik en betydelig forøgelse med kvarteret omkring »Skovstykket«.

Hvad dernæst skete med selve Kongevejen gennem Skovridergårdens Villaby, vil vi slet ikke tale om. Se blot på billedet fig. 17 og forstå så, hvad vi gamle indfødte må føle, hver gang vi i dag passerer stedet.

En grund, 7000 kvadratalen stor (senere betegnet matrikel 32 af Virum) blev i begyndelsen af 1780 udskilt fra Rømmerødgård og solgt til den i 1778 oprettede *Kgl. Generalvejkommission*, som her samme år lod opføre et såkaldt *Vejhus*, d.v.s. tjenestebolig for en vejinspektør, der skulle føre tilsyn med den nye Kongevej.

Gl. Vejhus bliver privatbolig

Dette Vejhus blev som sådant nedlagt i 1858, og den fornemme bygning, der med sine rene linjer, sit mansardtag og sin brede midterkvist på facaden med trekantet fronton var ligesom lidt i slægt med »Frieboeshvile« ved Sorgenfri, blev sat på auktion. Den, der fik hammerslag på højeste bud, var en københavnsk brændevinsbrænder ved navn *Morten Kleitrup*. Brændevinsbrænderne var jo i de dage gerne overordentlig velhavende folk, store grundejere i hovedstaden og somme tider tillige lystgårdejere i dens omegn (her kan f.eks. nævnes Carl Philip Holm, der ejede Holtegård 1844-1854).[150]

Morten Kleitrup beholdt ejendommen til sin død 1881, og hans enke blev derefter siddende på stedet i uskiftet bo, indtil også hun gik bort i 1893. Men da viste hendes økonomiske forhold sig så derangerede, at dødsboet måtte stille den til tvangsauktion. Ingen havde dog åbenbart rigtig mod på så afsides beliggende en ejendom. Højeste bud blev – 400 kr. Og bedre gik det nok heller ikke ved den næste auktion, der forsøgtes, for det blev i 1894 en arving, enkefru Henriette Lund, der fik den udlagt.[151]

Enkefru Lund udlejede fra 1899 en stor del af huset til forstråd *H. Chr. Ulrich*, der havde taget sin afsked som skovrider og fraflyttet »Geelshus«. Her boede han til sin død 23/4 1905 og nåede altså herfra lige at se sin gamle tjenestejords begyndende forvandling til moderne villaby. Hans enke, fru *Vilhelmine Marie Ulrich* beholdt derefter – under skiftende ejere – lejligheden for resten af *sin* levetid. Hun døde 9/2 1910, og det barnløse

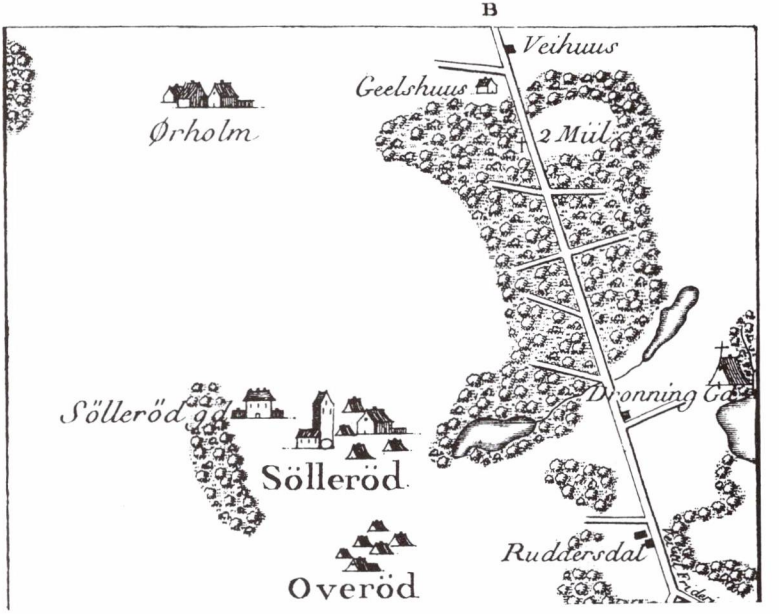

Fig. 18. Udsnit af »Vei-Carte for Reisende mellem Kiøbenhavn og Fredensborg. Forfærdiget efter N. Morvilles Plan 1782-86«. Kortet, som har den for *os* så uvante venden op og ned på verdenshjørnerne, har kun en nøjagtig gengivelse af Kongevejens nærmeste omgivelser – så meget, som en rejsende ville kunne overkomme at gøre eventuelle afstikkere til. De nøjagtigt angivne sidevejes videre forløb må beskueren selv gætte sig til, og placeringen af Søllerød, Øverød og Kirkeskoven i forhold til Søllerød sø er jo for enhver kender af vor kommunes topografi påfaldende unøjagtig. Men det, som har *vores* interesse her, er den nøjagtige angivelse af *Vejhuset*, *Geelshus* og *vejen syd om dette og Geelsskov* (jvf. kortet 1763 fig. 1 – og den gentagne omtale af samme i de første afsnit af nærværende afhandling) og endelig *det åbne moseterræn* vest for 2 mile-pælen.

gamle ægtepars smukke og tildels fornemme indbo blev derefter adspredt ved offentlig auktion 4. marts samme år.[152]

Enkefru Lund havde imidlertid i 1907 solgt ejendommen til ejendomshandler *Valdemar Herold*, som straks, lidt pretentiøst, synes man, kaldte den »Heroldslund«, skønt det givetvis kun var hans agt at sælge den igen ved første og bedste lejlighed. Han solgte den da også allerede i 1909 til en fru *Ellen Spiegelhauer*.

»Heroldslund«

Det har – parantetisk bemærket – overrasket mig meget at finde denne ejendomshandler Herold i skødeprotokollen. Der har altså ingen som helst realitet været i den snak, jeg gang på gang hørte i min barndom og ungdom: at den berømte kgl. kammersanger Vilh. Herold engang havde boet her. Den har simpelt hen beroet på en ren og skær navneforveksling. Der var jo i almindelighed i folks bevidsthed dengang kun én Herold: kammersangeren!

Fru Spiegelhauer, som fortsat kaldte ejendommen »Heroldslund«, giftede sig i marts 1910 med sømand *Rasmus Peter Nielsen*, som herefter blev »havebruger«, men ikke husejer – selv om »Vejviseren« (1911) gerne vil have os til at tro det. Fruen var fortsat ejer, indtil hun i august 1911 solgte ejendommen til grosserer *I. S. V. Weilbach*.[153]

Weilbach, som først tilflyttede stedet i 1913 (de første år herefter endda kun som sommerbo) føjede i 1920ernes begyndelse en stor fritliggende sidebygning til, hvor han etablerede »Weilbachs Flag- og Teltfabrik«. Den gik vist godt i en årrække.

»Lunderup« kaldtes stedet efter 1911. Om det også før 1907 havde heddet sådan, er uvist.

Det smukke hus havde ingen forhave, det lå ret tæt ved den dybe landevejsgrøft, og måtte derfor uundgåeligt blive et af den moderne biltrafiks mange ofre. Den store Kongevejsudvidelse i 1954 kunne det ikke overleve. I dag løber vejens vestre kørebane hen over stedet, hvor »Lunderup« lå. Og der, hvor flagfabrikken og haven lå, har »Jehovas Vidner« opslået deres kæmpepaulun.

»Lunderup«

Fig. 19. Et godt og anskueligt billede af det gamle Vejhus (»Heroldslund«, »Lunderup«) har det ikke været muligt at opspore. Det er trist at tænke på, at så interessant en gammel bygning fra 1780 bare sådan ganske roligt kunne forsvinde i 1953, uden at nogen tænkte på at få den fotografisk foreviget. Men det var jo, før der *rigtig* var kommet gang i de lokalhistoriske arkivers systematiske opbygning. Vi må her nøjes med at se den gamle bygnings sydgavl bag en mindre flatterende forgrundsopstilling (ego fot. 1926). Men billedet viser i hvert fald med stor tydelighed, hvor tæt op ad den gamle vejgrøft ejendommen lå.

Anvendte forkortelser

BA: Søllerød kommunes byhist. arkiv. *Copibog*: Søll. Sogneråds C. *D.B.L.*: Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. 1933-44. *Bricka*: do. 1. udg. *Fattigv. Bi-Prot.*: Søll. Fattigvæsens Bi-Protocol I-II 1823-41. *Fattigv. Hovedprot.*: do. Hovedprotocol I-II 1802-42. *Folketæll.*: Folketællinger Søll. sogn 1787-1890 (Xero-kop. RA) BA. *Frits Alten:* F. A. Skovlyst i Holte Søll. B 1973 71-78. *Harry Jacobsen*: Digteren og Fantasten, 1945. *Hedberg*: Oscar Hedberg: Et besök hos huvudpersonen i »Tschandala«, Göteborg 1942 (BA). *Kbh. A Av*: Københavns Amts Avis. *Kaldsbog*: Embedsbog for Søll. Sognekald I 1800-1843 II 1844-1944. *Kirkebog*: Kirkebøger Søll. Sogn I 1756-1799 II 1799-1823 (Xero-kop. LAS) BA. *Kom. Styre*: G. Sandfeld: Det kommunale Styre i Søllerød I-II, 1977. *LAS*: Landsarkivet f. Sjælland m.m. *Luxdorph*: B. W. Luxdorphs Dagbøger I-II udg. E. Nystrøm 1915-32. *Mem. og Breve*: Memoirer og Breve, udg. Julius Clausen og P. Fr. Rist, 2. udg. 1966-74. *Nystrøm*: Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938. *Ola Hansson*: O. H. August Strindbergs Breve til mig fra Holte. Tilskueren 1912 II 31-49. *Personalhist. T. 1945*: L. Bobé: Slægten Frankenau. Personalhistorisk Tidsskrift II R 6 s. 226-32. *RA*: Rigsarkivet. *Realreg. Lyngby*: Realregister for Skb Nordre Birk, Lyngby sogn (LAS). *Realreg. Søllerød* do. do. Søll. sogn (LAS). *Richter*: I: Dødsfald i Danmark 1761-90 II: 100 Aars Dødsfald (1791-1890). *Rtk*: Rentekammerarkiv (RA). *Skb*: Skøde- og Pantebøger f. Københavns Rytterdistrikts Birk og (fra 1819) Nordre Birk. *S. Prot. III* Søll. Sogneråds Forhandlingsprotokol 1873-95. *Søll. B*: Søllerødbogen 1942 ff. *Søll. som det var*: G. Sandfeld: Søllerød som det var engang I-VII 1972-80 *Søll. T*: Søllerød Tidende. *Tschandala*: Strindbergs Værker i Oversættelse ved Sv. Lange I 359-467. *Vejviser*: Lyngby-Taarbæk og Søllerød Kommuner 1910-13. *Zak. Jensen*: Zakarias Jensen: Digteren, Komtessen og Zigøjneren. Tilskueren 1928 II.

1 Søll. Markbog 1682. Søll. B 3. R I 16-17. E. Laumann Jørgensen, P. C. Nielsen: Nordsjællands skove gennem 200 år s. 16-18, 19-21, 23.

2 I »Evald Tang Kristensens Æresbog i Udvalg« v. H. Ellekilde, 1923 s. 146-147 meddeler lærer G. M. Guldvang, Lønne pr. Saxkøbing vedr. en skov under grevskabet Hardenberg-Reventlov, der bar navnet »*Tyvekrogen*«, at han som barn o. 1890 hørte en gammel mand (f. 1810) fortælle grunden til, at den hed sådan: her stjal bønderne i hemmelighed store bøgetræer, når de benyttede deres gamle nedarvede ret til at hente træ til deres »plejels-slawler«. Nystrøm har i Søll.B 1942 s. 19 fremsat den formodning, at navnet »Tyvekrogen« i Geelsskov skulle komme deraf, at man »der hængte egnens hestetyve og andre misgerningsmænd« (!) Mærkeligt, at han ikke kom i tanke om skovtyvene, da han næppe kan have været ukendt med det foran nævnte vigtige kildested.

3 Nystrøm 601. Som kilde anføres s. 684: »Klage fra Skovfogedenken i Geelshus 1711 (i Rentekammerets nu opløste Top. Saml)«. N. er for øvrigt temmelig uklar her på s. 601. Den »uvidende« læser vil let bringes til at sammenblande skovridergården »Geelshus« med skovfogedstedet »Geelshus« (»Gjeltehus«) ved »Skovly« (»Geelsgård«). Samme uklarhed møder vi i hans »Rundskue i Søll. Kommune« Søll. B 1942 s. 22 – her endda i forstærket grad. Til billedtekst fig. 1: Rtk 333 584 Skov og Jagtvæsen Gruppe 10, 1764-74 (RA).

4 Rtk 2243.331 (RA), fotokopi venligst tilsendt af stud. mag. Poul Steen, Skodsborg.

5 Rtk 333 829 Jagt og Skovvæsen Gruppe 13, Skovfogedhuset G. 1783-86 (RA).

6 Charlotte Dorothea Biehl Breve og Interiører fra Kong Frederik V's Hof (v. L. Bobé), 1909, s. 273. Luxdorph II 152, 489. Skb. Litra D 137. Fodnote: Topsøe Jensen og E. Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 s. 674.

7 Luxdorph II 40 f, 31/5 1775.

8 R. Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere I 97.

9 D.B.L. XXIII 116-117. F. Rønning: Rationalismens Tidsalder II 215-22, 386-89. Paul Rubow: Saga og Pastiche 7.

10 Luxdorph II 101, 111, 102, 164. Chr. Brun: P. F. Suhm s. 321-22 kender ikke noget til offentlig sladder! Nævner overhovedet ikke jfr. Gielstrup! Søll. B 1958 169-73.

11 Vilh. Andersen: Dansk Litteraturhist. II 595, 597.

12 Rtk 333 829 ... (se foranstående henvisn. 5.).

13 Luxdorph II 238.

14 Som 12. (21/5 1782).

15 Nystrøm 602.

16 D.B.L. XXV 229.

17 D.B.L. X 387 ff. Wessel: Digte, ill. Kittelsen, 1918, I 138.

18 Fattigv. Bi-Prot. 1827-41 63, 66. Kom. Styre I 90-91. Søll. som det var III 75-76. Richter II.
19 D.B.L. XXIV 258. Søll. B 1948 21-23. Kirkebog I (»Døde« 10. aug. 1757). Nystrøm 327, 328, 570. Sterms Kaart over Søll. Pastorat 1834.
20 Luxdorph II 203, 346.
21 Luxdorph II 282.
22 Luxdorph I 214, 216, 478. D.B.L. VI 486.
23 Nordsjællands skove gennem 200 år s. 111. Howard Grøn: Søll. B. 1944 11-29.
24 Rtk 333.829 gruppe 13 (se henvisn. 5.).
25 ibidem.
26 Sv. Aa. Thomassens seddelkartotek, Byhist. Ark. Kirkebog I. Folketæll. 1787.
27 Rtk. 333.829 gruppe 13 (se henvisn. 5).
28 Realreg. Lyngby I fol. 366.
29 Nystrøm anfører s. 602, at Treschow solgte »S« til prof. J. F. W. Schlegel; men den handel kom nok ikke i stand. Kommandør Brøer nævner i skøde til Silberschildt 1805 (Skb Litra L fol. 603) udtrykkelig skøde til *ham* fra *Treschow*.
30 Luxdorph I 165. Officerer i da.-no. Søetat I 218.
31 Mem. og Breve III 256-57.
32 Fattigv. Hovedprot. I fol. 13 ff, 23.
33 Samling af Love og Anordn. v. C. S. Klein I 513.
34 Nystrøm 445-47.
35 Richter II. Kort over Geels skov 1792 v. Kalnein
36 Danske Magazin 7 R I 37. Nystrøm 300-301.
37 Skb Litra K 1802-05 fol. 578.
38 Kirkebog II fol. 177.
39 Officerer i da.-no. Søetat I 218.
40 Skb Litra L 1805-08 fol. 603.
41 ibidem fol. 604.
42 Skb Litra P 1814-15 fol. 691, 698. Skb Litra M 1809-10 fol. 696 (Silberschildts skøde på Skovlyst 30/12 1809, læst 21/2 1810).
43 Fattigv. Hovedprot I, forsørgelsesplan 1809, 1810.
44 ibidem.
45 (+ fodnote) Mem. og Breve IV 161 note 2.
46 Kirkebog I og II. Søll som det var IV Tavle XII.
47 Rtk 333 830 Skovbrug og Jagtvæsen 1805-44. Gruppe 13.
48 Skb Litra P 1814-15 692-93.
49 ibidem 691-92, 698.

50 Fattigv. Hovedprot. I 256 (forsørgelsesplan 1814), 292 (forsørgelsesplan 1815).
51 Mem. og Breve III 256-57. D.B.L. VII 372.
52 Nystrøm 603. Richter II.
53 Fattigv. Bi-Prot. II 64, 65.
54 Cand. og exam. juris II 312.
55 Folketæll. 1834. Fattigv. Bi-Prot. II 66,67.
56 Folketæll. 1834. Fattigv. Hovedprot. II, forsørgelsesplan 1832, 1833.
57 Fortegnelse over Søll. Sogns Almisselemmers samtlige Bohave og Effecter 1835 (indlagt i Hovedprot. II).
58 Rkt 333 830 (se henvisn. 47).
59 Fattigv. Bi-Prot. II 67. Folketæll. 1840.
60 Rtk 333 830 (se henvisn. 47).
61 Folketæll. 1850.
62 Søll. B 1949 86. Kbh A Av 20/3 1906. Søll. T 16/10 1920. Medd. Søll. Folkeregister.
63 Realreg. Søllerød I fol. 482. Realreg. Lyngby I fol. 314.
64 (+ fodnote) Søll. B 1973 s. 71-72. Frits Altens kilder: J. C. Modewegs kopibog 1831-1872 og manuskripter vedr. slægten Bock stemmer ikke ganske overens med Skb.
65 se henvisn. nr. 63.
66 Folketæll. 1/2 1855.
67 Frits Alten s. 72. Søll som det var VII 174. Tage Kårsted, Erhvervshist. Årb. 1963 54
68 Trap-Danmark 1858 I 162.
69 ibidem s. 159. Søll som det var VII 177-78.
70 Frits Alten s. 74.
71 Realreg. Lyngby I fol. 313, 314 stk. 2b. Frits Alten 76. Søll. som det var III 281.
72 D.B.L. XII 66-67. R. Neiiendam: Bogen om Grevinde Danner 110-11, 138. Bricka VIII 526-27.
73 Kaldsbog II 122.
74 Realreg. Lyngby I 313, 312 stk. 2-4.
75 I Kom. Styre I 64 sp 1 er P. Hansen i 1856 gjort til ejer af »Rømmerødgård«. Sv. Aa. Thomassen Søll. B 1949 s. 93 fortæller, at P. H. købte »Holmerødgård« i Virum, og det tog jeg ret selvfølgeligt som en fejlskrivning af »Rømmerødgård«.
76 D.B.L. og Bricka som ovenfor under henvisn. 72.
77 Realreg. Søllerød I 482 og Lyngby I 314 stk. 3.
78 Frits Alten 75-76.
79 Personalhist. T. 1945 226.
80 Vilh. Andersen Dansk Litteraturhist. II 902. F. Rønning: Rationalismens Tidsalder III, 2 78-79. K. L. Rahbek Dansk Læsebog II, 1825, 276.

81 Personalhist. T. 1945 226, 230-31.
82 H.C.A. Mit Livs Eventyr, revideret udg. 1951 s. 80.
83 Personalhist. T 1945 231. Harry Jacobsen 30-31.
84 Zak. Jensen 74
85 Harry Jacobsen 62
86 Copibog IV 9/2, 10/5 1876, V 15/2 1877. S. Prot. III 2/3 1877.
87 Realreg. Søllerød I 482, Lyngby I 314. Folketæll. 1880.
88 Zak. Jensen 75.
89 S. Prot. III 24/2 1880.
90 Realreg. Søllerød I 482, Lyngby 314.
91 Harry Jacobsen note s. 186. Danske Slotte og Herregårde III 319-20.
92 Zak. Jensen 75. J. C. Stockholm: Det som forsvinder. Et Billedværk (1924) 92. En mængde uvederheftig snak bringes til torvs i nævnte bog, også om andre lokaliteter i Søllerød sogn.
93 Harry Jacobsen 32, 61. »Tschandala« 403. D.B.L. XVIII 372.
94 Politiken 24/7 1925. Harry Jacobsen 25.
95 Zak. Jensen 78-79.
96 ibidem 78. Osk. Hedberg 8.
97 Harry Jacobsen 48.
98 Zak. Jensen 73-78.
99 Harry Jacobsen 29, 39.
100 Zak. Jensen 83.
101 Kbh A Av 6/12 1886.
102 Harry Jacobsen 48
103 Kbh A Av 2/2 1888.
104 Karin Smirnoff 252-53. Harry Jacobsen 22.
105 Kbh A Av 16/5 1893.
106 Harry Jacobsen 128. »Tschandala« 467.
107 Harry Jacobsen 42.
108 Kbh A Av 21/9, 22/9, 29/9 1889.
109 udlånt fra Det kgl. Bibliotek. Forkortet gengivelse.
110 »Tschandala« 361-62.
111 Osc. Hedberg 6.
112 »Tschandala« 437, 439.
113 Kbh A Av 4/4, 11/4 1889.
114 Ola Hansson 47.
115 Kbh A Av 4/4 1889.

116 ibid 8/4 1889.
117 ibid 11/4 1889.
118 ibid 13/4 1889.
119 ibid. 1/5 1889.
120 Ola Hansson 45, brev 18/5 89.
121 ibid. 46-47.
122 Realreg. Søllerød I 482, Lyngby I 314.
123 Zak. Jensen 81, 83-84.
124 Osc. Hedberg 14, 10.
125 D.B.L. XIV 228-29. Hver 8. Dag 1906/07 413. Fodnote: Nær og Fjern VIII 1878/79 371.
126 Hver 8. Dag 1900/01 142. Dyrevennen 1907 no. 3-4 38.
127 Dyrevennen 1907 40. Lyngbybogen 1974-75 14 (O. Borchsenius har i Dyrevennen kludret lidt med kronologien)
128 Dyrevennen 1907 39.
129 Minder fra Skovlyst. Dyrenes Bog. Poesi og Prosa. Samlet og udg. af Agnes Friis Schmitto 123 ff.
130 Jenny Blicher-Clausen »Gyldenregn« 1901 38-40. Forkortet gengivelse.
131 Realreg. Søllerød I 482, Lyngby I 314 stk. 7a + 7b, 315 D.B.L. IX 418.
132 Realreg. Søllerød I 482: fru Neergaards skøde 1916 har ikke den sædvanlige tilføjelse »Tillige skøde på en grund i Lyngby sogn«, og Realreg. Lyngby I 314 nævner intet om matr. 3b af Virum efter læsningen af Lørups skøde 1909.
133 Da. Slotte og Herregårde IV 182. Søllerødbladet 8/7 1916, Søll. T 1920 nr. 10.
134 Da. Slotte og Herregårde XIV 316. Kaldsbog II 12, redegørelse ved provst Sparsø.
135 Søll. T 18/1, 1/8 1940, 18/6, 6/8 1942, 8/4 1943, 11/5, 13/7 1944, 15/11, 13/12 1945.
136 Rkt 333 830 Skov og Jagtvæsen. Gruppe 13. Skovfogedhus Gjeltehus 1805-1844.
137 Folketæll. 1801. Kirkebog II. Søll. som det var IV Tavle X[a]
138 Fattigv. Hovedprot. II 147, 155.
139 Hovedprot. I, P. Marcussens egenhændige underskrift forefindes 1821-23. Folketæll. 1834.
140 H. P. Gryderup ses nævnt i Fattigv. Hovedprot. 1837. Folketæll. 1840-1870. Søll. som det var II 244-249.
141 Folketæll. 1880, 1890. Søll. som det var II 226-29.
142 Vejviser 1912. Søll. T 1920 nr. 23, 36, 1921 nr. 2, 8.
143 Tidskr. for Skovvæsen 1890 B s. 33. Sv. Fleuron: Skovene om København, 1919, 179.
144 Søll. B 1945 22.
145 Hauch-Fausbøll-Slægtshåndbog 1126-27. D.B.L. XXIV 510-11.

146 Kbh A Av 14/10 1899, 20/5 1899.
147 Realreg. Søllerød II 181. Søll. som det var II 69.
148 Danske Patricierslægter I, 1956, 203 Slægtshåndbog 1050.
149 Realreg. Søllerød II 181. Søll. T 1929 nr. 30.
150 Realreg. Lyngby I 366. Kom. Styre I 129.
151 ibidem. Kbh A Av 12/10, 1/11 1893.
152 Kom. Styre I 225, 227. Kbh. A Av 25/2 1910.
153 Realreg. som under 150. Søll. som det var II 224, VII 260-61. Vejviser 1911-13.

Søllerød grundejerforening

Træk fra dens historie

Af Ulrik Schou

Man støder undertiden på interessante oplysninger og hændelser, når man dykker ned i en forenings historie. Søllerød Grundejerforening (Søllerød bylag, ikke hele kommunen), der stiftedes den 17. august 1910, er ingen undtagelse fra denne regel.

Desværre er dens protokoller fra stiftelsen til 1945, som så meget andet under besættelsen, bortkommet, hvorfor jeg har måttet ty til andre kilder, men resultatet har ikke været mindre spændende. Lad mig fremdrage enkelte problemer, som måske vil interessere nutidens læsere.

Sikringsstyrken

Under første verdenskrig indkaldtes som bekendt den såkaldte Sikringsstyrke, og en del af denne blev indkvarteret i de københavnske omegnskommuners – herunder Søllerøds – private hjem for ca. ½ år ad gangen. Indkvarteringen foretoges af sognefogden. Men det fremgår af den lokale presse, at der var en del misfornøjelse med fordelingen af soldater imellem store og små hjem. Ikke med at man skulle have indkvartering, soldaterne var nemlig venlige og høflige, men med »at jeg har fået indkvarteret 10 soldater, medens en med en større ejendomsvurdering kun har fået 2-3 stykker«.

Kvartérværterne fik udleveret naturalier (oksekød, leverpostej m.v.) til soldaterne, men det var kvartérværten selv, der skulle sørge for tilberedningen af måltiderne.

Luftfoto ca. 1923.

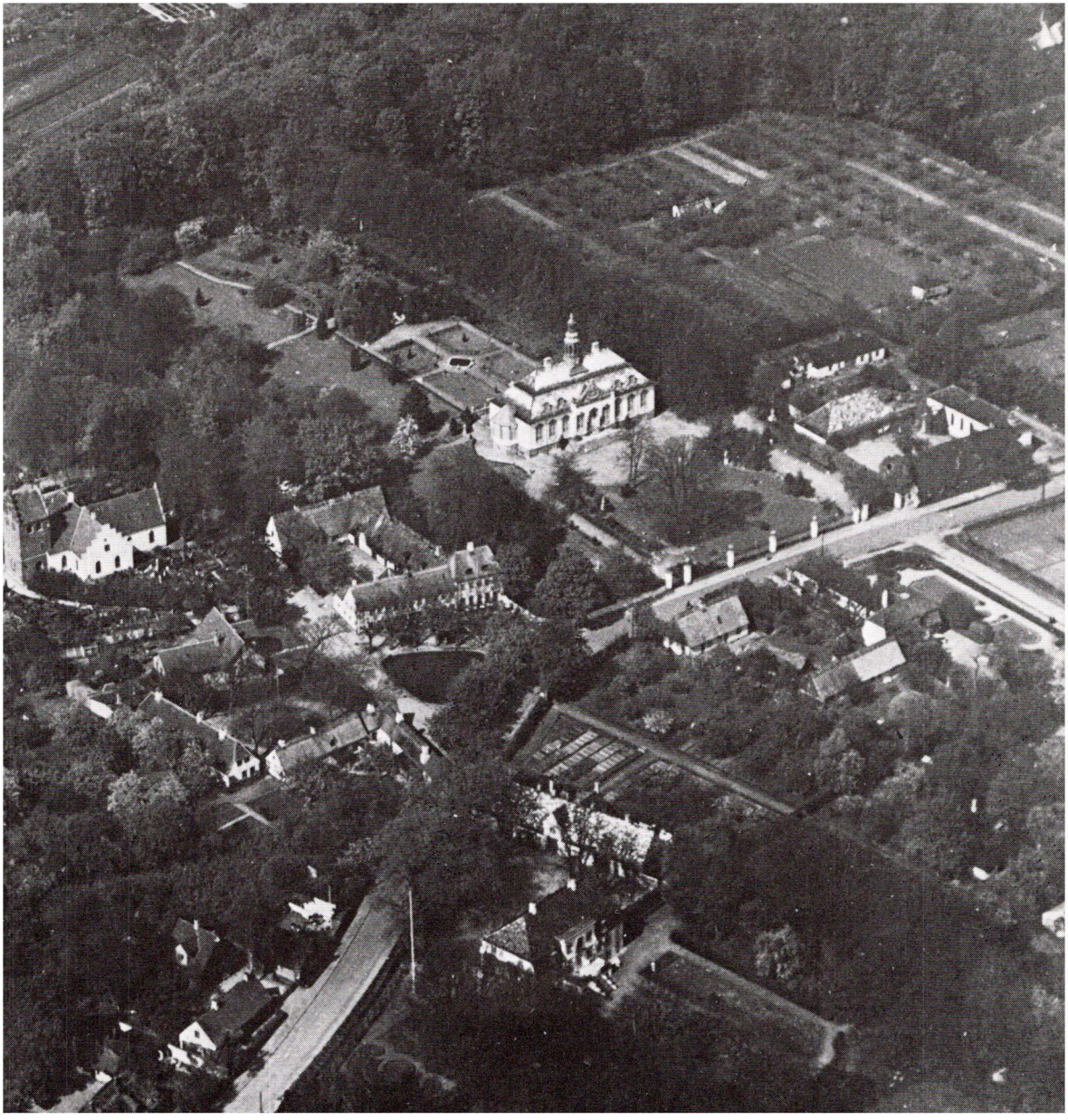

»En træt husmoder« fortæller den 13. maj 1915 om besværlighederne herved: »Til alle mulige tider på døgnet at stå på pinde med mad, kaffe og smørrebrødspakker, det tager al vor i forvejen knapt tilmålte fritid. Nu har vi troligt slidt i det i otte måneder, kunne det nu ikke – om ikke andet – lignes på andre, f.ex. sommerhusbeboerne«. Endvidere foreslår hun et fælles marketenderi.

Finanshovedbogholder Hans Bjarne omtaler i et indlæg den 25. januar 1915 også husmoderens besværligheder og foreslår fællesoptræden med samlet bespisning.

Den 7. marts 1915 holdt Søllerød Grundejerforening et møde, hvor formanden, jægermester C. Tvermoes, omtalte, at kvartérværterne fik udleveret naturalieforplejning, men at denne i de små kvarterer havde været meget knap, hvorimod den til de store kvarterer (50-60 mand) havde været rigelig. Bestyrelsen havde derfor udarbejdet en plan, der gik ud på at samle de små kvarterer (på indtil 10 mand) på et eller et par steder og hertil leje en eller to bygninger og formå en af de gifte soldaters kone – mod en rimelig godtgørelse – til at påtage sig madlavningen til soldaterne.

Han oplyste endvidere, at kvartérværterne for de små kvarterer (indtil 10 mand) kunne frigøre sig for deres indkvartering ved en afgift på 10 øre pr. soldat pr. dag.

Efter en diskussion, hvori deltog vingrosserer C. Petersen, direktør A. Berléme-Nix, fabrikant Laurids Knudsen, hotelejer E. Sauerberg og skatteopkræver A. Bruhn, opfordredes bestyrelsen énstemmigt til at fortsætte bestræbelserne.

Det nedsatte udvalg, bestående af fabrikant Laurids Knudsen som formand, grosserer Detlef Jürgensen, direktør A. Berléme-Nix og snedkermester Chr. Rasmussen fik i et redaktionelt indlæg i Søllerød Sogns Tidende den 17. august 1915 megen ros for dets initiativ og arbejdsindsats ved at have fået indrettet »Mothsgård« til soldaterkvarter. »Messen« eller spisestuen var et stort, lyst 3-fags værelse, hvor der rigeligt kunne

dækkes til 30 personer. I et særskilt værelse var der indrettet »Messe« for korporalerne. »Belægningsstuerne« var rummelige og lyse, sengestederne bestod af træstel med spiralfjederbunde. Til hver seng leveredes en madras, en skråkile, et fodstykke, en hovedpude, to à tre tæpper, over- og underlagen samt et håndklæde. Køkkenet, der havde alt nødvendigt med hensyn til kogegrejer m.v., blev forestået af »en kogekyndig kvinde«. På 1.ste sal fandtes »pudsestue«, hvor soldaterne »kunne bringe klunset i orden«.

Så soldaterne har såmænd haft det ganske godt.

I den anledning fik grundejerforeningen i den lokale presse følgende skudsmål:

»Søllerød Grundejerforening indtager stadig i vor kommune førerpladsen med hensyn til at komme sine medlemmer til hjælp under de trykkende indkvarteringsforhold; den har en bestyrelse, der forstår at tage initiativet, når de offentlige institutioner svigter«.

Ved sognerådsmødet den 20. marts 1915 nedstemtes nemlig efter 1½ times diskussion et forslag om at sende en henstilling til indenrigsministeren om at ændre indkvarteringsreglerne til det bedre, idet 9 stemte imod og 6 for.

Sognerådsformanden, proprietær Peter Christensen, Holtegård, udtalte ordret: »Sognerådet har ikke og vil ikke have med det at gøre. Det ordnes jo af grundejerforeningerne.«

Et andet problem blev rejst på grundejerforeningens generalforsamling den 25. august 1915, hvor pastor Ferdinand Jensen var dirigent.

Gadekæret

Vinhandler Petersen ønskede gadekæret i Søllerød opfyldt, således at der kunne skabes bedre kørselspassage til kirken, eventuelt pladsen lagt ud med bænke og et springvand!

Sognerådsformanden, proprietær Peter Christensen, sluttede sig til forslaget, medens ingeniør L. J. Dalhoff tog gadekæret i forsvar »under hensyn til omgivelserne«, og han protesterede især mod et springvand.

Som det ses, var der ingen passage langs Mothsgården i 1915.

Efter en del diskussion udtalte formanden, jægermester Tvermoes, at bestyrelsen ville søge at finde en løsning på spørgsmålet.

Set med vore øjne, kan forslaget virke helt urimeligt, men at det dog var alvorligt ment, viser ikke alene sognerådsformandens tilslutning, men også en redaktionel artikel af redaktør Selbo i Søllerød Sogns Tidende den 11. september 1915, hvori det hedder, at der synes at være flertal for forslaget ved den sidste generalforsamling i grundejerforeningen og endvidere: »det fremgik tydeligt, at det eneste opponenterne havde at frem-

føre imod forslaget, var en frygt for at forstyrre idyllen eller bryde harmonien!« (med udråbstegn efter for at fremhæve det urimelige i oppositionen).

Det hedder nemlig videre i artiklen:

»Ved at se lidt nærmere på dette, kommer man hurtigt til det resultat, at det, man frygter, er, *at gammelt og nyt skal mødes i alt for stor kontrast*! Men det behøver jo slet ikke at ske; det nye, der skabes her, kan virkelig særdeles godt tillæmpes efter omgivelserne, det første skridt er jo allerede gjort med selve Søllerødvejen, idet denne i sin nye skikkelse fremtræder som en moderne kommunikation, der virkelig fjerner sig ikke så lidt fra de gammeldags sogneveje med dybe hjulspor flankeret af de to traditionelle landevejsgrøfter, og dog er der vel ingen, der for alvor finder på at påstå, at idyllen ved Søllerød Kro er ødelagt, eller blot har taget skade, fordi vi har fået kørselsforholdene *betydeligt forbedrede* på Søllerødvejen, hvorfor da mene, at det absolut vil ødelægge idyllen, om man tog skridtet helt ud og fik ordnet kørselsforholdene til kirken?

Som forholdene nu er, er det ubegribeligt, at der ikke sker ulykker ved det skarpe sving mellem kirken og kroen, og det er dog lovlig sent at kaste brønden til, når barnet er druknet.«

Angående selve gadekæret, da henligger dette ifølge artiklen »den meste tid af sommeren som en stinkende mudderpøl, der sanitært set er en fare for omgivelserne, og det må enhver indrømme, at et gadekær af den beskaffenhed i vore tider ikke har nogen eksistensberettigelse, i særdeleshed ikke når det samtidig ligger i vejen for trafikken.«

Så stærkt gik den lokale presse den gang ind for at nedlægge vort gadekær.

I »Søllerødbladet« for den 26. august 1916 refereres grundejerforeningens generalforsamling den 24. august og her drøftes spørgsmålet påny. Bestyrelsen havde gennem fabrikant Laurids Knudsen ladet udarbejde 3 projekter til løsning af spørgsmålet. Men på et bestyrelsesmøde, hvor fabrikant Laurids Knudsen var fraværende, havde man ikke følt sig tiltalt

af noget af disse projekter. Derimod blev der på bestyrelsesmødet skitseret et fjerde projekt. Desværre kender vi ikke noget af disse projekter, der nok ville være interessante at studere i dag.

Da dette fjerde projekt blev fremlagt på generalforsamlingen, uden at fabrikant Knudsen var blevet underrettet om projektets udarbejdelse, følte han sig så brøstholden, at han demonstrativt forlod mødet.

Efter en livlig diskussion for eller imod gadekæret foretoges der afstemning imellem 2 forslag: Et af kommunekasserer A. Vieweg, der gik ud på at fjerne gadekæret og erstatte det med et anlæg eventuelt med holdeplads for biler, og et andet af ingeniør Dalhoff, der gik ud på at bibeholde gadekæret, modtage et tilbud fra dyreværnsforeningen om en drikkekumme og en ansøgning til kommunen om at få rindende vand i gadekæret.

Ingeniør Dalhoffs forslag vedtoges, idet der kun var 2 stemmer for Viewegs forslag.

Sagen om gadekæret behandledes på ny på Søllerød Grundejerforenings ekstraordinære generalforsamling tirsdag den 12. marts 1918. Formanden, jægermester Tvermoes, meddelte, at der havde været nedsat et udvalg bestående af overlæge O. Jersild, grosserer Detlef Jürgensen, proprietær Nielsen, arkitekt Petri, jægermester Tvermoes og som sagkyndig, kommuneingeniør Axel Riis. Da udvalgets formand, grosserer Jürgensen, var sygemeldt, blev det overlæge Jersild, der forelagde sagen:

For udvalget, der – som han sagde – allerede ved sin sammensætning havde en konservativ karakter, var det magtpåliggende at »få dannet et gadekær i en landsby, som afgiver et smukt skue, og at få torvepladsen formet således, at det hele falder sammen og danner et smukt landskabeligt billede«.

Arkitekt Petri havde udarbejdet 2 projekter, hvoraf han selv foretrak nr. 2, medens overlæge Jersild foretrak forslag nr. 1, der var halvt så dyrt. Det var forslag 1, der blev vedtaget. I øvrigt vedtoges en tak til den fraværende grosserer Detlef Jürgensen, der havde tilbudt at bekoste hele anlægget til ca. 8.000 kr.

På grundejerforeningens ordinære generalforsamling den 2. august 1918 bliver sagen afsluttet ved, at generalforsamlingen godkendte et kompromis imellem sognerådets vejudvalg og grundejerforeningens bestyrelse. Ud over det beløb, der af grosserer Detlef Jürgensen var stillet til rådighed, havde overlæge Jersild og kroejer E. Sauerberg ved denne lejlighed hver givet tilsagn om et beløb på 500 kr. Denne kompromisplan blev gennemført og var endeligt udført i løbet af året 1920. Og dette er vel stort set det, vi i dag ser ved Søllerød gadekær.

Kommunen købte allerede i 1918 grunden på hjørnet af Kongevejen og daværende Søllerødvej muligvis med det formål at opføre et nyt rådhus der. På grundejerforeningens ekstraordinære generalforsamling den 12. marts 1918 rejstes i hvert fald spørgsmålet om at bevare rådhuset her i Søllerød by, »hvor det naturligt hører hjemme, og hvor det har ligget siden 1903«. Heri fik man støtte fra de andre grundejerforeninger.

Rådhusspørgsmålet

På generalforsamlingen den 2. august 1918 var man stadig optimistisk: »Rådhussagen går i rigtig retning, rådhuset forbliver formentlig i Søllerød« udtaler formanden, jægermester Tvermoes.

Men i 30-erne, hvor kravet om yderligere plads til den kommunale administration trængte sig stærkt på, flere afdelinger var således flyttet uden for rådhuset på Søllerødvej, opstod en heftig diskussion om placeringen og omkostningerne ved et nyt rådhus. Det var en af årsagerne til splittelsen i den borgerlige flertalsgruppe i sognerådet. Resultatet blev imidlertid – som man ved – at det nye rådhus blev opført på den omhandlede grund og indviedes i 1942.

Det var i øvrigt i referatet af generalforsamlingen den 2. august 1918, at man finder den første opfordring til et fast samarbejde imellem de enkelte grundejerforeninger og oprettelse af et stående udvalg til behandling af fælles anliggender. Tanken blev fremsat af den ene af de 2 repræsentanter for Holte Grundejer- og Kommunalforening, nemlig kontorchef L. C. Schou, der var medlem af bestyrelsen af denne såvel som af Rudersdal

Grundejerforening. Han, der var far til nærværende indlægs forfatter, nåede til trods for, at han kun fik lov til at være fast beboer herude i 2 år, før han døde i julen 1918, at blive medlem af bestyrelsen af begge grundejerforeninger.

På generalforsamlingen i 1929 udtalte formanden, nu ingeniør Dalhoff, »at forholdet til de øvrige grundejerforeninger i kommunen har været godt, og at det kunne være nyttigt med en »Samvirksomhed««. På generalforsamlingen i 1930 udtalte han sig endnu mere positivt, men først den 2. oktober 1931 stiftedes »Fællesudvalget for Grundejerforeninger i Søllerød Kommune« på Søllerød Grundejerforenings initiativ. Udvalget består af de dengang 8 – nu 9 – såkaldt frivillige grundejerforeningers formænd, og har igennem årene haft en ikke ringe betydning ved forhandlinger imellem sognerådet (kommunalbestyrelsen) og kommunens grundejere.

Så sent som i 1922 drøftede man alvorligt, at »kommunikationen mellem Øverød og Søllerød måtte forbedres«, d.v.s. at hulvejen mellem kirken og kroen ned til »Drewsens Hospital« og Søbakkevej skulle istandsættes, men på generalforsamlingen den 19. august 1922 meddeler formanden, jægermester Tvermoes, at man »i det væsentlige er enige om, at vejen ikke har større interesse for egnen, hvorfor man har indskrænket sig til at bede sognerådet gøre den farbar for mindre køretøjer«. Dette sker også ifølge referatet af generalforsamlingen den 18. august 1923, idet hulvejen er ordnet »så tåleligt, at en vogn nok kan færdes der«.

Man må have ondt af den hest, der skulle trække selv en meget lille vogn op ad den stejle hulvej.

Men da vejen til præstegården bliver forbedret og udvidet ophører enhver mulighed for vogne – og især for biler – for at passere hulvejen.

Generalforsamlingen den 19. august 1922 fik for øvrigt et livligt forløb, idet der rejstes stærk kritik imod bestyrelsen, der kun kunne fremvise et »pauvert resultat«, og især mod formanden, jægermester Tvermoes, der kritiseredes for at have »udstykket uheldigt«, ikke handlet »grandseig-

Den første bestyrelse i »Fællesudvalget for Grundejerforeninger i Søllerød Kommune«. Fra v.: Kaptajn Carl Billenstein, Dronninggård, kaptajn, hofjuveler Michelsen, Skodsborg, direktør for varelotteriet A. C. Louw, Rudersdal, ingeniør L. G. Dalhoff, Søllerød (formand), fabrikant R. Olsen, Vedbæk (garveriejer), vognmand F. Andreas Larsen, Trørød, skolebestyrer A. L. Thornberg, Nærum, fabrikant Einar Herman, Holte.

neuragtigt« og »bygget uskønt på hjørnet af Kongevejen og Stationsvej«, d.v.s. det vi kaldte »Røjelsgård«, der nu er nedrevet og erstattet af »Holte Midtpunkt«. Man nævnte i øvrigt også, at bestyrelsen burde

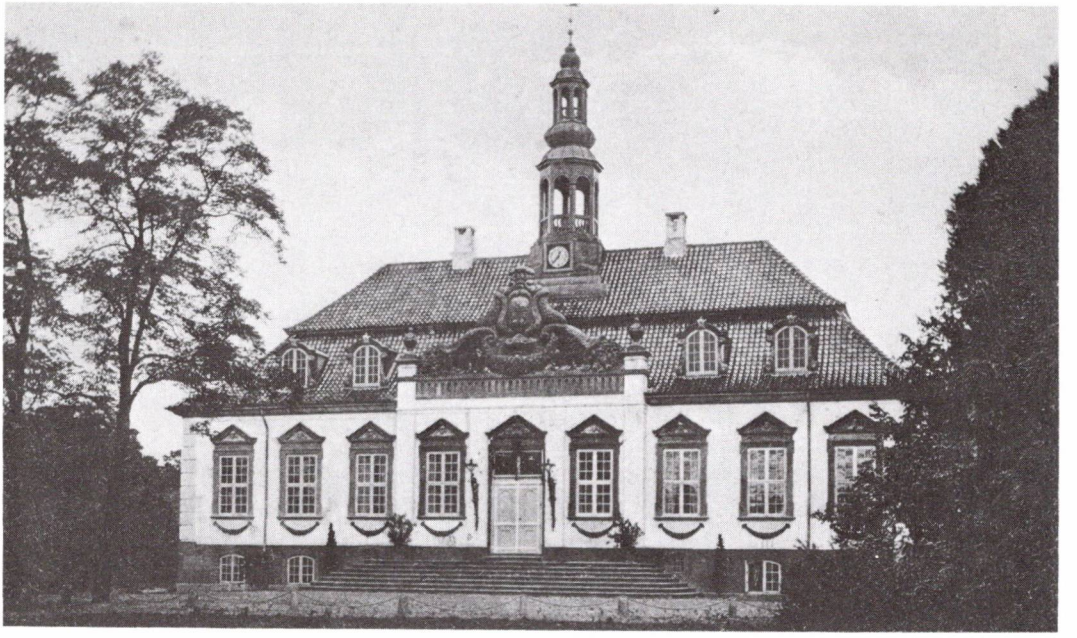

Søllerød Slot 1916. Før branden. Man ser de »marmor«-søjler, der ved branden i juni 1921 flammede så lystigt. Slottet blev efter branden i 1921 genopbygget nøjagtigt, som det havde været før.

arbejde for en bedre brandsikring af området, idet f.ex. Søllerød Slot, der var opført ca. 1915, var nedbrændt i januar 1921 på 27 minutter. Det blev i øvrigt hurtigt genopført, sådan som vi ser det i dag.

Efter denne kritik trækker formanden, jægermester Tvermoes, sig tilbage, og proprietær Boel bliver valgt til formand.

I årene 1922-1931 er generalforsamlingerne i grundejerforeningen meget stilfærdige. Til generalforsamlingen i 1931 var der således kun mødt 3 medlemmer – og en ikke fuldtallig bestyrelse – op, hvilket foranledigede

Ved det gamle rådhus. Dette rådhus indviedes i foråret 1904 og anvendtes indtil det nye rådhus toges i brug i 1941.

direktør Hans Poulsen til en fornøjeligt ironisk artikel i det lokale blad, hvori han bl.a. siger »at der må lægges over på en anden bov, hvis ikke foreningen stille skal gå i graven, hvad den er godt på vej til«. Selv om søog landudtryk er blandet, er meningen klar nok.

Senere gik det bedre – i 1937 havde man således 89 medlemmer. På 70-års dagen den 17. august 1980 var foreningen nået op på 261 medlemmer.

Da det nye rådhus i Holte var taget i brug i 1942, drøftede man

anvendelsen af det gamle rådhus på Søllerødvej. På grundejerforeningens generalforsamling i 1942 foreslog man det anvendt til bibliotek, men det varede ikke længe, før sognerådet så sig tvunget til at anvende det til husvildebeboelse.

På generalforsamlingen den 9. september 1943 kl. 09.15 søndag morgen (det var jo under besættelsen) talte formanden, ingeniør O. Zehngraff om det kors, det var at have de 7 husvilde familier med kaniner og det hele i det gamle rådhus. Dette spørgsmål drøftedes ved de følgende generalforsamlinger, og i 1948 giver socialudvalgets formand, fuldmægtig P. E. Rosenørn, en redegørelse herfor og lover, at alt, hvad der kan gøres for at skaffe de husvilde andre boligmuligheder, vil blive gjort, men materialesituationen er yderst vanskelig. I 1949 meddelte formanden, ingeniør Zehngraff, at sognerådet – som han nu var medlem af – havde vedtaget at lade opføre huse til de husvilde.

Jeg har selv – efter i 1950 at være blevet medlem af socialudvalget – beset husvildebeboelsen på det gamle rådhus, og jeg kan ikke beskrive, hvor elendigt disse stakkels mennesker boede, f. ex. var der blot med en presenning afskærmet et hjørne af et større lokale til brug for en hel familie. Det må dog også tilføjes, at de selv intet hensyn tog til bygningen.

I 1950-51 fik kommunen opført husvildeboligerne ude ved den nuværende Gøngehusvej, således at formanden, stadig ingeniør Zehngraff, på generalforsamlingen den 30. august 1951 kunne meddele, at det endelige salg af det gamle rådhus til »Nordisk Instrument Fabrik« var en kendsgerning.

Søllerød Grundejerforening, der som nævnt nu har godt 260 medlemmer, har i de senere år ikke haft lokale problemer af større format, men har sammen med de andre »frivillige« grundejerforeninger arbejdet i »Fællesudvalget for Grundejerforeninger i Søllerød Kommune« på de store og betydningsfulde spørgsmål som f.ex. kommuneplanen, § 40 veje og lignende.

Vedbækprojektet

Under mosen og byen

Erik Brinch Petersen, Helle Juel Jensen, Kim Aaris-Sørensen og Peter Vang Petersen

Skørbrændte sten og tilspidsede pæle

af Erik Brinch Petersen

At finde stenalderbopladser i Vedbækområdet kan næppe siges at være usædvanligt, tværtimod. Dét har såvel ældre som nyere årgange af Søllerødbogen til fulde kunnet vise. At det så i de fleste tilfælde ikke har drejet sig om nyfundne, men blot om genfundne bopladser, er en anden sag.

Men tænk en gang at finde en uberørt boplads. En boplads, der har ligget så godt skjult, at hverken Franz Olsen, direktør Oppermann, gartner Avnholt eller andre af de utallige amatørarkæologer har kendt noget til den. Det vil sige en boplads, der har ligget så dybt, at ingen har kunnet samle oldsager på den og dermed rive oplysninger ud af en sammenhæng. Og en boplads, der har ligget så godt, eller rettere, så afsides, at den heller ikke er blevet ødelagt ved tørvegravning, grøftegravning, rørdræning, dyrkning, villa- og skolebyggeri, kloakering, anlæggelse af veje og jernbaner, rensningsanlæg, sportspladser, parkeringspladser og hvad der ellers hører til moderne anlægsarbejder.

Ødelæggelser

Ingen af de bopladser, vi hidtil har foretaget udgravninger på, har været uforstyrrede. På dem alle har der kun været rester tilbage. Vi har derfor været henvist til at lade udgravningerne foregå snart et tilfældigt sted på bopladsen, snart et eller andet sted i de vandaflejrede udsmidslag foran bopladsen. Det har således været svært at sammenholde alle de

Bopladsen Vænget Nord inden 1980-udgravningen. De hvide felter er tidligere undersøgte prøvehuller.

fremgravne oplysninger. En udgravning af en uforstyrret boplads har allerede længe været prioriteret højt, ikke blot fordi det her skulle være muligt at sammenknytte de forskellige områder, men også fordi der måtte kunne fremdrages helt nye oplysninger.

Foreløbig har vi kendskab til to sådanne uforstyrrede og velbevarede bopladser. Den ene blev fundet ved en systematisk eftersøgning med overfladeopmåling, dybdeboring og gravning af prøvehuller over et godt 3.000 m^2 stort areal, mens den anden blev fundet ved et tilfælde. Og det er denne sidste boplads med den prosaiske betegnelse »Vænget Nord« som vi i det følgende skal koncentrere os om. Pladsen var dog næppe blevet opdaget, hvis ikke tørveskæringen i fyrrerne havde afdækket et lille hjørne af den ellers så vel skjulte ø. Der lå ingen flint på overfladen, kun en svag højning mellem træerne gav visse forhåbninger, som nu til fulde er ved at blive indfriet.

Vænget Nord

Ikke alene er den nye plads naboplads til rensningsanlægget og dermed til bopladsen Vedbæk Boldbaner, men den er også af samme ælde; måske endda et par hundrede år ældre. I dette område kommer vi næppe heller længere tilbage i tid end til ca. 5.500 f. Kr. Med bopladserne Vænget Nord og Vedbæk Boldbaner ser vi starten til hele Vedbækkulturen.

Denne gang blev det ikke nogen hovedkulds udgravning, og undersøgelsen er da heller ikke afsluttet endnu. Det bliver den, om alt går vel, nok først i 1983. Pladsen blev såmænd fundet allerede i 1976 og sonderet i 1977, men først i 1980 havde vi kræfter, erfaring, viden og midler til at turde binde an med denne krævende opgave. Storstilet hjælp fra Statens Humanistiske Forskningsråd, Københavns Universitet, Nationalmuseet, Søllerød Museum, Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond, Københavns Amtskommune samt Lodbergs Legat sikrede midlerne. Teknisk Forvaltning i Søllerød Kommune gav den hjælp, som kun de kunne yde, og Østre Landsdelskommando formidlede endnu en gang udlån af materiel. Som man kan forstå fik vi megen hjælp, men vi havde også megen hjælp nødig. For dette var drømmen, som skulle gå i opfyldelse.

Mæcener

I Vedbæk har vi prøvet kræfter siden 1975 og gjort mange erfaringer. Men spørgsmålet om, hvordan man kan eller skal udgrave en stenalderboplads er i høj grad betinget af den viden, man har om pladsen, inden man går i gang. Bagefter ved udgravere altid, hvordan undersøgelsen skulle have været foretaget.

Opmålinger

Derfor gjaldt det om under sonderingen at indhente så mange oplysninger som muligt med den mindst mulige forstyrrelse til følge. Først blev skovbundens relief opmålt, hvorved den svage højning kunne indkredses. Da højningens top ikke kom meget op over 3 m over den nuværende havoverflade, var det allerede på dette tidspunkt klart, at det måtte være en af de ældre bopladser i området. Undersøgelser over havspejlets niveauforandringer i den gamle Vedbækfjord har nemlig vist, at allerede omkring 4.500 f. Kr. var havoverfladen steget op til + 3 meter. Og da fjorden blev ved med at stige i de efterfølgende århundreder og nåede op til en højde af næsten 5 m over det nuværende havniveau, så måtte bopladsen have en alder på omkring 5.000 f. Kr.

Boringer

Efter overfladeopmålingen gennemførtes en serie boringer for at kortlægge undergrundens topografi og for at få et indtryk af, hvad det var for aflejringer, som lå skjult under tørven. Boringerne gav som resultat, at omridset af en lille sandholm nu kunne tegnes, og at denne ø var fuldstændigt dækket af gytje, d.v.s. vandaflejret materiale. Det var endvidere klart, at de dybeste aflejringer, hvor udsmiddet kunne forventes, skulle søges nord for holmen.

Prøvehuller

Herefter blev det formodede bopladsareal undersøgt med 13 prøvehuller, hver én kvadratmeter stor. Disse gav som resultat et karakteriserende oldsagsmateriale foruden en indkredsning af selve oldsagskoncentrationen. I et af prøvehullerne afdækkedes en grube og i et andet et ildsted. Og en kulstof-14 datering af trækul fra det sidste anlæg har givet en alder på godt 5.200 f. Kr. Dette passer godt med, at også de fundne oldsager er typiske for perioden omkring 5.000 f. Kr.

Sonderingen i 1977 gav således en række vigtige resultater, og i mange

Bopladsen Vænget Nord, udgravningsbillede 1980.

tilfælde burde man vel egentlig være stoppet her. At vi alligevel er fortsat på samme plads skyldes håbet om, at det her vil være muligt at fremgrave sådanne oplysninger, som det hidtil ikke har lykkedes at få frem på de andre pladser. Set fra udgraverens side frembyder bopladsen Vænget Nord en lang række fordele. Bopladsen er velafgrænset, idet den ligger på en holm, og i overensstemmelse med holmens ringe størrelse er bopladsen tilsvarende lille. På grund af vandstandsstigningen i fjorden bliver bopladsen kort efter 5.000 f. Kr. oversvømmet, hvilket betyder en effektiv forsegling af kulturlaget, hvorfor en senere indblanding kan udelukkes.

1980 undersøgelsen

For at skaffe nye oplysninger frem og for at få et sammenhængende billede såvel bogstaveligt som i overført betydning af forholdene på bopladsen blev udgravningen i 1980 tilrettelagt og gennemført på en usædvanlig måde. På selve udgravningsstedet rejstes en telthal, hvorved det centrale felt på over 100 m^2 var overdækket igennem hele den lange udgravningsperiode. Da denne faldt sammen med århundredets vådeste sommer, var det selvfølgelig meget praktisk, at der selv i regnvejr kunne arbejdes uforstyrret. Fordelen ved teltet var dog først og fremmest, at oldsagerne over hele dette store areal kunne frempræpareres og fotograferes således, at vi fik et nøjagtigt billede af de forskellige oldsagers indbyrdes beliggenhed og af deres placering i forhold til misfarvninger og anlæg i undergrunden.

Under dette arbejde opdagedes det, at sammen med flintafslagene udgjorde håndstore sten de almindeligst forekommende oldsagstyper. Det er selvfølgelig et spørgsmål, om alle disse sten har været i menneskehænder og har været bragt ind på pladsen af stenalderjægerne. Mange af stenene er dog skørbrændte og har således været opvarmet og brugt som

Kogesten

kogesten. Sådanne ildskørnede sten kunne dels ligge enkeltvis spredt ud over fladen, og dels i hobe. Ildstederne, hvor kogestenene må være blevet opvarmet, synes at være meget simple, og dem fandt vi kun i periferien af det undersøgte bopladsområde.

Efter at kulturlaget var blevet fjernet, opdagede vi, foruden et sandt virvar af dyregange i undergrunden, også nogle mindre nedgravninger. Hvad sådanne gruber har været brugt til, er meget vanskeligt at få en klaring på, men i én af dem var der gode oplysninger. For her lå, oprindelig nedpakket i et skind eller lignende, en del flintafslag lige fra de mindste fliser til større afslag og en enkelt blok. Det har nu vist sig, at alt dette affald stammer fra én og samme flintkærne. Foreløbig har mere end 30 forskellige flintstykker kunnet passes sammen. Og på denne måde får man lejlighed til at rekonstruere flinthugningsprocessen.

Tredimensionelt puslespil

Tilsvarende forsøg på sammensætninger af flintaffaldet fra kulturlaget er i gang, et arbejde der bedst kan sammenlignes med et tredimensionelt puslespil, hvor man dog ikke altid ved, om alle brikkerne er der. Ud over at man på denne måde kan se, hvor og hvordan flinttilhugningen er foregået her på pladsen, betyder det også, at der gives endnu en mulighed for at kontrollere samtidigheden i det fremgravne oldsagsmateriale. En meget vigtig mulighed. Man må gå ud fra, at genstande, der kommer fra samme flintblok, også må være lavet på samme tid. Derfor er det så vigtigt, at man får alt med under udgravningen, og at man er sikker på, at oldsagerne ligger på deres oprindelige plads.

Da vi kom ned under kulturlaget, var holmens overflade både stribet og plettet, og det var lidt af et gætteri at finde ud af, hvad der var dyregange, og hvad der var gruber. Det var derfor nødvendigt at undersøge alle spor, og i flere af dyregangene lå der da også flintredskaber. Men overraskende var det, at der nedenunder dyregangene kom træstolper til syne. Stolperne var bevaret takket være pladsens lave beliggenhed i forhold til grundvandspejlet, et forhold der ellers var nok så generende. Flere af stolperne var bevarede i over en meters længde, og det var tydeligt, at de ikke var gravet, men hamret ned. De var alle tilhugne i spidsen. Desværre fortsatte stolperækkerne ud over det undersøgte område, hvorfor en nøjagtig grundplan må afvente de videre undersøgelser.

Stolper

Under tørven og den omdannede gytje, mange steder blot en halv

Vænget Nord, nedhamret træstolpe.

meter nede, ligger en forladt boplads. Ganske vist er bålene for længst holdt op med at ulme, men trækullene ligger der endnu. Også hytterne er faldet sammen, men i undergrunden sidder stolperne, og på holmens overflade er der misfarvninger. På den højest beliggende del af bopladsen

er trægenstandene og dyreknoglerne forsvundet, men stenene ligger tilbage. Stenalderjægernes flintredskaber og affaldet fra flinttilhugningen findes endnu, og det samme gør sporene efter de talrige reparationer af flintredskaberne. Længere ude i de aflejringer, der var vanddækkede under bosætningen, er knoglerne bevarede, og dér ligger måltidsresterne.

Knivene under mikroskop

Af Helle Juel Jensen

Man har længe diskuteret brugen af forhistoriske flintredskaber, uden at det er lykkedes at besvare dette spørgsmål tilfredsstillende. Medens det er forholdsvis nemt at identificere funktionen af arkæologiske genstande fra perioder, hvis teknologi ligner vor, er det som regel umuligt at bestemme brugen af redskaber fra stenalderen. Selv om man har forsøgt at tolke funktionen ved at sammenligne med stenredskaber hos nulevende primitive samfund, er de fleste tolkningsforsøg trods alt stadig hypotetiske.

Slidspors-analyse

Inden for de sidste år er der imidlertid blevet udviklet en ny metode til analyse af slidspor på flintredskaber, d.v.s. de spor, brugen af et redskab efterlader på brugspartiet. Ved at bruge og eksperimentere med moderne flintredskaber har den amerikanske forsker, L. H. Keeley, påvist, at flintens uregelmæssige, mørke overflade ændrer karakter, når den kommer i kontakt med et andet materiale. Under mikroskop og med et par hundrede ganges forstørrelse kan det ses, at de små forhøjninger på flintoverfladen bliver skinnende, ligesom polerede. Poleringens blankhed, dens struktur og udbredelse er afhængig af det bearbejdede materiale. Det er derfor muligt at se forskel på »polering«, der skyldes bearbejdning af henholdsvis træ, plante, kød, tak og skind.

Ved hjælp af denne metode er flintredskaberne fra mandsgravene på

Fotografisk udsnit af flintægge, forstørret ca. 160 gange. Øverst: experimentel ubrugt flække. Midte: experimentel skindkniv. Nederst: skindkniv fra grav 12, Bøgebakken. Tegning: Eva Koch.

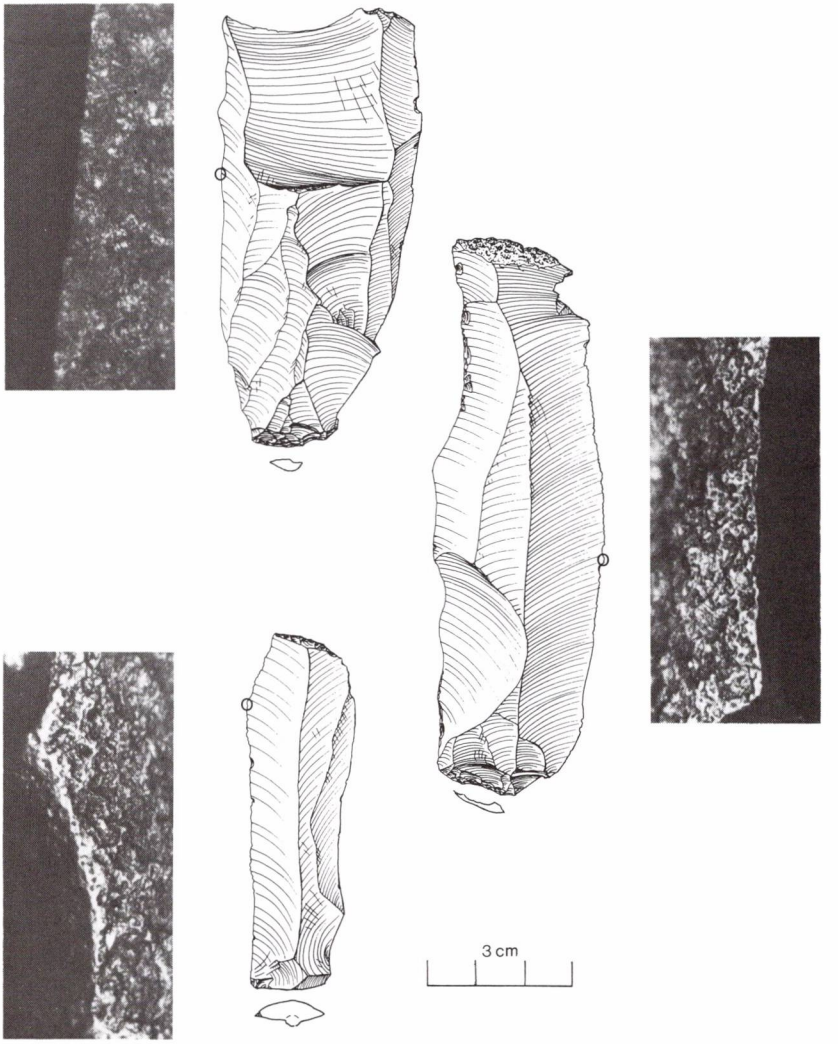

Plantepolering på kniv fra Bøgebakken. Forstørret 240 gange.

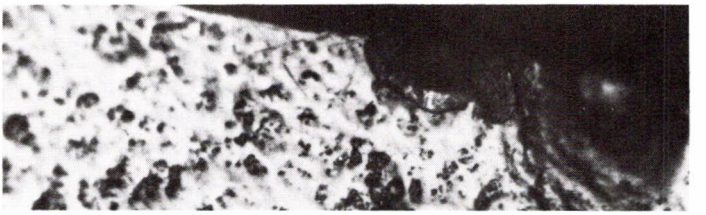

Bøgebakken blevet undersøgt for slidspor. I alt blev 14 flækkeknive af forskellig udformning og 2 kærneøkser analyseret. Det er lykkedes at give en funktionsbestemmelse af de 15 af stykkerne. En enkelt kniv måtte opgives, fordi flintens overflade viste sig at være for medtaget.

Slidspors-analysen viser, at alle redskaberne har været brugt. Dette er i sig selv en vigtig oplysning, fordi det bekræfter udgravernes antagelse om, at knivene ikke blot er en del af gravriten, symboler på døden og på alder og status, som f.eks. okkeret og de store gevirer. De er hverdagsredskaber, der som en del af mandens påklædning fulgte ham i graven.

Knivene har været anvendt til at skære eller skrabe med, i frisk skind, i kød eller i træ. En enkelt kniv har arbejdet i plantemateriale. Begge kærneøkser viser sig – nok ikke særlig overraskende – at have hugget i træ.

Ved hjælp af poleringerne kan man altså indkredse, i hvilke materialer knivene har været brugt. Ridser og småafsprængninger på brugsæggen viser stykkernes generelle arbejdsretning. Det er imidlertid ikke altid muligt at afgøre, nøjagtig hvilken handling der er tale om. F.eks. er det usikkert, om de knive, der har været anvendt til frisk skind, har været brugt til videreforarbejdning af friske huder eller til flåning af nedlagte dyr. Man kan gætte på, at det er det sidste, der er tilfældet. Hvad angår kødknivenes mere præcise funktion, så er de nok ikke slagte- eller partereknive, med mindre jægerne har været omhyggelige med at undgå at ramme sener og knogler. Flere af de kødknive, der er undersøgt fra stenalderbopladser, har kraftige kantskader og – i forbindelse med disse –

små områder med knogle-polering. Her må det dreje sig om slagteknive. Kødknivene fra Bøgebakken har ingen af disse sekundære karakteristika, og det er derfor mest rimeligt at tolke dem som »madknive«, brugt til at afskære kødet i passende stykker, inden man fortærede det.

Madknive

Der er nogenlunde lige mange kød-, træ- og skindknive på gravpladsen ved Bøgebakken. Sammenligner man dette forhold med brugsmønstret for flækkeknive på nogenlunde samtidige bopladser, ser fordelingen anderledes ud. På bopladserne er knive, der har været anvendt til træ, talmæssigt langt stærkere repræsenteret end kødknive og specielt flåknive, men denne divergens er ikke overraskende. Flåning eller flænsning af et bytte foregår oftest ude i terrænet, hvor dyret er blevet nedlagt. En flåkniv er derfor en rimelig ting at bære i bæltet. Træbearbejdning er derimod en decideret håndværksaktivitet, der har fundet sted på selve bopladsen, i lighed med skindskrabning og forarbejdning af tak og knogle, og det er her, den type redskaber opbevares.

Flåknive

I forbindelse med disse betragtninger er det interessant at bemærke, at 3 af de 4 træknive, der er fundet i gravene, tilhører de to gigtplagede »gamle« mænd i grav 6 og 10. Kan dette betyde, at deres funktion som aktive jægere var begrænset, og at de tilbragte det meste af deres tid på bopladsen med håndværksmæssige sysler.?

Flere materialer

Det ville være naturligt at forvente, at den enkelte kniv i lighed med vore dages lommekniv har været brugt i flere materialer. Dette fænomen er kun konstateret på den store kniv i grav 10, der såvel har været anvendt til træ som til kød. Det er ikke udelukket, at det samme kan have været tilfældet for en del af de andre knive. Visse former for polering er meget svage og vil nemt blive »overdøvet« af andre poleringer. Det gælder især kødpolering, der består i en meget let og overfladisk ændring af flintstrukturen langs ægpartiet. Poleringen ses i mikroskopet, men den er f.eks. vanskelig at indfange på et fotografi. Hvis en kødkniv sekundært bruges i skind eller træ, har man derfor kun chance for at konstatere den oprindelige funktion, når de to poleringer ikke overlapper hinanden.

Flækkeredskaber fra mandsgravene på Bøgebakken. Øverst grav 6/15. Nederst grav 10. Tegning: Eva Koch.

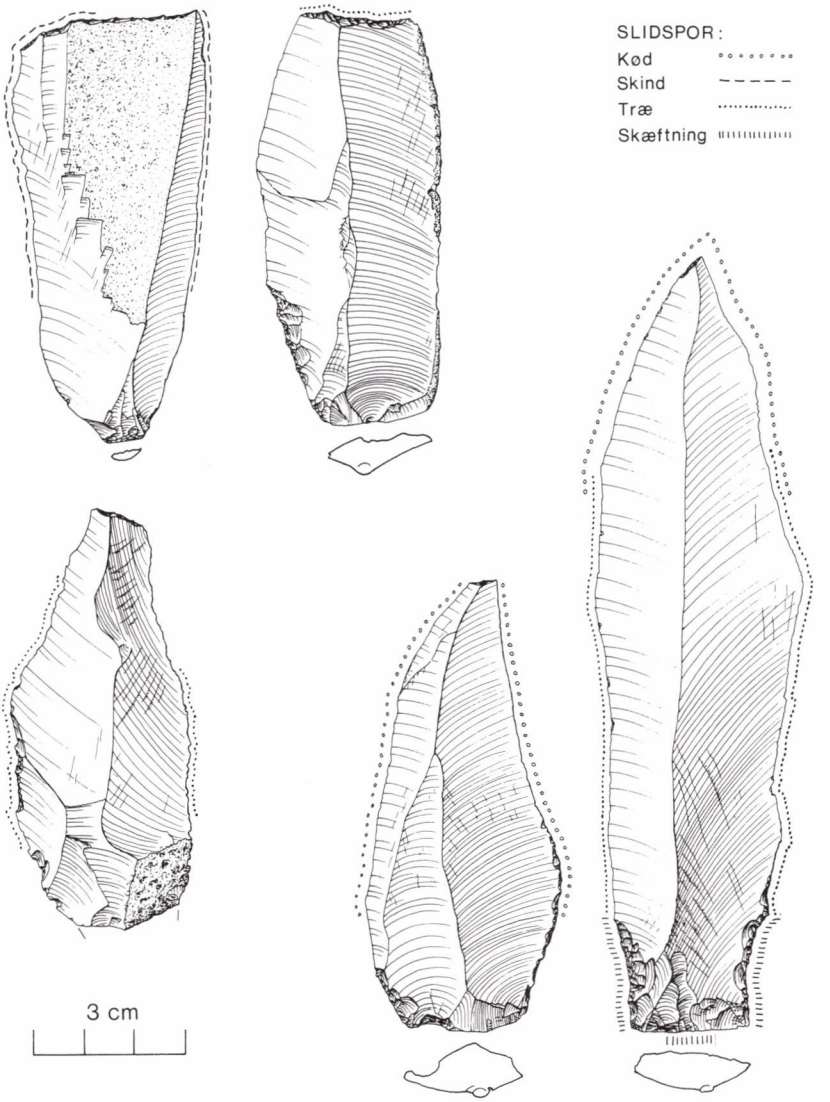

Form og funktion

Analysen af de 13 flækkeknive viste, at der ikke eksisterer noget fast forhold mellem knivenes form og deres funktion. Det er tilfældigt, om man har anvendt en kniv med tværretouche, længdekantretouche eller en utildannet flække. Det væsentlige har været flækkens skarpe kant. Den tværretouche, der findes på flere af knivene, har tilsyneladende tjent forskellige formål. I de tilfælde, hvor der ikke er brugsspor i forbindelse med retouchen, må den have fungeret som støttekant for fingeren, men undertiden har den været brugt som skraberkant. I et enkelt tilfælde synes den at være redskabets primære æg, nemlig på en af flækkerne i grav 6, hvor stykkets eneste polering fandtes netop her (træ).

Skæftning

Flere af knivene er tildannet ved basis, hvilket antyder, at de er blevet tilpasset et skæfte. Tolkning af skæftningsspor må imidlertid foretages med varsomhed. Der findes ingen poleringer, der kan kaldes »skæftningspoleringer«. Vurderinger i den retning må baseres på mikrospor, der findes uden for redskabernes brugsægge, og som hverken ligner naturlige påvirkninger eller spor, der skyldes bevidst brug. På 8 af flækkeknivene er der observeret mikrospor, der antyder, at disse har været omsluttet af et skaft. Det drejer sig om poleringer, der er begrænset til stykkernes slagbuleender, især områderne omkring selve slagbulen og på rygribberne. Her er der iagttaget poleringer, der fremkommer ved kontakt med træ. Det er nærliggende at forestille sig, at de er opstået, fordi et træskaft har gnedet mod de fremspringende partier. I flere tilfælde kan der meget vel have været tale om skafter af en type, som tidligere er blevet beskrevet i denne årbog.

Jæger og bytte

af Kim Aaris-Sørensen

Bearbejdningen af knoglematerialet fra Vedbæk-udgravningerne er nu så vidt fremskredet, at det vil være forsvarligt og rimeligt på dette sted at præsentere en samlet artsliste. Denne viser ene og alene *artssammensætningen* i knoglematerialet, og det er dennes bredde, diversiteten, som først og fremmest er denne lille artikels budskab. Der ligger små 100.000 knoglefragmenter til grund for artslisten, hvoraf hovedparten stammer fra bopladsen Maglemosegård, men også bopladserne Henriksholm-Bøgebakken, Maglemosegårds Vænge og Vedbæk Boldbaner er inddraget. Det, der præsenteres, er således en samlet liste over »Vedbæk-faunaen«, som den afspejles af disse fire bopladsers kulturlag. Det billede, vi på denne måde kan danne os af dyrelivet på Vedbækkanten for rundt regnet 7000 år siden, giver, omend dannet af flere århundreders aflejringer, et væsentligt »øjebliksbillede« i naturens 12.000 årige sen- og postglaciale udvikling.

Man må dog gøre sig klart, at det ikke er et totalt dækkende billede af faunaen, man opnår ved sådanne bopladsundersøgelser, idet man naturligvis hovedsageligt vil finde de arter, som mennesket har haft interesse i at nedlægge og hjembringe. Omvendt giver det fundne artsspekter heller ikke et totalt billede af menneskets udnyttelse af naturen, idet meget af denne udnyttelse ikke har efterladt sig spor, der kan erkendes 7.000 år efter.

Billedet er altså ikke dækkende. Men når man har erkendt dette, bliver der dog tilbage en del helt konkrete oplysninger om det forhistoriske jægersamfund og dets udnyttelse af naturen.

Da man med Vedbæk-projektet gerne vil nå frem til en beskrivelse af det forhistoriske jægersamfunds tekniske, økonomiske og sociale struktur, bliver netop beskrivelsen af miljøet og menneskets udnyttelse af dette

en meget væsentlig del af arbejdet. Det forekommer her som en rimelig arbejdshypotese at postulere, at det forhistoriske jægersamfunds organisation har været betinget af den omgivende natur – eller måske rigtigere, at samfundets struktur viste en optimal tilpasning til naturen.

Økologisk forståelse

En sådan tilpasning fordrede et godt kendskab til naturen. Jægeren må ikke alene have kendt de enkelte arters adfærd og biologi, men må også have haft forståelse for de mønstre og sammenhænge, der hersker i naturen – altså hvad vi vil kalde en økologisk forståelse. Når mennesket på den måde indgår i den økologiske helhed er det muligt at udnytte naturresourcerne uden at udsætte naturen for kraftige indgreb og overgreb. Jægersamfundet har indgået i de bestående energistrømme og stofkredsløb, d.v.s. udnyttet arterne i de eksisterende økosystemer uden i særlig grad at gribe ind og ændre disse.

Accepterer man disse tanker, har man samtidig fået foræret baggrunden for de kulturelle forandringer, der kan iagttages i jægersamfundet op gennem tiderne. Økosystemerne ændrer sig nemlig og gennemløber en karakteristisk udvikling – en succession – fra det unge økosystem til det modne klimakssystem. Udviklingen af naturen her i landet fra slutningen af sidste istid og frem til bondestenalderen, hvor mennesket for alvor begynder at gribe ind i naturen ved skovrydninger, agerbrug og husdyrhold, viser en sådan succession.

Det unge økosystem i senglacialtiden var i en ustabil tilstand, præget af få arter og en lille biomasse (= vægten af alle organismer), men samtidig af en hurtig vækst, hurtige forandringer og stor nettoproduktion. Denne tilstand ændres gradvist op gennem postglacialtiden og kulminerer med det modne økosystem – klimakssystemet – der nås i den såkaldte atlantiske periode (»Vedbæk-perioden«), og dette er præget af stabilitet, en stor artsdiversitet, stor biomasse, langsom vækst i et system, hvor produktion og forbrug er i en dynamisk ligevægtstilstand.

Denne succession afspejles i de skiftende tiders jægerkultur. Ændringer i naturen må nødvendigvis modsvares af ændringer i jægersamfundets

Knoglematerialet fra ét af de rigeste ½-m²-felter på Maglemosegård. Store fragmenter af pattedyr og enkelte fugle ses omgivet af dynger af fiskeknogler (ca. 25.000). Fra samme felt forligger mange hundrede småfragmenter af pattedyrknogler – disse er ikke medtaget på billedet af hensyn til overskueligheden. Foto: Geert Brovad, Zoologisk Museum.

teknik og sociale struktur, således at det hele tiden er bedst tilpasset det eksisterende miljø. Groft set må udviklingen gå fra højt specialiserede jægere, der i det unge økosystem er tilpasset jagten på og udnyttelsen af få arter, og som dermed er meget sårbare, ja helt prisgivet fluktuationer i disse bestande, mod mere bredspektrede allround jægere. Disse udnytter det modne økosystems mange muligheder, eventuelt i en sæsonbestemt rytme, og har alt ialt flere strenge at slå på, og er derfor mindre sårbart over for enkelte arters bestandssvingninger.

Byttet

Vedbæk-jægerne hørte til den sidste kategori.

Tegningen viser en oversigt over de mere end 60 forskellige hvirveldyrarter, der er repræsenteret i bopladsaflejringerne i Vedbæk. Arterne er fordelt på de biotoper, hvorfra jægerne har måttet hente dem hjem til bopladsen.

Eftersom bopladserne var beliggende på selve fjordkysten, kan det vel ikke undre, at det er de marine arter, der udgør den største gruppe med henved halvdelen af de fundne arter. Det drejer sig om såvel pattedyr (sæl og marsvin) som om en lang række hav- og kystfugle og endelig selvfølgelig fisk. Men også den vidtudstrakte urskov har været et godt jagtområde, hvor man især har hentet de store pattedyr, kronhjort, rådyr og vildsvin, og endelig har baglandets moser og åbne ferske vande givet deres, lige fra ferskvandsfisk og sumpskildpadde over trane til bæver og odder.

Fisk

Der skal ikke her forsøges en egentlig kvantitativ vurdering af de enkelte arters andel i den daglige føde. Undersøgelser af indholdet af de forskellige former for kulstofatomer i menneskeknoglerne fra gravpladsen på Bøgebakken, foretaget, i forbindelse med kulstof-14 dateringerne, af Henrik Tauber på Nationalmuseet, tyder imidlertid på, at jægerfolket hovedsageligt indtog en marin føde. Dette stemmer udmærket overens med det føromtalte store indslag af marine arter i bopladsernes affaldslag, og det kan samtidig nævnes, at mængden af fiskeknogler i visse aflejringer når enorme mængder. Iblandet disse fiskerester ses desuden skalrester af bl.a. blåmuslinger, hjertemuslinger og strandsnegle. Men det karakteri-

stiske for Vedbækjægerne er og bliver den meget brede udnyttelse af mange arter fra alle tilgængelige biotoper, og de, set ud fra denne strategi, centralt placerede bopladser langs fjordkysten.

Kostforagtere har man ikke kunnet beskylde de gamle for at være, selv om næppe alle de fundne arter har tjent som menneskeføde. Dette er dog en vanskelig sag at afgøre, da man ikke altid kan forvente at finde tydelige snitspor eller typiske marvspaltningstegn på knoglerne – og da slet ikke i »småtingsafdelingen«. Det står dog fast, at det vil være meningsløst, at vurdere artslisten ud fra en nutidig velfærdsdanskers smag og kulinariske tilbøjeligheder. Man må vel også formode, at sammensætningen af jægerfolkets menu har været mere eller mindre »liberal« helt afhængig af forsyningssituationen, forstået således, at man f.eks. i perioder med rigeligt hjortekød ikke har kastet sig over f.eks. rævekød, men nøjedes med at bruge dennes pels.

Mus

Nogle små krybdyr og padder samt en længere række småpattedyr (insektædere og gnavere) findes også repræsenteret i bopladslagene. For musenes vedkommende drejer det sig om et ret betydelig antal knogler og tænder. Man kan og skal ikke på forhånd kategorisk afvise samtlige af disse smådyr som rester af menneskeføde. Dertil ved vi foreløbigt for lidt. Vi finder dem ved soldning af den gennemgravede jord, og ved således intet om, hvordan de egentlig lå i aflejringen – spredt tilfældigt eller samlet i klumper? De fleste af de pågældende smådyr må formodes at leve i og omkring bopladsen samtidig med mennesket. Mange vil da omkomme (eventuelt hjulpet på vej af mennesker og hunde), og således indgå i bopladslagene, ligesom de må formodes at indvadere bopladserne i perioder, hvor disse er forladt af mennesket til fordel for andre pladser. Endelig kan det ikke udelukkes, at vi står over for rester af hunde- og rævelorte eller rovfuglegylp.

Ud over skeletterne fra selve gravpladsen på Bøgebakken er der fundet enkelte menneskeknogler, marvspaltede og spredt forekommende i bopladsernes affaldslag. Kannibalisme har altså været praktiseret ikke som

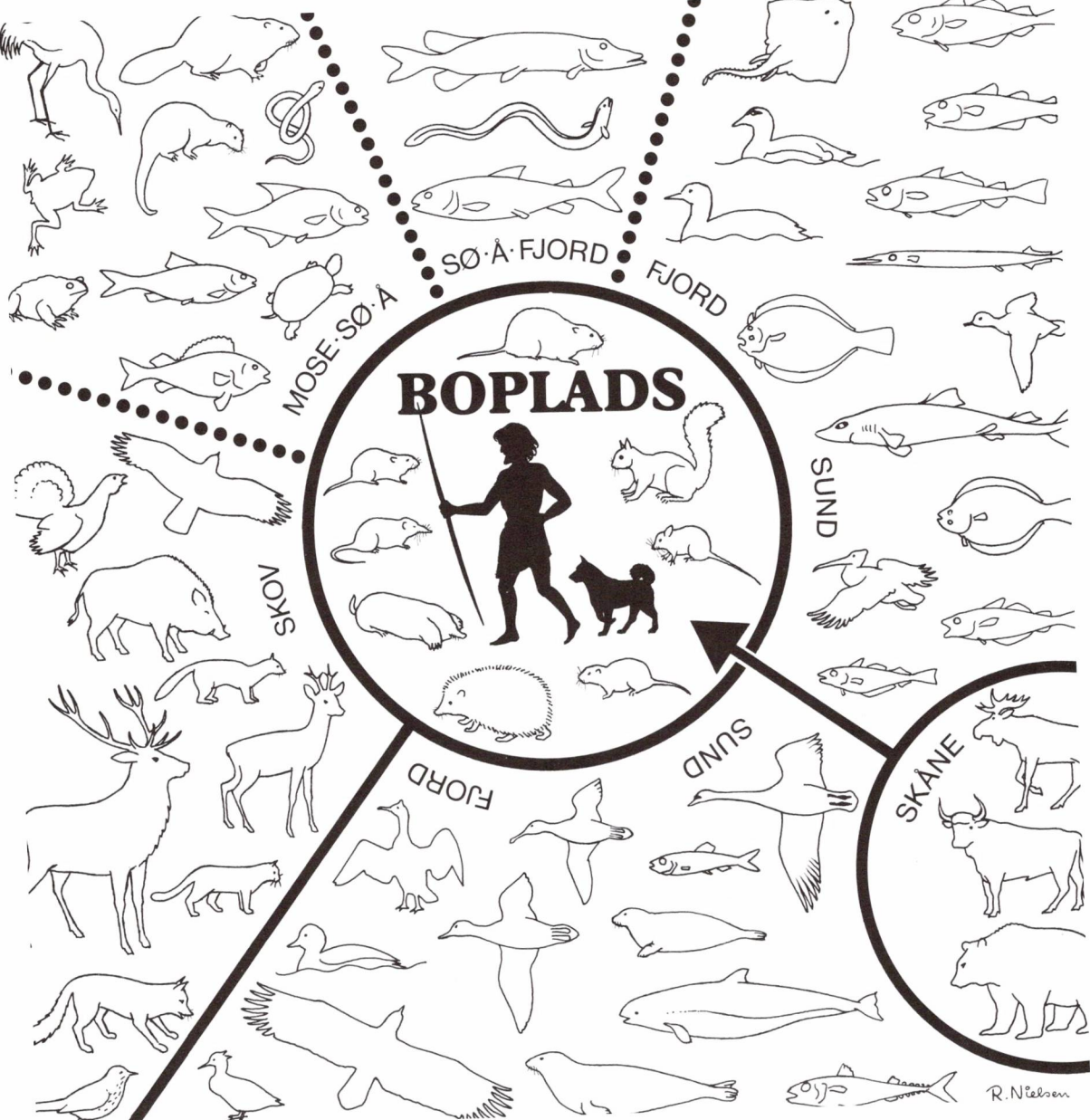
SØ·Å·FJORD
FJORD
MOSE·SØ·Å
BOPLADS
SUND
SKOV
SUND
FJORD
SKÅNE
R. Nielsen

Identificerede fiske-, padde-, krybdyr-, fugle- og pattedyrarter fra Vedbæk-bopladsernes affaldslag.

Bopladsen (og nærmeste omgivelser): Muldvarp (*Talpa europaea*), alm. spidsmus (*Sorex araneus*), pindsvin (*Erinaceus europaeus*), egern (*Sciurus vulgaris*), rødmus (*Clethrionomys glareolus*), markmus (*Microtus agrestris*), skovmus/halsbåndmus (*Apodemus sylvaticus/flavicollis*) samt hunden (*Canis familiaris*) og mennesket (*Homo sapiens*).

Skoven: Musvåge (*Buteo buteo*), tjur (*Tetrao urogallus*), drossel (*Turdus* sp.), ræv (*Vulpes vulpes*), skovmår (*Martes martes*), vildkat (*Felis silvestris*), vildsvin (*Sus scrofa*), rådyr (*Capreolus capreolus*), kronhjort (*Cervus elaphus*).

Mose – sø – å: Tudse (*Bufo* sp.), frø (*Rana* sp.), europæisk sumpskildpadde (*Emys orbicularis*), snog (*Natrix natrix*), brasen (*Abramis brama*), skalle (*Rutilus rutilus*), aborre (*Perca fluviatilis*), trane (*Grus grus*), bæver (*Castor fiber*), odder (*Lutra lutra*).

Sø – å – fjord: Laksefisk (*Salmonidae*), gedde (*Esox lucius*), ål (*Anguilla anguilla*).

Fjord – sund: Pighaj (*Squalus acanthias*), sømrokke (*Raja clavata*), sild (*Clupea harengus*), hornfisk (*Belone belone*), torsk (*Gadus morhua*), hvilling (*Merlangus merlangus*), kuller (*Melanogrammus aeglefinus*), sej (*Pollachius virens*), lubbe (*Pollachius pollachius*), makrel (*Scomber scombrus*), pig-/slethvarre (*Scophtalmus maximus/rhombus*), rødspætte/skrubbe (*Pleuronectes platessa/Platichtys flesus*), rødstrubet/sortstrubet lom (*Gavia stellata/arctica*), krøltoppet pelikan (*Pelecanus crispus*), skarv (*Phalacrocorax carbo*), svane (*Cygnus* sp.), gråand (*Anas platyrhyncos*), skeand (*Spatula clypeata*), taffel-/bjergand (*Aythya ferina/marila*), hvinand (*Bucephala clangula*), ederfugl (*Somateria mollissima*), toppet skallesluger (*Mergus serrator*), havørn (*Haliaeetus albicilla*), gråsæl (*Halichoerus grypus*), ringsæl (*Pusa hispida*), marsvin (*Phocaena phocaena*),

Skåne (skoven): Bjørn (*Ursus arctos*), elsdyr (*Alces alces*), urokse (*Bos primigenius*).

Identifikationen af de to torskefisk, hvilling og lubbe, skyldes stud. scient. Inge Bødker Enghoff. Tegning: Robert Nielsen, Zoologisk Museum.

hverdagskost, men som den helt rigtige kost til særlige lejligheder – lejligheder, hvor det næppe har været selve kalorieindholdet i måltidet, der var hovedsagen.

Også hunden, jægerfolkets eneste husdyr, er nu og da endt som menneskeføde. At vore forfædre var kannibaler, kan de fleste vel acceptere, det giver dem en ekstra spændende dimension, men at de også gav sig af med cynofagi (hundespisning) – ja her vil mange nok mene, at de gik for vidt!

Forsvundet storvildt

Tre stykker storvildt, bjørn, urokse og elsdyr er repræsenteret ikke ved knogler som madrester, men ved tre tandperler, én fra hvert dyr. Tandperlerne indgik i smykkesæt hos to kvinder gravlagt på Bøgebakken. I disse kvinders levetid har det ikke været muligt at nedlægge hverken bjørn, urokse eller elsdyr på Sjælland. De forsvandt fra området i tiden lige efter dannelsen af Sjælland som ø, altså ved fastlandstidens ophør små tusinde år før disse kvinder levede, men alle tre arter levede videre flere tusinde år endnu i såvel Jylland som Skåne. Enkelte strejfere kan naturligvis have krydset Øresund, men da der ikke er fundet så meget som én eneste knoglestump af disse dyr, fortæller de tre perler snarere om en eller anden form for kontakt med landet og folket på den anden side sundet. Vedbækjægerne kan have byttet sig til perlerne og/eller kvinderne hos nabostammer i Skåne, eller selv have nedlagt dyrene derovre og hjembragt tænderne som trofæer.

Ovennævnte var et forsøg på en meget kort præsentation af de identificerede hvirveldyrarter fra bopladslagene i Vedbæk – et 7.000 år gammelt »øjebliksbillede« af mennesket contra naturen eller rettere mennesket *og* naturen. For det, der først og fremmest karakteriserede den livsform, vi her er på sporet af, var vel netop det, at mennesket endnu dengang kendte sin plads i økosystemet. Det virker dragende i en tid, hvor vi tror at kunne stille os helt uden for systemet og overleve i rollen som herskeren, der manipulerer med dyrelivet, plantelivet, jordbunden og måske sågar klimaet.

Stenalderbopladser under Vedbæk by

af Peter Vang Petersen

Hvis De bor i Vedbæk by, så har De chancen for at finde flintredskaber, når De luger blomsterne eller graver haven. Der er nemlig bopladser under byen, og dem er vi interesseret i at vide mere om. I sandet ligger der beviser for en livlig færdsel og bosætning i oldtiden. Herude i Vedbækfjordens munding udspilledes et stenalder-leben, der ikke stod tilbage for det, som var på de velkendte bopladser i Maglemosen.

Nu lader det sig jo ikke gøre at totalundersøge pladser i Vedbæk by, her må vi nøjes med »nøglehulsarkæologi« i forbindelse med kloakgrøfter, kældernedgravninger eller småudgravninger mellem blomster og havegange. Det materiale, der kan hentes, har alligevel stor arkæologisk betydning. For det første indgår bopladserne under byen i det samlede bosættelsesmønster for stenalderbefolkningen i Vedbæk-fjorden. For det andet giver disse pladsers placering på strandvolde vigtige oplysninger, der kan supplere dem, vi får på bopladser længere inde i fjorden.

Oldsager fra strandvoldspladserne er vigtige hjælpemidler i forsøget på at klarlægge den materielle kulturs udvikling, altså hvorledes de forskellige oldsagstyper ændrer form og afløser hinanden gennem tiderne.

Strandvolde og havstigninger

De fleste strandvoldsbopladser er nemlig beboet i relativ kort tid, og affaldslagenes indlejring mellem sand- og gruslag forhindrer indblanding af ældre eller yngre materiale. På bopladserne inde i fjorden er det anderledes. Hérinde aflejres ikke nævneværdigt sand eller grus, og beboerne kunne nøjes med at rykke hytterne lidt opefter, når havet steg. På flere af disse pladser har beboelsen strakt sig over 1000 år, hvilket betyder, at affaldslagene er blevet sammenblandede således, at der ikke kan skelnes sikkert mellem ældre og yngre genstande.

Strandvoldsdannelsen havde sin årsag i nedbrydningen af kystskrænterne nord for fjorden. Herfra blev det udskyllede materiale ført med bølgeslaget sydpå og aflejret i fjordmundingen som sandbanker og

Vedbæk by med bopladser og jordbundstyper (moræne, strandvolde, sandaflejring og klitrække).

1. Dyssefund
2. Strandvejen
3. Jernbanevej
4. Vedbæk Havn
5. Stationsvej
6. Marievej

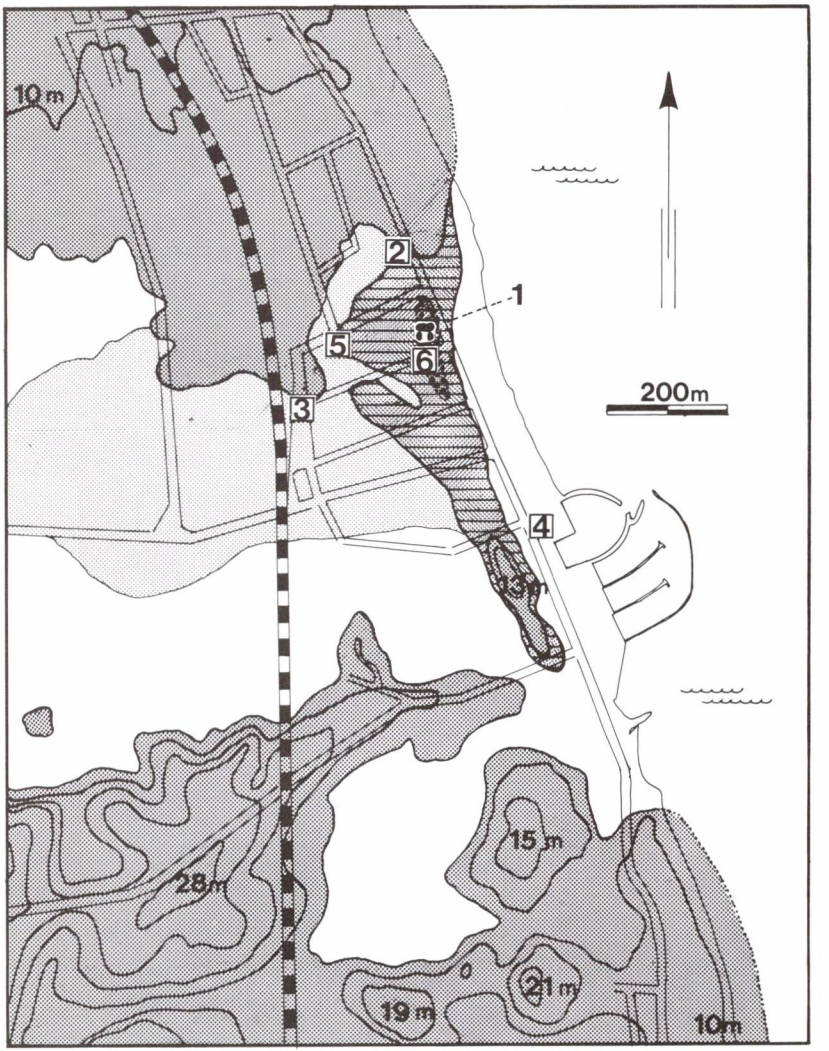

strandvolde. Nedbrydningen af skrænterne og strandvoldsdannelsen gik hurtigst, når havspejlet steg. I Vedbæk har vi fundet beviser for 5 havstigninger i den del af Atlantisk tid, der svarer til Kongemose- og Ertebølletid. Havstigningerne indtraf med ca. 400 års mellemrum og afløstes af perioder med stabil eller faldende vandstand.

Når havspejlet sænkedes, mindskedes kysterosionen, og toppen af de nydannede strandvolde blev tørlagt og kunne bebygges af stenalderfolket. Ved den næste havstigning måtte pladsen rømmes, og affaldslagene dækkedes af nye sandmasser samtidig med, at kystlinjen forskubbedes sydpå. Næste bosættelsesfase resulterede i nye affaldslag oven på eller syd for de gamle. Fra området ved Stationsvej rykkede bopladserne ned mod Marievej og Larsensvej, efterhånden som fjordmundingen indsnævredes, og ved slutningen af Ertebølletid havde strandvoldene næsten lukket fjorden. Havet havde nu nået sit højeste niveau, og sent i Ertebølletid faldt vandstanden atter kraftigt. Fjorden sumpede til, og dermed var det slut med det gode fiskeri, der havde tiltrukket bosættelsen.

I tidens løb sank området hen i upåagtethed, østenvinden skabte langs kysten en klitrække, som langt ind i det forrige århundrede dominerede landskabet langs strandvejen nord for Vedbæk. Fra at være et lille fiskerleje omkring bækudløbet ved Trørødvejens udmunding i Strandvejen voksede byen i 1800-tallet imod nord, og i 1860 nåede bebyggelsen til den nuværende Larsensvej. Rigtig fart i udviklingen kom der i 1890'erne, og efter anlæggelsen af kystbanen og Vedbæk station blev området mellem Larsensvej og den nyanlagte Stationsvej fyldt op med forretninger, værksteder, villaer og dertil hørende haver.

Amatørarkæologerne og de første fund

Med byudviklingen fulgte opdagelsen af bopladserne under byen. I 1889 modtog Nationalmuseet fra højesteretsadvokat Bagger en lille samling flintsager, der var »fundne på nogle marker, der støder op til en i Vedbæk vest for vejen til Rungsted beliggende lille grus eller sandbanke«. Den omtalte sandbanke må være klitrækken mellem Larsensvej og Stationsvej. Blandt flintsagerne var en »specialiseret« kærneøkse fra den

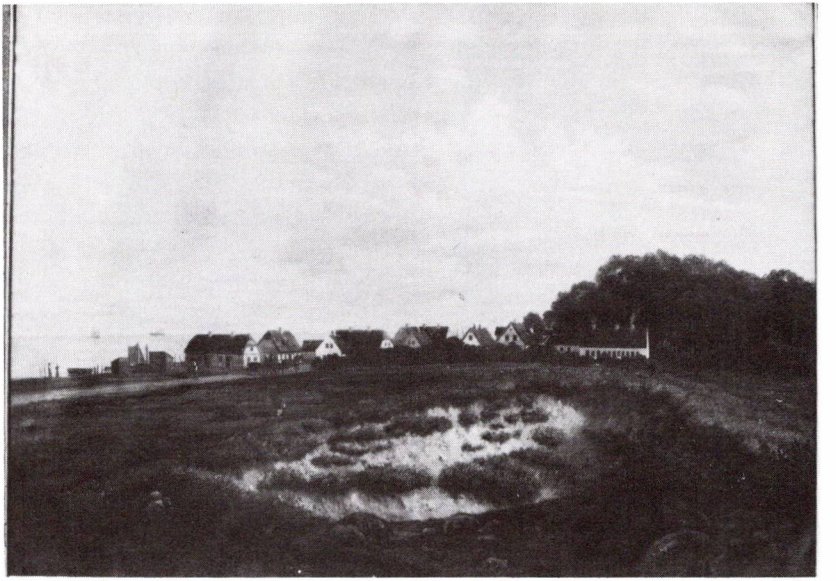

Maleri fra 1860 med Vedbæk set fra nord. (Stationsvej)

yngste Ertebølletid. Dette fund blev få år senere fulgt af flintredskaber, der var opsamlet af en ung malersvend, Franz Olsen, på området, hvor Stationsvejen løber, men hvor der i 1893 stadig var åbne marker.

Omkring århundredeskiftet var dette område udbygget og vanskeligere tilgængeligt. Desuden var Franz Olsen flyttet til Skodsborg, og hans aktive virke som amatørarkæolog i Vedbæk fik dermed en ende. Beklageligvis, må man sige, for Franz Olsen havde i sine illustrerede rapporter, hvoraf den første kom til Nationalmuseet i 1896, vist en stærk indlevelsesevne og forståelse for stenalderkulturens og landskabets udvikling.

Nyt liv i de arkæologiske undersøgelser kom der først i tyverne med Nationalmuseets udgravning på Bøgebakken. Samtidig begyndte en anden amatørarkæolog, gartner Avnholt sit virke, der blev livslangt og velkendt for Søllerødsbogens læsere. Som gartner havde Avnholt adgang til de haver, der havde hindret Franz Olsen, og i 1924 fik Nationalmuseet hans første rapport om fund af oldsager og bopladslag i Vedbæks villahaver. Ved Bøgebakkeudgravningen havde Avnholt set, hvorledes bopladslag kunne ligge dybt begravet under fjordaflejringerne, og derfor begyndte han at holde øje med jordarbejder i byen, som kunne afsløre dækkede bopladslag.

Bopladser under Strandvejen og Jernbanevej

I 1943 blev der lagt kloakledninger under Strandvejen, og her fandt Avnholt udfor nr. 416-420 et bopladslag, der lå 1 m under vejbanen. Laget indeholdt skaller af blåmuslinger og littorinasnegle, og det strakte sig under vejen ned mod en lavning vest for. Oprindeligt lå bopladsen på sydvestsiden af et lille næs yderst i fjordmundingen, og kærneøkser, tværpile, knusesten og såkaldte slagflækker daterer bosættelsen til ældre Ertebølletid.

Et par år senere gjorde Avnholt nye fund, denne gang ved kloakeringen af Jernbanevej øst for banen og Stationspladsen. Også her fandtes kærneøkser og slagflækker fra den ældre Ertebølletid. Oldsagerne fra Jernbanevej (nu Stationsvej) lå i marine aflejringer (gytje) og er smidt ud i vandet fra en boplads, som formentlig lå på det næs, der fra Bøgebakken strakte sig mod sydøst, og som blev udjævnet ved banens anlæggelse i 1897.

Boplads og menneskeæderi ved Vedbæk havn

Endnu dybere lå de oldsager, som Avnholt indsamlede i 1948 ved udgravningen til kloakanlæg ved havnen. I sand og gytjelag mere end 3 m nede lå der bopladsaffald: bearbejdede hjortetakker sammen med enkelte flintafslag og flækker. Der blev også fundet en trykstok og et skaft lavet af hjortetak, men størst opmærksomhed samlede sig dog om en hovedskal fra et menneske med kraftige øjenbrynsbuer og tykke kranievægge. Efter alt at dømme er der tale om en måltidsrest, som sammen med andet affald

LEVEDE DANMARKS FØRSTE MENNESKER I VEDBÆK?

Gartneren i Vedbæk fortæller om det 8000-aarige kranium og om sin 2000-aarige veninde

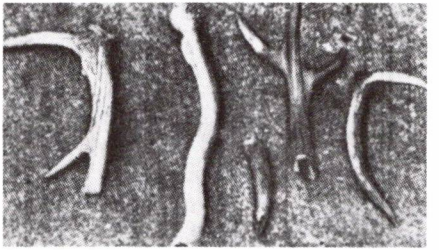

Udklip fra Ekstrabladet 1948 om Avnholts fund ved havnen.

er kastet i vandet og således giver endnu et vidnesbyrd om, at kannibalisme var en skik, der ved særlige lejligheder (forhåbentlig da) blev praktiseret på de fleste bopladser i jægerstenalderen.

Selve pladsen, hvor dette kulinariske optrin er foregået, har nok ligget på nordøstsiden af den langstrakte moræneknold, der ligger vest for Strandvejen mellem Trørødvej og Olesvej. Blandt sagerne fra Vedbæk havn var desuden en lancetformet flintpil (en mikrolit), som fik Avnholt til at datere hele fundet til Maglemosetid, altså ældre end alle andre fund fra Vedbæk. Det er sikkert korrekt, at mikroliten er så gammel, men de øvrige oldsager svarer helt til fundene fra Vedbæk Boldbaner og må anses for yngre (Kongemosetid). Pilen er antageligt tabt under en af borealtidens jagter og senere tilfældigt skyllet sammen med resten af fundet.

Efter Avnholts død i 1956 faldt den arkæologiske aktivitet betragteligt i Vedbæk, og først i 1974 kom der atter gang i tingene med starten på

Vedbækprojektet. Hovedaktiviteten blev naturligt lagt på bopladserne i Maglemosen, der var ubebygget og lettere tilgængelig end byområdet. Fra projektets start var flere amatørarkæologer involveret i undersøgelserne og eftersporingen af nye pladser, og specielt Poul Merløe, som er indfødt Vedbækborger, har ydet en stor indsats bl.a. ved at følge byudviklingen og rapportere om nye arkæologiske fund.

Stationsvej 17

I 1976 startede byggeriet til en ny bankbygning på Stationsvej 17. På overfladen fandt Merløe et par skiveøkser, der ganske svarer til de skiveøkser, der blev fundet omkring dette sted af Franz Olsen i sidste århundrede. Disse økser stammer fra et højtliggende, helt forstyrret bopladslag fra yngre Ertebølletid. Ved de senere grundudgravninger fandt Merløe yderligere to kulturlag indlejret i det gule strandvoldssand. Ca. 1 m under overfladen lå et 10 cm tykt lerlag, der indeholdt flintafslag og trækulstykker. Leret er marint og flinten er kastet i vandet fra et bopladsområde syd- eller østfor.

Over lerlaget lå et gråsort sandlag med rigeligt flint og knoglestumper, dette lag er aflejret på tørt land. Tilsyneladende er bopladsen rykket ned ad strandbredden efter en vandstandssænkning. De to lag indeholder kærneøkser, tværpile og slagflækker og tilhører begge den ældre Ertebølletid.

Med disse tre lag fra to forskellige perioder af Jægerkulturen var mulighederne ikke udtømte på Stationsvej 17, for i en dybere kældernedgravning fandt Merløe i februar 1977 endnu et kulturlag. Dette lå dækket af godt 2 m sand og grus og bestod af gruber med sort ralblandet sand med flint, knoglestumper og trækul. Hen over de uforstyrrede bopladsgruber lå resterne af et gennemskyllet bopladslag, hvor kun småsten og flint var tilbage. Af oldsager fandtes en rhombisk skævpil, et par håndtagsblokke (til at lave mikroflækker fra), kærneøkser samt velformede trykflækker. Disse typer viser, at laget tilhører Kongemosetid. Heller ikke denne gang var der tid til at foretage andet end en nødtørftig registrering af lagserien og indsamling af fund fra væggene i nedgravnin-

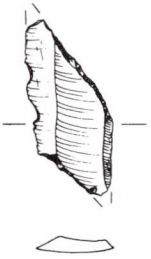

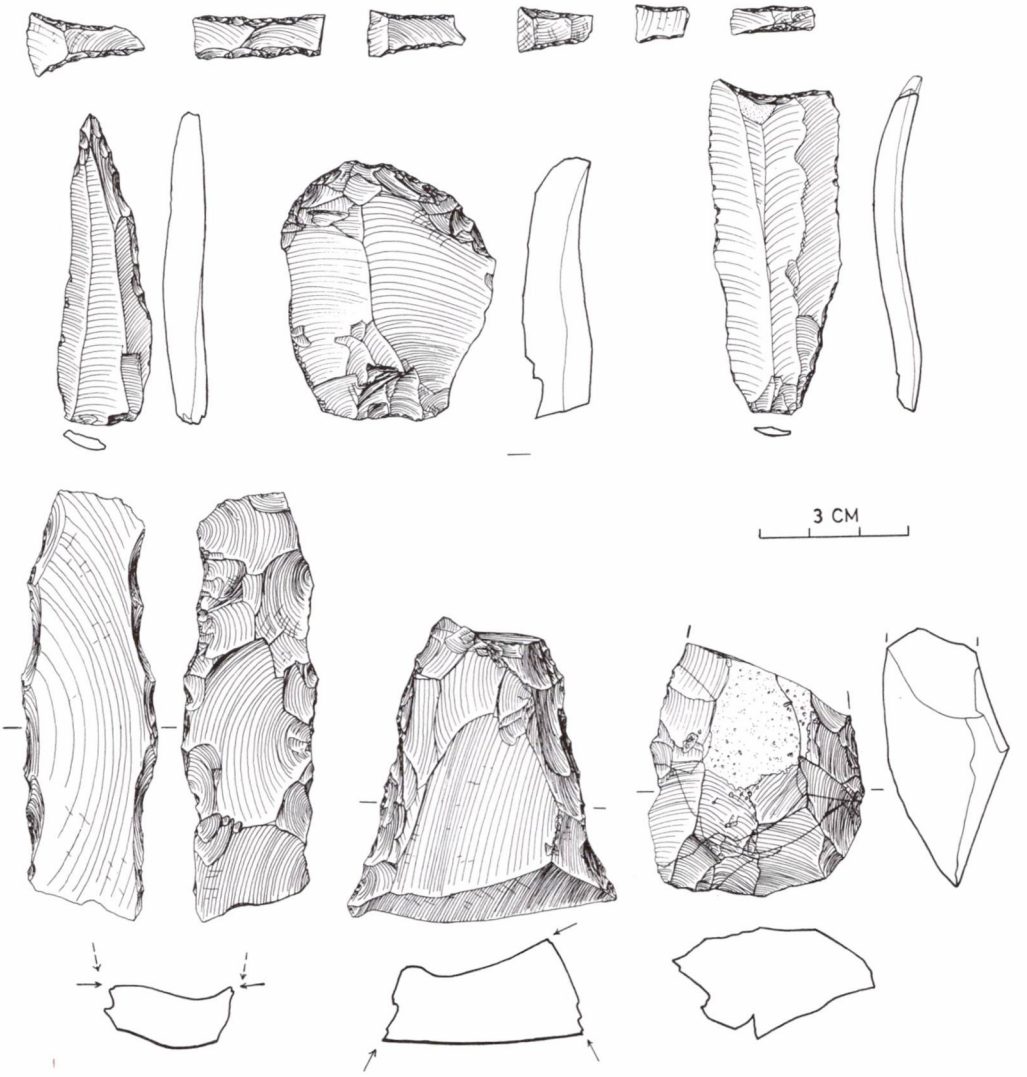
3 CM

gen, men fundet af fire kulturlag på samme lokalitet, aflejret over hinanden og adskilt af fundtomme sandlag åbnede vore øjne for de særlige stratigrafiske muligheder på strandvoldsbopladserne.

Marievej-udgravningen

Da Poul Merløe i 1980 fandt en ny boplads, havde vi heldigvis mere tid. Marievej 3 var en ubebygget grund, som Amtsvejvæsnet ejede. Hér var der gravet et affaldshul, og i væggen sås kulturlag, der ved nærmere eftersyn viste sig at indeholde keramik, og således måtte tilhøre den yngre del af Ertebølletid. I 1981 blev grundstykket solgt, og da et planlagt byggeri ville ødelægge store dele af bopladsen, besluttede Nationalmuseet at foretage en undersøgelse. Denne foregik i samarbejde med Miljøministeriets Fortidsmindeforvaltning, og vi skylder også grundejeren Esben Bech megen tak for velvillig assistance.

Udgravningen foregik i grøfter og systematisk anbragte prøvefelter, og det viste sig, at der over hele arealet fandtes bopladslag fra Ertebølletidens seneste del. Bopladsaffaldet lå dels i den øverste del af strandvoldsgruset, dels ovenpå, hvilket viser, at pladsen har været benyttet lige inden samt efter, at toppen af strandvolden blev dannet under stenalderhavets højeste niveau.

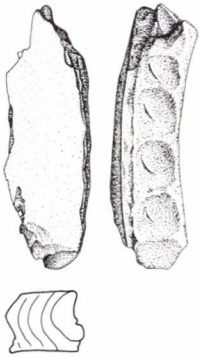

Oldsager fra Marievej 3. Tegning: Eva Koch.

Bosættelsen er startet omkring det tidspunkt, hvor Ertebøllefolket begyndte at fremstille keramik. Denne keramik var meget groft magret og opbygget af tykke lerstrimler, der blev presset sammen med fingrene. I nogle af skårene sidder endnu de nydeligste aftryk af fingerspidser og negle, der efter størrelsen at dømme, må tilhøre kvindehænder. Sammen med den grove keramik fandtes i den nedre del af kulturlaget skiveøkser, skrabere, tværpile og en del trykflækker. Dette lag, der tiltager i tykkelse og rigdom imod nord og nordvest, er formodentlig jævngammelt med det øverste, forstyrrede lag på Stationsvej 17 – Franz Olsens plads. På Marievej synes dette lag at være oversvømmet og let omlejret under den vandstandsstigning, der satte kronen på strandvoldene i en højde af godt 5 m.

Oven på strandvolden og det ældre bopladslag fandtes et yngre bo-

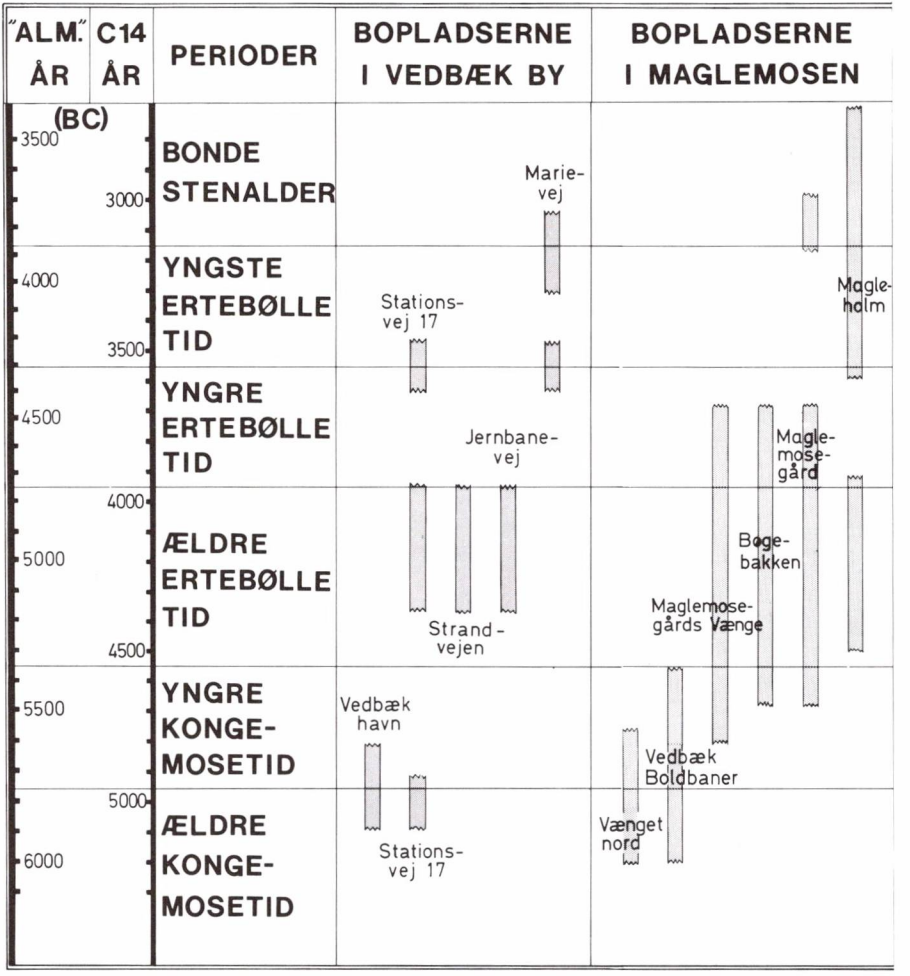

Bopladser og oldsagstyper samt deres tidsmæssige placering.

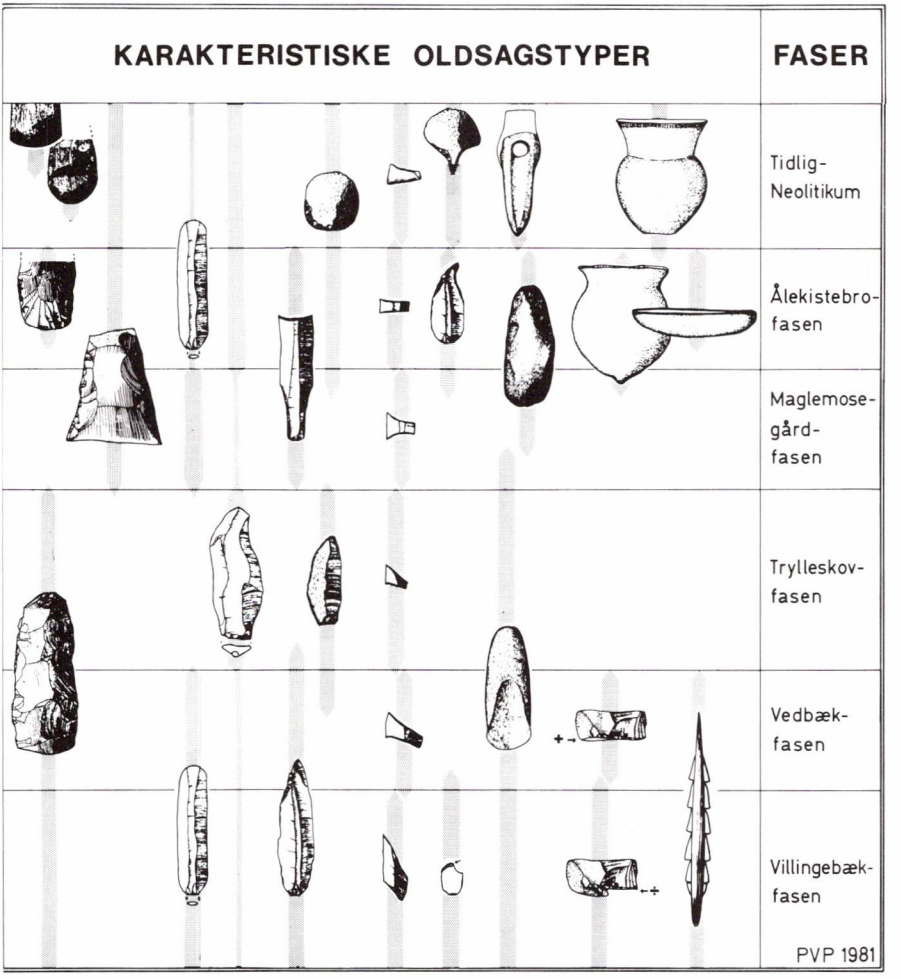
KARAKTERISTISKE OLDSAGSTYPER
FASER
Tidlig-
Neolitikum
Ålekistebro-
fasen
Maglemose-
gård-
fasen
Trylleskov-
fasen
Vedbæk-
fasen
Villingebæk-
fasen
PVP 1981

pladslag. Dette lag indeholdt færre trykflækker, i forhold til slagflækker, og en del kærneøkser. Disse kærneøkser har, i modsætning til kærneøkser fra ældre Ertebølletid, været fremstillet med »specialiseret« æg. Dette udtryk dækker over en formgivningsteknik, hvor økseæggen fremstilles ved flækkelignende afspaltninger fra ægkanten. På Marievej er kærneøkserne kraftigt opskærpede og reparerede, men der kan stadig ses rester af den oprindelige »specialisering«. Fundmængden og tykkelsen af det øvre lag synes at tiltage imod syd og sydøst, hvor laget fortsætter ind under nabogrundene. Der er ikke bevaret knogler og kun lidt keramik. Nu er der tale om mere tyndvægget keramik, og en hel del skår er af »tragtbægerkarakter«. Der fandtes også skår af lave ovale skåle, hvis formodede funktion fremgår af betegnelsen »spæklamper«.

Hytterester fandt vi ikke, men store forventninger om gravfund i stil med Bøgebakken vaktes ved fundet af rødfarvede nedgravninger på bunden af udgravningsgrøften. Men der blev vi snydt, for den videre udgravning viste, at nedgravningerne fortsatte i andre af vore grøfter, og at de indeholdt »moderne sager« som rustne søm og skår med glasur. Den røde farve i fylden stammer antagelig fra aske, der er kastet bort fra fyring med okkerholdige tørv. Foruden de to rødfarvede grøfter fandtes endnu to grøfter, der også løb parallelt hen over grunden i SSØ-NNV retning.

Da Strandvejen »slog en bugt«

Funktionen af disse fire grøfter opklaredes ved nogle korte arkivstudier; vi havde fundet vejgrøfterne fra den gamle Strandvej, der indtil 1830 løb hen over arealet. Dengang slog vejen en bue vest om klitrækken, og der findes talrige beretninger om de vejfarendes besværligheder på dette sandede stykke. Nu havde vi også en forklaring på de ler- og skærvelag, som dækkede bopladsen, og som var ret så krasbørstige at gennemtrænge med vore graveredskaber. Det var de gamle vejbelægninger, oprindeligt lerlag, som senere blev afløst af Macadamisering inden vejen blev forlagt.

Næppe var udgravningen på Marievej 3 til ende, før der lød nyt fra Merløe. Hos genboen, slagtermester Flittner på Marievej 2 blev der lagt

jordvarmerør i haven, og i opkastet fra de smalle grøfter fandtes flintafslag. Efter ejerens venlige tilladelse gravede vi et sondagehul midt i græsplænen. Derved fremkom et bopladslag, der lå på strandvoldsgruset, dækket af blegesand og fyldlag fra villabyggeriet. I hullet fandt vi en specialiseret kærneøkse, tværpile og skrabere, der viser lagets samtidighed med det øverste lag på Marievej 3. Der er sikkert tale om en fortsættelse af den samme boplads, som tilsyneladende er den største boplads fra yngste Ertebølletid i Vedbækområdet.

Kun få af pladserne inde i Maglemosen har givet fund fra denne periode, vigtigst er bopladsen Magleholm, som blev undersøgt i 1977. På Magleholm sløres billedet af materiale fra bosættelser i ældre Ertebølletid, og det er en af grundene til, at Marievejmaterialet er så vigtigt for os. Her ligger pladsen på en nydannet strandvold, som er helt fri for ældre bopladsrester. Til gengæld har der været mulighed for indblanding af senere genstande, idet bopladslagene ikke er dækket af senere havaflejringer og derfor ligger åbne. Vi fandt dog kun få yngre genstande: Foruden de omtalte tragtbægerskår, et stykke af en sleben flintøkse samt et lille fladehugget kornsegl fra slutningen af bondestenalderen.

I det hele taget er det småt med fund fra bondestenalderen i Vedbækfjorden, set i forhold til de rige fund fra jægerstenalderen. Årsagerne hertil skal formentlig søges i fjordmundingens tilsanding, der forringede fiskeriet, og i det forhold, at de nye erhversformer som kvægavl og agerbrug gjorde befolkningen mindre afhængig af havets resourcer.

Dyssen i Vedbæk

Egnen er fattig på dysser og jættestuer, hvilket gør det ekstra sørgeligt, at der ikke kunne foretages en ordentlig undersøgelse, da man i 1893 fandt et stenbygget gravkammer i Vedbæk. Ved byggeriet af villaen lige nord for Marievej 2 stødte arbejderne på et dyssekammer, anlagt i en høj som senere var dækket af flyvesand.

En sten på 1,6 m i længde dækkede kammeret, hvori der lå knogler fra mindst tre mennesker sammen med en eller to slebne flintøkser af mellemneolitisk type. Arkæologen Vilhelm Boye nåede først frem, efter at

graven var sløjfet, og kunne kun opsamle usikre oplysninger om dens konstruktion. Måske var dette fund impulsen, der startede Franz Olsens arkæologiske interesse, i alt fald optog det ham meget, og han har berettet, at de fundne flintøkser endte hos bygherren, murermester Svendsen, og at et kranium fandt vej til frøken Rieck på hendes skole. Vi er naturligvis stærkt interesseret i efterretninger om disse genstandes skæbne ligesom i alle andre fund af oldsager fra Vedbæk. Ligeledes vil vi hilse alle praj om forestående eller igangværende jordarbejder velkomne, thi ethvert kig ned i Vedbæks undergrund kan give vigtige oplysninger om den kulturelle og geologiske udvikling. Selv et lille hul kan, hvadenten det indeholder bopladsspor eller ej, kaste nyt lys over den stenalderverden, der ligger begravet i sandet under Vedbæk.

Vedbækfjorden. Tegnet af Franz Olsen 1906.

Selskabet 1.4.1980-31.12.1980

Af Roar Skovmand

Formandens beretning ved generalforsamlingen
d. 21. maj 1981 på Søllerød Rådhus

Den beretning, der aflægges her i år, er ikke nogen årsberetning, men kun en trefjerdingårs-beretning. Det skyldes, at det er på tide, at formandens beretning og kassererens regnskab får samme terminer. Det er faktisk fem år siden selskabets regnskabsår flyttede fra april til januar, mens formandens beretning blev, hvor den var, og rakte fra forår til forår. Fremtidig vil der ikke blive uoverensstemmelse mellem formand og kasserer på dette punkt. Både beretning og regnskabsoversigt følger fra nu af kalenderåret.

General-forsamlingen

Selskabets medlemstal er omtrent som ifjor, nu ca. 1425, med meget nær balance mellem afgang og tilgang. Til generalforsamlingen den 13. maj 1980 i kommunalbestyrelsens mødesal var mødt ca. 125 medlemmer, der som det har været skik i en årrække, valgte advokat H. Bolt Jørgensen til dirigent. I dag, hvor Bolt Jørgensen er forhindret på grund af udenlandsrejse, har selve borgmesteren, fru Birgitta Broberg, indvilget i at påtage sig dirigenthvervet. Det er bestyrelsen hende taknemlig for, og jeg benytter lejligheden til at takke borgmesteren for, at vi ligesom ifjor har fået lov til at benytte den fornemme ramme, kommunalbestyrelsens mødesal er, til selskabets generalforsamling og årsmøde.

Formandens årsberetning for 1979/80 er aftrykt i den nys udkomne Søllerødbog 1981. Et forslag fremsat af ingeniør Helge Sølgaard om at få Vedbækfundene anbragt i selve Vedbækområdet, eventuelt i Maglemosegårds bygninger, et forslag der også var omtalt i formandens beretning, blev på mødet kommenteret af hr. Sølgaard og besvaret af arkitekt Albert Gehrke og biblioteks- og kulturudvalgets formand, fru Hanne Høeg.

Begge oplyste, at det var hensigten, også af økonomiske grunde, at få fundene udstillet i forbindelse med ombygningen af Gammel Holtegaard. Ingeniør Sølgaard har efter mødet henvendt sig skriftligt til kommunalbestyrelsen og argumenteret for, at man i betragtning af fundenes enestående betydning og områdets velbevarede oldtidskarakter fandt mulighed for at huse dem nær findestedet. Jeg kan her kun oplyse, at det ved kommunalbestyrelsens møde den 25. marts i år blev besluttet; at hele staldlængen ved Gammel Holtegård indtil videre stilles til rådighed for Vedbækfundene. Det vil ske i nær fremtid.

Et spørgsmål fra ekspeditionssekretær Jørgen Erik Carstad, om selskabet ikke kunne gøre noget for, at bådfarten på Furesøen igen kunne komme Søllerøds borgere til gode, blev også kommenteret af fru Høeg med at kommunen ikke så sig i stand til at give tilskud på 400 kroner for blot en enkelt persons bådtur. Spørgsmålet måtte vel også anses for at ligge på grænsen af, hvad der er selskabets opgaver.

Efter at formandens beretning var godkendt, blev kalenderårets regnskab aflagt af kassereren, ingeniør Werner Ruff. Det viste et knebent overskud på 1934 kroner og balancerede med kr. 257.040. Regnskabet blev godkendt efter en kort drøftelse. Et ønske udtrykt af arkitekt Filip Wanning om, at forrige års regnskabstal måtte blive tilføjet årets regnskab, er taget til følge i år.

Under dagsordenens punkt 4, Fastsættelse af kontingent for 1981, måtte bestyrelsen foreslå en forhøjelse på fem kroner til 70 kroner. Det blev godkendt, idet det blev bemærket, at Søllerødbogens kvalitet ikke måtte forringes, og det er den heller ikke blevet, trods stadig stigende trykningsudgifter.

Under dagsordenens punkt 5 var der ikke indkommet forslag. Under punkt 6, Valg ifølge vedtægterne, blev de bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, genvalgt: Annalise Børresen, Nina Fabricius, Mogens Funch, Werner Ruff, Ulrik Schou og Roar Skovmand. Revisionsfirmaet Schøbel & Marholt blev genvalgt til revisorposten. Til posten som 2. suppleant til

bestyrelsen, der ikke var blevet besat forrige år, valgtes efter bestyrelsens forslag universitetslektor, dr. phil. Erik Helmer Pedersen.

Efter generalforsamlingen holdt universitetslektor, mag. art. Erik Brinch Petersen lysbilledforedrag om de første fem års udgravninger i Vedbæk. De fleste bopladser i området har eksisteret et tusindårs tid, men en af de ældste, den der nu skulle udgraves, havde ifølge kulstof 14-prøver haft en langt kortere levetid, fra år 5300 til 5200 før vor tidsregning. Den var blevet overraskende oversvømmet ved den hurtige afsmeltning efter sidste istid, så man så at sige kunne afdække en boplads som den så ud få minutter efter at stenalderjægerne havde forladt den. Undersøgelser af fosfatkoncentrationen i området viser arkæologerne vej til de beboede steder. Efter foredraget overrakte ingeniør Werner Ruff på Sparekassen for Lyngby og Omegns Fonds vegne foredragsholderen en check på 10.000 kr. til sommerens udgravninger.

Til det bogmarked, der blev afholdt før generalforsamlingen, blev der solgt publikationer, udgivet af selskabet, for 6265 kroner.

Sensommer-udflugten

Selskabets sensommerudflugt fandt sted søndag den 7. september. Den blev begunstiget af et i denne usædvanligt våde og kolde sommer lige så usædvanligt solskin. Også tilslutningen var usædvanlig, henved 200 deltagere, i alle aldre. Og så skulle der endda gås mange kilometer »langs Mølleåen« – samme titel som Gunnar Sandfelds bog på bedding. Turen begyndte ved Lyngbys nordre mølle. Den blev lukket op af Nationalmuseets mølleexpert, ingeniør Anders Jespersen. Fra lugen på møllens første sal fortalte han deltagerne om Mølleå-møllernes historie, der går tilbage til Middelalderen. Fra Lyngby gik turen til Fuglevad gennem Sorgenfri Park og videre til Bredes velbevarede kompleks. Her entrede deltagerne Nærumbanens tog og kørte til Ravnholm, hvorfra man atter gik til fods og beså Nymølle og Stampen – alt under Anders Jespersens kyndige ledelse. Efter kafferast på Rådvad Kro kørte deltagerne i fem busser ad Svenskevejen til Strandmøllen, hvor civilingeniør Bjørn Jensen, formand for Chr. Nielsens Fond og Strandmøllens bestyrelse, bød deltagerne

velkommen og ledte dem gennem parken til beholdere, hvor ilt og kvælstof er nedfrosset til ÷ 187°. På dette sted, hvor J. C. Drewsen i 1820'erne havde indført industrialismen i Danmark, sluttede den vellykkede sommerudflugt.

»Bevarings-udvalget«

Det er snart ti år siden, selskabet nedsatte sit særlige »udvalg til varetagelse af landskabsbevarende opgaver«. Indtil for tre år siden var professor Palle Suenson dets formand, samtidig med at han var selskabets næstformand. På formandsposten i bevaringsudvalget blev han afløst af arkitekt Albert Gehrke, der nu i udvalget assisteres af Nina Fabricius, Eigil Koefoed, Ady Rechnitzer og Werner Ruff, med sidstnævnte som næstformand og fru Rechnitzer som sekretær. I min omtale af udvalgets virksomhed siden sidste generalforsamling støtter jeg mig på notater fra dets formand.

Selskabets bestyrelse har flere gange fået forespørgsler vedrørende gamle familiegravsteder på Søllerød kirkegård, hvis mindestene fortjener at bevares. I denne anledning har bevaringsudvalget besøgt kirkegården, og der er truffet aftale om samarbejde mellem museumsinspektør Nina Fabricius og kirkegårdsinspektør C. V. Carlsen.

Da kommunen i 1976 erhvervede Gammel Holtegård, generalbygmester Lauritz de Thurahs landsted med dets, som han selv kaldte det, »meget lystige og angeneme beliggenhed«, opstod der snart en offentlig debat om stedets anvendelse. Jeg har tidligere nævnt, at kommunalbestyrelsen den 25. marts i år traf beslutning om Vedbækfundenes foreløbige anbringelse i staldlængen. Dens stråtag skal udskiftes med tegltag og gøres færdigt til næste år. Samtidigt blev det vedtaget, at der i hovedbygningen skal skaffes plads til Byhistorisk Arkiv, der hidtil har måttet nøjes med snævre rumforhold i en sidebygning til Hovedbiblioteket i Nærum. Det er en beslutning, der må hilses med glæde. De lokalhistoriske arkiver er i de seneste år blomstret op over hele landet i hundredvis, men også på dette område er Søllerød Kommune, ikke mindst takket være Annalise Børresens indsats, en foregangskommune. Der er dem, der jamrer over,

at den nye kommunallov kvæler det gamle sognefællesskab. Det behøver den nu ikke at gøre, men givet er det, at de store kommuner har mulighed for at løse opgaver, som de små sognekommuner slet ikke havde kræfter til at løse. Det gælder ikke mindst museums- og arkivområdet. At både arkivet og en del af museet fremtidig tildeles plads inden for Gammel Holtegårds mure, harmonerer ikke blot med stedets »meget lystige og angeneme«, men også med dets centrale beliggenhed i kommunen. En uforglemmelig oplevelse havde medlemmerne af dette selskab den 1. september 1968, da sensommerudflugten gik til Gammel Holtegårds Have, hvor dr. Knud Voss fortalte om landstedets historie og en skuespiltrup af Kongelig Majestæts Acteurs, hvervet af Søllerødscenens leder Bjarne Håkansson, opførte omtrent det samme spil som det, der 221 år før på samme sted havde inspireret den unge kong Frederik den Femte til oprettelsen af Det kongelige Teater på Kongens Nytorv.

Gammel Holtegårds Have indbyder til gentagelse af dette sceneri, og jeg kan ikke nægte, at jeg på mange måder følte mig tiltalt af arkitekt Junggreen-Haves plan om genskabelse af Thurahs barokhave, der blev forelagt en række foreningsrepræsentanter ved et møde på Rådhuset i december under ledelse af Teknisk Udvalgs formand, C. J. Schwartz-Nielsen. Når både jeg og andre tilstedeværende måtte tage forbehold over for denne storstilede plan, skyldtes det i første række ikke betænkelighed ved de anlægs- og driftsmæssige omkostninger, den måtte medføre. Nej, det skyldtes dels, at man kun kender Thurahs have fra J. J. Bruuns samtidige prospekter, der er gengivet i Charlotte Iversens artikel i Søllerødbogen 1980 s. 93-94, dels en principiel betænkelighed ved radikalt at tilbageføre et anlæg til dets oprindelige stil. Det var en tendens, der var stærkt fremtrædende i slutningen af forrige århundrede og endnu i begyndelsen af dette, men den er nu forladt. Nu ønsker man at respektere de skiftende tiders stil, og da ikke mindst den engelske havestils harmoniske samklang med den frodige danske natur. – Selskabet har senere fået tilstillet en beplantningsplan fra kommunen, der i det store

hele fastholder havens nuværende karakter. Den søger også at sikre de store alletræers bevarelse. Bevaringsudvalget har med enkelte bemærkninger – bl.a. om nyplantning af lindetræer på ydersiden af de nuværende alleer og om anlæg af tjørnehæk mod Øverødvejen – kunnet tilslutte sig kommunens bevaringsplan. Den er nu vedtaget af kommunalbestyrelsen. – Der er også grund til i denne beretning at rose den smukke beplantning, der er sket på Geels Bakke, hvor den brede vej ellers har slået et grimt skår i skoven.

I henhold til kommuneplanlovens § 6 tilstiller kommunen selskabet og dets bevaringsudvalg alle lokalplanforslag, og bevaringsudvalget får lejlighed til at tage stilling til forslagene. Som eksempler herpå kan nævnes sagerne om Holte Midtpunkt og udbygningen af Nærumvænge Torv. Selskabet hilser med glæde, at der på denne måde gives mulighed for en åben drøftelse af det i sagens natur spændte forhold mellem fredning og udvikling i et landskab, der i dette århundrede er under forvandling til et »by-skab«. Det er værdifuldt, at de gennemførte omfattende fredninger såvidt muligt kommer til at bevare kontakten mellem de udbyggede landsbyer og det oprindelige landskab. Her er man nået videre i Søllerød kommune end andre steder og har nået resultater, som andre kommuner først skal kæmpe sig frem til.

Det skyldes ikke mindst den store naturpark omkring Rygård, som ingen kan frakende professor Palle Suenson æren for, og her må man med bekymring se på, at dens storslåede karakter antastes. Men her har Naturfredningsforeningen taget et initiativ, som forhåbentlig vil føre til en ordning, der fremtidig sikrer naturparkens opretholdelse. Jeg skal her nøjes med at henvise til en fortræffelig artikel i »Landskab, Tidsskrift for planlægning af have og landskab«s martsnummer i år, skrevet af landskabsarkitekten Sonja Høgild med titlen »Søllerød Naturpark – fra ide til ødelæggelse«. Ødelæggelse er nok for stærkt et udtryk, men jeg kan ikke tilbageholde personlig tilslutning til hendes ønske om, at der kan oprettes et tilsynsråd for de offentligt ejede fredede områder inden for Søllerød

kommune i lighed med det velfungerende Dyrehaveudvalg. Der har iøvrigt rejst sig stærke røster i og uden for kommunen for parkens bevarelse. Bevaringsudvalget har ikke taget noget initiativ i selve sagen, – det har Naturfredningsforeningen gjort. Men man er fra selskabets side, såfremt et tilsynsråd oprettes, rede til at tage del i varetagelsen af kommunens miljø- og kulturværdier.

Der er endnu nogle sager, som har været forelagt bevaringsudvalget: Det har været på tale, at den gamle jernbanebro over Mølleåen, et fremragende eksempel på ingeniørsnilde omkring århundredskiftet, burde bevares. En udtalelse, som fredningsstyrelsen har anmodet kommunen om, har også givet anledning til henvendelse til bevaringsudvalget. Men da fredningsnævnet har afsagt kendelse om, at den gamle bro skulle nedrives som modydelse for godkendelse af den nye, er sagen dermed afgjort. Der var næsten en wild-west stemning, når toget på regnvejrsdage efter pift i fløjten gungrede over den gamle jernbro. Man mindedes uvilkårligt Johannes V. Jensens »På Memphis Station« med linierne: »Se de sunkne næs – oh hvilken urmægtig ro over landskabet af druknende skove!« Men fire jævnsides anbragte broer, der tog synet fra hinanden og fra omgivelserne, kunne nu ikke opretholdes.

Bevaringsudvalget har beklaget, at ønsket om at få afskærmede armaturer på Helsingør-motorvejen ved Mølleøen ikke har kunnet opfyldes. Både Fredningsstyrelsen, Hovedstadsrådet og Fredningsnævnet har her givet efter for Vejdirektoratets krav.

Derimod er der fuld overensstemmelse mellem bestyrelsesflertallets ønsker og den gennemførte lokalplan for Struckmannparken, hvor der fremtidig bliver åbent syn mod Øresund fra Strandvejsbakkens nederste del.

På grænsen til nabokommunen i syd ved Strandmøllen har selskabet henstillet til Lyngby-Tårbæk kommunalbestyrelse, at der ikke her sker yderligere bebyggelse, før ny lokalplan er udarbejdet. Nabokommunen har givet selskabet bekræftelse herpå.

Såfremt der måtte være bemærkninger fra salen til det her anførte, vil arkitekt Gehrke som bevaringsudvalgets formand være rede til at svare.

Sensommerudflugten i år skal gå til nabokommunen i nord, Hørsholm, den 6. september, med egnsmuseets leder Ellen Danstrup som cicerone. Og den 27. februar næste år, da selskabet holder 40 års jubilæum, vil der blive arrangeret udstilling på Rådhuset i 16 dage, antagelig med emnet: Foreninger og folkelige bevægelser i kommunen.

Når jeg nævner nabomuseet, må jeg ikke glemme vort eget museum her i Søllerød, der under Nina Fabricius' kyndige og iderige ledelse også har markeret sig ved fremragende udstillinger.

Samarbejde med andre foreninger

Om selskabets samarbejde med andre foreninger kan meddeles, at der St. Hans Aften den 23. juni på initiativ af Holte og Søllerød Folkedanserforeninger og med tilslutning fra selskabet og kommunens biblioteks- og kulturudvalg afholdes landsbyfest i Struckmann-parken. Her bliver der opvisning af folkedans, fremvisning af gamle egnsdragter og endelig båltale af rektor, mag. scient. John Graae. Deltagere opfordres til at tage kaffekurven med og danse med til spillemandsmusikken efter båltalen. Sammen med Foreningen Norden er der også i 1980 lavet en Søllerød-kakkel, denne gang med motiv fra Fattig-Holms billede af Frederik den Syvende og grevinde Danner promenerende på Strandvejen ud for Skodsborgpalæet. Sammen med Lions Club i Søllerød er lavet julemærker. Med Naturfredningsforeningen danner arkitekt Gehrke et bindeled. Og endelig må nævnes, at der nu er dannet en kunstforening i kommunen med den initiativrige skoleinspektør og kunstven Jørgen Berg som formand.

Publikationsvirksomheden

Publikationsvirksomhedens faste led er Søllerødbogen, udkommet i foråret i 1700 eksemplarer. Den indeholder ikke i år noget bibliografisk tillæg, idet der forberedes et 15 års supplement til Friis Hansens og Finn Slentes tobindsværk »Litteratur om Søllerød Kommune« fra 1968. Der

er i år blevet indtalt fire artikler fra Søllerødbøgerne på kasettebånd for læsehandicappede, indtalt af bibliotekar Gyda Skat Nielsen.

Med syvende bind af Gunnar Sandfelds værk »Søllerød – som det var engang« er dette storværk afsluttet. Det skete i november, og bindet er også kommet i særudgave under titlen »Langs Mølleåen«, der jo danner grænsen mellem Søllerød og Lyngby-Tårbæk kommuner, til glæde for borgerne i sidstnævnte kommune – og mange andre. Hertil kommer et også af Sandfeld udarbejdet person-, sted- og sagregister ikke blot til alle syv bind i serien, men også til hans tobindsværk om »Det kommunale Styre i Søllerød«.

I den næste Søllerødbog vil medlemmerne atter møde lektor Sandfeld, idet han her vil skrive om »Gjeltehus-Skovly-Geelsgaard. En ejendoms historie«. Endelig vil det arkæologiske kort over Søllerød forventelig blive udgivet i nær fremtid.

Sluttelig vil jeg på selskabets vegne takke for fortsat rundelig støtte fra Søllerød kommune, foruden 20000 kr. i ordinært driftstilskud 55000 kr. til Sandfelds syvende bind, hvortil også Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond har bidraget med en gave på 35000 kroner. Den bedste støtte selskabet får er dog Søllerødfolkets sans for det rodnet, som fortiden udgør i vor egen udvikling.

HYLDEST TIL GUNNAR SANDFELD

Under Eventuelt tog borgmester Birgitta Broberg ordet og rettede en varm tak til Gunnar Sandfeld med følgende ord:

Kære lektor Gunnar Sandfeld

Det er i disse dage fem år siden min forgænger i borgmesterstolen, Holger Nordkild, overrakte Dem en pris fra Søllerød Kommune på 10.000 kroner. Det var faktisk penge der havde været øremærket til en

prisopgave om Søllerød Kommunes skolevæsen i anledning af et forestående 250 års jubilæum. Opgaven blev ikke skrevet i tide og prisen derfor heller ikke uddelt til tiden. Men så kom der pludselig en spændende beretning fra Gunnar Sandfeld. Den blev trykt i Søllerødbogen 1975 og handlede om skoleliv i Søllerød i forrige århundrede. Det varede ikke længe, før selskabets bestyrelse og borgmesteren blev enige om, at nu skulle lektor Sandfeld have den pris. Han havde skrevet afhandlingen om skolelivet samtidig med at han udarbejdede bind efter bind om »Søllerød – som det var engang«. Da det første bind af dette værk kom i 1972, havde daværende borgmester Erik Øigaard kaldt det »en appelsin i Søllerøds turban«. Det er siden blevet til mange appelsiner. Da Øigaards efterfølger Holger Nordkild for fem år siden hyldede Sandfeld, citerede han hvad han hørte folk sige: »I har jo alt i Søllerød Kommune – og så har I Gunnar Sandfeld!« Hertil er så efter prisuddelingen kommet det enestående værk om »Det kommunale Styre i Søllerød 1841-1978« i to bind, udgivet af kommunen, men skrevet af Sandfeld. Det er et leksikon, et biografisk leksikon, men det mest spændende jeg kender, en guldgrube for videlystne og alle der interesserer sig for kommunen. Jeg vil dog ikke sige som min forgænger, at vi *har* Gunnar Sandfeld. Han bor jo ikke engang i Holte, men ved den fjerne Limfjord. Men hvad har vi ikke *fået* af ham? Rigdomme, som ingen kommune i Danmark kan opvise magen til.

Det vil jeg sige tak for på Søllerød Kommunes vegne. Det er ikke min opgave ved denne lejlighed at uddele nogen pris, men jeg har lov til at prise og hylde lektor Gunnar Sandfeld for de gaver han har skænket Søllerød kommunes borgere.

Efter generalforsamlingen holdt lektor Gunnar Sandfeld et foredrag: »Hvordan Ny Holte blev til«.

Fuld af lune og humor fortalte Gunnar Sandfeld om det Holte, vi kender i dag, det Holte der ikke er ældre end han selv. Men går vi langt tilbage i tiden, finder vi en vild og uvejsom skov og en dyb dalstrækning imellem Søllerød Sø og Vejle Sø – »Det søde hul«.

Da Frederik II byggede Frederiksborg Slot, blev der anlagt en bekvem vej. Denne kørevej, der var den ældste Kongevej, gik bl.a. ind i Geelskoven uden om et mosedrag. Den ny Kongevej blev anlagt i 1830-erne med bomme, hvor man betalte. Røjels bom. Skovene blev omgivet af stengærde omkring 1770. Bønderne fik jord til græsning til erstatning for, at deres kreaturer ikke længere måtte gå i skovene.

Da jernbanen blev anlagt i 1863-64 begyndte udstykningerne fra de store gårde, bl.a. Dronninggård. Men kun langsomt var der tale om en egentlig bebyggelse, der kunne kaldes en by. Da jernbanen i 1880-erne blev tosporet, blev trafikken livligere, og byen fik vokseværk.

Gunnar Sandfeld fortalte endvidere om mange af de huse, han som barn kunne huske, men som nu var nedrevne. Tilhørerne fik et levende indtryk af, hvorledes en stationsby bliver til.

Efter foredraget overrakte formanden en boggave til Gunnar Sandfeld med tak fra Selskabet.

Resultatopgørelse for tiden 1. januar – 31. december 1980

94.548	Kontingenter		94.440
47.999	Salg af bøger	89.278	
−193.443	Vareforbrug	217.813	128.535
− 50.896			− 34.095
61.000	Tilskud, Søllerød kommune 1980	75.000	
	Tilskud, Søllerød Kommune 1979	20.000	
2.000	Tilskud, Ministeriet for kulturelle anliggender	2.000	
25.000	Gave, Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond (Bikuben)	35.000	132.000
+ 37.104			97.905
	Omkostninger:		
37.820	Porto, gaver, kontingenter, revision, repræsentation m.v.		27.532
− 716			70.373
2.650	Renteindtægter		3.893
1.934	Årets overskud		74.266

Balance pr. 31. december 1980

	Aktiver:		
	Omsætningsaktiver:		
134.538	Kasse-, sparekasse- og girobeholdninger		216.996
9.685	Tilgodehavende kontingent		2.145
96.826	Boglager		97.918
2.957	Tilgodehavende merværdiafgift		19.511
13.034	Tilgodehavende vedrørende salg af bøger		12.526
257.040	Aktiver i alt		349.096

	Passiver:		
	Kortfristet fremmedkapital:		
110.000	Kreditorer		127.790
	Egenkapital:		
145.100	Kapitalkonto pr. 1. januar 1980	147.040	
1.934	Årets overskud overført fra resultatopgørelsen	74.266	221.306
257.040	Passiver i alt		349.096

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

København, den 24. februar 1981

Revisionsfirmaet *Schøbel & Marholt*
statsautoriserede revisorer
Niels O. Marholt
/ *Lars Rasmussen*

Werner Ruff
kasserer

Bent Schlütter
revisor

Historisk-topografisk Selskabs fyrretyve år

Tale ved Selskabets jubilæumsfest på Trørødskolen 2. marts 1982

Af Roar Skovmand

Lørdag d. 27. februar 1982 fejrede Selskabet sit 40-års jubilæum på behørig vis. Dagen indledtes med en yderst velbesøgt reception i Rådssalen på Rådhuset i Holte, som Kommunalbestyrelsen velvilligst havde stillet til rådighed. Her talte Selskabets formand, Roar Skovmand, og borgmester Birgitta Broberg, der overrakte Selskabet en smuk sølvdirigentklokke med inskription. Også stadsbibliotekar Aage Børresen talte og lykønskede Selskabet. Man fik flere gaver, både blomster og bøger, og fra Lyngby-Taarbæk Kommune overrakte borgmester Ole Harkjær en fornem gæstebog.

Derefter gik man nedenunder og beså udstillingen »Foreningsliv i Søllerød«, som Byhistorisk arkiv netop havde åbnet – flot med faner, blomster og naturligvis billeder, protokoller, albums o.l.

Tirsdag d. 2. marts afholdtes en medlemsaften på Trørødskolen, hvortil ca. 175 medlemmer var kommet til stede. Til tonerne af Johan Svendsens festpolonaise fandt man sine pladser. Roar Skovmand indledte kort, hvorefter Ady Rechnitzer smukt fremsagde en prolog, hun havde skrevet i dagens anledning. Herefter fulgte aftenens hovedtaler, stud. mag. Svend Aage Knudsen med sit lysbilledforedrag »Arkæologiske og topografiske studier af egnens oldtidsbebyggelse« i anledning af fremkomsten af bogen »Landskab og oldtid, arkæologisk atlas over Søllerød og Lyngby-Taarbæk kommuner«.

Efter en lille pause talte Roar Skovmand om Selskabets første fyrretyve år. Vi bringer talen nedenfor.

Dengang en ung sekretær i Dansk historisk Fællesforening – den paraply-organisation, der siden dette århundredes første tiår dækker over Danmarks historiske institutioner og foreninger – i 1942 modtog indmeldelse fra Søllerød – vistnok det første kommuneafgrænsede historiske

selskab, der meldte sig ind i Fællesforeningen – da spurgte han formanden, om dette dog ikke var et lovlig snævert område for en historisk forening. Var det ikke rimeligt at stræbe efter mere omfattende enheder? Just på det tidspunkt havde de to historiske foreninger for Odense og Svendborg amter sluttet sig sammen til Historisk Samfund for Fyns Stift, og så vi hen til Sverige, var det dér de ældgamle landskaber og ikke enevældens amter, der dannede rammen om »hembygdsrörelsen«. Den unge sekretær havde heller ikke glemt, at Nationalmuseets berømte arkæolog Sophus Müller i sin tid havde advaret mod oprettelsen af mange små lokale museer og hånligt afvist dem der sagde: Vi skal have et museum her i Æbeltoft! Sophus Müller fandt en sådan spredning af kræfterne – molboagtig. – Men Fællesforeningens formand, den vise Poul Nørlund, svarede sin sekretær: Alle initiativer til historisk oplysning må hilses velkommen, sandelig også Søllerøds.

Sekretæren i Fællesforeningen var på det tidspunkt også medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt. Foruden udgivelse af årbøger og afholdelse af møder og ekskursioner lagde man her vægt på at få rejst mindestene. Ved hvert eneste bestyrelsesmøde kom formanden, forfatteren Salomon Frifelt med forslag om, at nu skulle der rejses mindestene – snart på en øde kirketomt, snart på en dyster galgebakke. Hvor vi i bestyrelsen for Søllerøds historisk-topografiske Selskab hvert år får ideer fra sekretæren, Annalise Børresen, til nye bøger, var det i Ribe amt altid mindestene, der blev foreslået – og vedtaget.

En af disse mindestene blev rejst samme år som Søllerød-selskabet var oprettet, 1942. Den kom til at stå i Maltbæk Mose ved Vejen, hvor der firs år tidligere var fundet to prægtige bronzelurer. Da stenen blev afsløret af professor Johannes Brøndsted, sagde han: Læg mærke til, at der på stenen står: Rejst i Danmarks mørketid.

Også Søllerødselskabet blev til i Danmarks mørketid. Da landet krympede sig under den tyske besættelses tryk, søgte folket trøst og styrke ved at besinde sig på sin fortid. Det er et træk, som kendetegner

krisetider – også den vi nu har over os, skønt den ikke tåler sammenligning med besættelsestidens.

Inden vi forlader Ribe amt, må jeg nævne, at her blev den første lokalhistoriske forening, Historisk Samfund for Ribe Amt dannet ved dette århundredes begyndelse, i 1902. En af grundlæggerne, provst Jørgen Nissen i Malt, indledede den første amtsårbog med et foredrag, han havde holdt »Om oplivelse af historisk sans«. Her hævdede han, »at så at sige enhver har en medfødt historisk sans. Derfor behøver denne ikke at fremkaldes eller skabes, men vel at genoplives«, og vejen dertil »går gennem lokalhistorien«. Provst Nissen havde gjort den erfaring som foredragsholder, at folk ingensinde havde lyttet med så spændt opmærksomhed, som når han havde fortalt om historiske forhold og personligheder fra selve egnen.

Selskabets formålsparagraf

Det første bind af Søllerødbogen, der kom ved nytårstid 1943, indeholder ikke nogen programartikel, men i den indledende årsberetning anføres selskabets lovbestemte formål: »at udbrede kendskab til og vække interesse for Søllerød Kommunes historiske, topografiske, kulturelle og lignende forhold i fortid og nutid samt at støtte bestræbelser for at bevare, hvad der har historisk eller æstetisk værdi eller at afholde foredrag eller besøg, der angår selskabets formål« – og endelig at udsende en årbog. Den lidt stakåndede ordlyd er ændret, men formålet fastholdt gennem selskabets fyrretyveårige virke.

En fyldestgørende beretning om selskabets indsats siden 25-årsjubilæet 1967 er givet af Annalise Børresen i en kronik, der blev trykt i Søllerød Tidendes jubilæumsavis den 15. februar 1978. Kronikkens titel var hentet fra Johannes V. Jensens ord: »Kun den, i hvem fortiden er stuvet op, har fragt ind i fremtiden«. Fru Børresen har nu ajourført sin kronik i et særtryk, og den er genoptrykt i denne Søllerødbog.

Vi kan derfor her indskrænke os til en kort oversigt over hele perioden fra 1942 til nu. I en artikel, som selskabets daværende næstformand, afdelingsingeniør G. S. Jørgensen, skrev til jubilæums-årbogen 1966-

1967, har han fortalt, at det var ham og hans kollega, afdelingsingeniør O. Zehngraf, der midt under krigen fattede planen om oprettelsen af dette selskab. Anledningen var, at G. S. Jørgensen skulle holde et foredrag i Søllerød grundejerforening om Søllerøds udvikling fra landsby til villaby. Det er en udvikling, som siden er fortsat, men lykkeligvis inden for rammer, som selskabet og gode kræfter i kommunalbestyrelsen har bidraget til at begrænse, så kommunen har kunnet bevare sit præg af grønt område. Blandt de otte mand, der var med til at forberede selskabets start, nævner ingeniør Jørgensen i sin artikel boghandler Mogens Funch, der stadig er medlem af selskabets bestyrelse.

Hans Bjarne

Det var en lille kreds, kun atten personer, der den 27. februar 1942 i et møde på det splinterny rådhus stiftede selskabet og valgte Hans Bjarne til formand. Han havde som finanshovedbogholder vundet ry for sit kendskab til »Bogholderi i teori og praksis«. Han var nu fritstillet som 67-årig pensionist, han havde evnen til både at hverve medlemmer og skaffe pengestøtte. Allerede ved nytårstid 1943 havde selskabet fået 218 medlemmer, og i efteråret 1945 var medlemstallet nået op på 350. Årskontingentet var dengang fire kroner.

Men Hans Bjarne fik kun lov til at virke som formand i fire år. Kort efter nytår 1946 blev han ramt af en dødbringende hjerneblødning. Imidlertid var selskabet sat godt i gang. Dets første årbøger – indledet af egnens fornemme historieskriver Eiler Nystrøm med et aristokratisk »Rundskue i Søllerød Kommune« – lå i et plan, som ikke er overgået af selv de bedste amtsårbøger. De fire første årganges indholdsfortegnelse viser det: Stednavnene tolket af Gunnar Knudsen, landskabsbilleder skildret af student Erik Fischer, Søllerød kirke beskrevet af Victor Hermansen, geologien af statsgeolog, dr. V. Nordmann, den litterære baggrund af den nybagte magister Mogens Knudsen, krigenes følger af Mogens Lebech, skovudskiftningen af A. Howard Grøn, oldtidsfund og -minder af Therkel Mathiassen og den lokale amatørarkæolog, gartner A. Avnholt, ham der grundlagde Søllerøds museum i sin egen stue på

Egebakken – hvor der var så snævert, at han måtte anbringe et velvoksent stenalderskelet under sin seng. Den sidste artikel i Søllerødbogen 1945 er den første, der er skrevet i denne årbogsrække af magister Hans Ellekilde. Den handlede om Danmarks dygtigste bondekone, Hanne Nielsen på Havarthigården. Blandt de følgende årbøger var der, så længe Ellekilde levede, kun et par stykker, der ikke indeholdt artikler fra hans hånd. I en enkelt årbog, fra 1954, havde han skrevet dem alle – fire artikler, der tilsammen fyldte henved 100 sider.

Hans Ellekilde

Ellekilde blev i 1946 Hans Bjarnes efterfølger som formand, og dette hverv beholdt han i tyve år og lige til sin død. På mange måder var Hans Ellekilde et oplagt formandsemne. Han var rodfæstet nordsjællænder, bofast i Axel Olriks hus Gammelbo tæt ved Øverøds bystævne. Han kendte sin kommunes fortid som ingen anden, og han var i alle måder et elskeligt menneske. Men han ejede hverken sin forgængers myndighed eller hans igangsættende og administrative evner. I de tyve år Ellekilde var formand, stagnerede medlemstallet, og det kneb at skaffe midler til årbogens udgivelse. Der blev aldrig betalt forfatterhonorarer. Fra midt i 50'erne måtte man jævnligt nøjes med at få bogen udgivet hvert andet år. Men til det sidste var årbogen Ellekildes øjesten. Den, der blev udset til hans efterfølger som formand, fik skriftligt og mundtligt pålæg om selv at behandle en række emner, som det lå Ellekilde på sinde at få taget op.

Om den periode, der fulgte efter Ellekildes død 1966 og 25 års jubilæet 1967, skal jeg kun sige, at det ikke er formandens skyld, at den kan betegnes som en genrejsningsperiode. Det må være nok at pege på medlemstallet, der betegner en stejlt stigende kurve fra 350 i 1966 til mere end det dobbelte et par år senere. I 1972 nåede tallet op på 1000, i 1978 på over 1500, et tal, der siden stort set har kunnet fastholdes, trods de økonomisk trange tider.

Medlemsbidraget er nu skyhøjt sammenlignet med 1942. Og dog dækker det knapt omkostningerne ved årbogen, hvis udstyr og indhold da også kappes med de bedste. Når selskabet ikke desto mindre i årene

siden 1967 har udgivet 54 bind med tilsammen 7500 sider og et væld af billeder, har det kun kunnet lade sig gøre ved tilskud fra kommunen og fra Lyngby og Omegns Sparekasses Fond. Men uden Annalise Børresens iderigdom og gåpåmod var disse bøger ikke kommet – heller ikke uden fremragende kassereres stadige bistand.

Gunnar Sandfeld

Af de mange forfattere, der har bidraget til selskabets årbog og andre udgivelser, skal her kun fremhæves én: Holtedrengen Gunnar Sandfeld, der havnede som lektor i den fjerne limfjordsby Struer. Det skyldtes et tilfælde, at han blev forfatter til værket om Søllerøds historie: »Søllerød som det var engang«. Efter jubilæumsudstillingen 1967 havde Annalise Børresen gengivet dens bedste billeder i en bog »Søllerød i billeder«. De gjorde det ud for Søllerødbogen 1966-1967. Billederne var gode nok, men billedteksterne var sjældent på over en linie. Så fik jeg brev fra Gunnar Sandfeld, hvor han på enkelte punkter gav supplerende eller korrigerende oplysninger til billederne. Jeg lod straks hans bemærkninger gå videre til Annalise Børresen og tænkte: Lad hende have besværet med ham! Det blev optakten til et samarbejde mellem Sandfeld og sekretæren, og det blev udmøntet i Sandfelds lødige forfatterskab. Hvor det hidtidige hovedværk om Søllerød, Eiler Nystrøms bog fra 1911, genoptrykt 1938 i »Fra Nordsjællands Øresundskyst«, hovedsagelig handlede om kendte københavnske landliggere og deres palæer, skrev Sandfeld hellere om den jævne borger, som det er langt sværere at komme på sporet af, og han gav et billede af hele kommunens tiltagende urbanisering.

Fremtiden skal jeg ikke komme ind på her og nu. Jeg vil nøjes med endnu engang at henvise til et initiativ fra Ribe amt. Formanden for dets historiske samfund, seminarielektor Verner Bruhn, har i sidste hefte af Dansk historisk Fællesforenings tidsskrift »Fortid og Nutid« nedskrevet »nogle overvejelser« om de historiske samfund før og nu. Efter en redegørelse for sit eget samfunds aktiviteter formulerer han nogle fremtidsopgaver: Større vægt på den nyeste historie, bredere social tilslut-

ning, medindflydelse på områdets fysiske planlægning, tættere samarbejde med andre historiske foreninger og institutioner, især arkiver og museer. Han siger: Vi kommer ikke langt nok ud, og vi rammer ikke bredt nok.

Ligesom jeg til at begynde med mindede om Jørgen Nissens tale om oplivelse af den historiske sans, vil jeg slutte med at citere fra slutningen af Verner Bruhns artikel: »Vi tror på, at mødet med fortiden rummer mulighed for personlig oplevelse og menneskelig forståelse, og at fordybelse i sin egen eller i sin egns historie kan være en støtte i menneskers forsøg på at forme deres tilværelse og dermed deres egen identitet.«

»Kun den, i hvem fortiden er stuvet op, har fragt ind i fremtiden«

Af Annalise Børresen

Søllerød Tidende har i anledning af sit 50-års jubilæum bedt mig skrive lidt om Historisk-topografisk Selskabs aktiviteter i det sidste 10-år, og jeg tager med tak imod en sådan kærkommen lejlighed til at fortælle om en ikke uvæsentlig side af det almene kulturliv i Søllerød kommune – den lokalhistoriske virksomhed.

Behovet for kendskab til lokaliteternes historie og arbejde med udforskningen deraf synes at være af voksende betydning i de senere år, hvor man netop taler så meget om »det nære samfund«, om fremmedgørelse og rodløshed. Man vil gerne være med til at træffe beslutninger og til at udforme de små samfund, hvor man hører hjemme, hvor man tilbringer sin fritid med familien og vennerne. Man styrkes ved perspektivet bagud og fornemmer måske, at konkret og solid viden om generationerne før os, er medvirkende til at give en bedre forståelse af det komplicerede, aktuelle samfund omkring os. Man udforsker sin egen fortid som aldrig før og ser derved måske bedre den store sammenhæng.

Ud over hele landet, i alle amter, findes der historiske amtssamfund, det første stiftedes allerede i 1902 i Ribe Amt, og efterhånden fulgte samtlige amter efter, derefter de mindre enheder, kommunerne. I Københavnsområdet stiftedes Historisk-topografisk Selskab for Gentofte i 1923, derefter fulgte Lyngby-Taarbæk i 1927 og midt under 2. verdenskrig, den 27.2.1942, stiftedes Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune.

Op mod 40.000 personer (ofte husstande) er i dag landet over medlem-

mer af en historisk forening, organiseret i Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger, en sektion under Dansk Historisk Fællesforening. Foreningerne udgiver tilsammen ca. 35 årbøger om året, foruden diverse andre skrifter. Det siger lidt om, hvor udbredt og bevidst den lokalhistoriske interesse er.

Selskabets 3 formænd

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød fik som sin første formand finanshovedbogholder *Hans Bjarne* (1942-46), derefter arkivar mag. art. *Hans Ellekilde* (1946-66) og fra 1966 professor dr. phil. *Roar Skovmand*, der trådte til, netop som Selskabet skulle forberede sit 25 års jubilæum. Medlemstallet havde indtil da ligget støt på godt og vel 300. Men nu besluttede bestyrelsen at benytte 25-års jubilæet til ved en kraftanstrengelse at søge at nå ud til langt videre kredse. Man følte sig forpligtet af Søllerøds rige historie og landskabelige kvaliteter og af Selskabets formålsparagraf, der lyder: »Selskabet har til formål at udbrede kendskab til og vække interesse for Søllerød kommunes historie, topografi og kulturelle forhold samt dermed beslægtede emner. Yderligere har Selskabet til formål at støtte bestræbelser, som går ud på at bevare og udvikle, hvad der skønnes at have historisk og æstetisk værdi. Disse formål søges bl.a. opnået ved afholdelse af medlemsmøder samt ved udgivelse af årbøger, der tilstilles medlemmerne.«

25-års jubilæet

Som et foreløbigt mål satte man sig en fordobling af medlemstallet og lagde på jubilæumsdagen ud med en repræsentativ billedudstilling på Søllerød Rådhus: »Søllerød i billeder«, omfattende hovedsagelig malerier med Søllerødmotiver, men også en del gamle Søllerød-fotografier hentet fra billedsamlingen i kommunens Byhistoriske Arkiv.

På jubilæumsaftenen viste ingeniør Werner Ruff sin lysbilledserie »Søllerød før og nu« og i Repriseteatret spilledes Søllerødfilmen og Nærumbanefilmen. Søllerød stod i disse dage i sandhed i »Billedets« tegn – og senere udsendtes et udvalg af de bedste fotografier fra udstillingen i jubilæumsårbogen og i billedbogen »Søllerød i billeder«.

Hele dette billedorgie var blevet flittigt omtalt i den lokale presse, Selskabet var ved at blive offentlig kendt og medlemstallet var blevet mere end fordoblet.

Det gav blod på tanden og grobund for bestyrelsens videre ideer og initiativer.

Året efter gik man i gang med et andet stort projekt: En kongelig festforestilling i Gl. Holtegårds have. I samarbejde med Det kongelige Teater (»Gruppen«) »genopførtes« i de smukke traditionsrige rammer Holberg-scener fra Mascarade og Diderich Menschenskræk til minde om hin friluftsforestilling samme sted for 200 år siden – i 1747, der overværedes af Kong Frederik V. En forestilling, som viste sig teaterhistorisk at skulle blive skelsættende, idet den unge livsglade konge i begejstring over Gl. Holtegård-spillet skænkede en grund på Kgs. Nytorv til opførelse af Det kongelige Teater.

Som en naturlig ting arbejder Selskabet nært sammen med biblioteksvæsenet, specielt med Byhistorisk Arkiv og kommunens Museum. Biblioteket fungerer som sekretariat for Selskabet, og som forlagsekspedition. Til Byhistorisk Arkiv indsamles systematisk lokalhistorisk stof, der systematiseres, registreres og opbevares for at kunne stilles til rådighed for interesserede. Her findes en stor del af kildematerialet f.eks. til Søllerødbøgerne – ikke mindst er billedsamlingen, der nu tæller ca. 20.000 ældre og nyere billeder fra Søllerød Kommune, af central betydning og konsulteres både af læg og lærd.

Bibliografien

I 1968 udgav Søllerød Kommunebiblioteker bibliografien »Litteratur om Søllerød Kommune«, bd. 1-2 ved J. B. Friis Hansen og F. Slente. Bogen er ikke kun en fortegnelse over, hvad der findes i Byhistorisk Arkiv af litteratur om Søllerød, men også over den litteratur, Arkivet ikke selv har. For alle der skriver om Søllerød – hvad emnet end måtte være – er en sådan registrering af litteraturen selvsagt et værdifuldt redskab. Registrering og indsamling af trykt litteratur, af arkivalier,

protokoller vedr. f.eks. foreninger i Søllerød Kommune – af billeder, af gamle kort, af lysbilleder, negativer, lydbånd, malerier – det er en del af det arbejde, som foregår i Arkivet.

Billedbogen »Søllerød i billeder« var lavet på grundlag af billeder fra Arkivet. Den bragte et minimum af forklarende tekst. Når redaktøren så frejdigt dengang udsendte bogen, var det nok med Newtons ord in mente: »Ville man vente med alting, til man kunne udføre det fuldkomment, ville der aldrig blive udrettet noget her i verden«. Bogen bragte Selskabet i forbindelse med lektor Gunnar Sandfeld i Struer, og et afgørende samarbejde tog hermed sin begyndelse.

Gunnar Sandfelds Søllerød-produktion

Følgende bøger om Søllerød foreligger i dag fra hans hånd: Dreng i Holte, 1969, Søllerød – som det var engang, bd. 1 (En billedbog med tekster), bd. 2, (En rundvandring i Vestsognet), bd. 3 (En rundvandring i midtsognet), bd. 4 (Trørød og omegn). Bd. 5 (Gennem Vedbæk på kryds og tværs) udkom på forfatterens 70-års fødselsdag, den 26. april 1978. Bd. 6 (Om Skodsborg) og bd. 7 (Langs Mølleåen) samt register til alle 7 bind. Hertil kommer værket »Det Kommunale Styre i Søllerød, 1841-1978«, bd. 1-2, der udsendtes af Søllerød Kommune lige før jul 1977, samt afhandlingerne i Søllerødbogen: »Skoleliv i Søllerød«, »Erindring og udforskning« og »Alfred Avnholt. Lidt museumshistorie« om Søllerøds navnkundige arkæolog og museumsmand. Dertil udarbejdelse af registre til Søllerødbogen 2. og 3. række 1948-61 – samt registrering af alle de gamle årgange af Søllerød Tidende, et kæmpemæssigt kartotek over alle begivenheder i Søllerød Kommune fra 1915 (findes i Byhistorisk Arkiv). Søllerød har fundet sin historiker, en kulturhistoriker, som alle byer i Danmark må misunde os.

Men også andre forfattere har sluttet op om Selskabet og det lokalhistoriske arbejde i Søllerød. Således jernbanehistorikeren over alle jernbanehistorikere P. Thomassen, der for Selskabet har skrevet: Kystbanen, 1972, Nærumbanen, 1975, Bådfarten på Furesøen, 1972, Lundtoftebanen, 1974, Søllerød Kommune – på postkort, 1973. P. Thomassen

registrerer Københavns Amtsavis fra 1872 for Søllerødstof og arbejder på bogen om Nordbanen. Arkitekturhistorien er varetaget af kunsthistorikeren, museumsdirektør Knud Voss, der i 1970 skrev »Bygningskunst i Søllerød 1670-1970«. Og netop nu Sv. Aage Knudsen: Landskab og oldtid. Arkæologisk atlas over Søllerød og Lyngby-Taarbæk Kommuner«.

Særtrykkene

Og så naturligvis alle Søllerødbogens afhandlinger og artikler, hvoraf der fra 1968 til dato er fremkommet 38. I 1970 udsendte man forsøgsvis, netop efter radikalt at have ændret Søllerødbogens format, udstyr og udsendelsesform, årbogens 2 afhandlinger som særtryk. Det var Roar Skovmand: Frederik VII og Skodsborg og Ady Rechnitzer: Vedbækfiskerne. Bøgerne blev så vel modtaget, at man fortsatte udsendelsen af egnede afhandlinger på denne måde. Billigt og smukt. Hidtil er der udkommet 18 særtryk, bl.a. 3 skolehistoriske fremstillinger: I anledning af 250-året for oprettelsen i 1721 af Søllerød Kommunes Skolevæsen, udskrev Selskabet i 1969 i samarbejde med Institut for dansk Skolehistorie, en prisopgave om kommunens skolehistorie. Kommunen stillede en 1. præmie til rådighed. Prisopgaven blev imidlertid ikke besvaret, hvorefter Selskabet bad magister Ingrid Markussen om at skrive en afhandling til årbogen 1971: »Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823«. Senere – i Søllerødbogen 1975 – bragte lektor Sandfeld »Skoleliv i Søllerød. Et stykke af den danske landsbyskoles historie i det 19. århundrede«. For denne sidste afhandling og for Sandfelds udførlige redegørelse for de enkelte kommuneskolers historie i »Søllerød – som det var engang«, besluttede kommunalbestyrelsen at skænke lektor Sandfeld en hædersgave på kr. 10.000, som ved en festlig sammenkomst på rådhuset den 11. maj 1976 overraktes forfatteren af borgmester Nordkild. Det sidste skolehistoriske særtryk i trilogien er skoleinspektør Jørgen Bergs »Nærumgårdskolen 1950-75«.

Det vil føre for vidt her at komme ind på de mange væsentlige bidrag, både af amatør- og faghistorikere, Søllerødbogen har bragt lige fra den

første årgang så dagens lys i 1942, men nævnes må nu alligevel de redegørelser, de sidste årgange har bragt om udgravningerne i Vedbækområdet, skrevet af lederen af projektet, universitetslektor, mag. art. Erik Brinch Petersen og hans medarbejdere. De foreligger i særtryk under titlerne: Gravene på Bøgebakken, 1975. Vedbækprojektet 1976. Vedbækprojektet, I marken og i museerne, 1977. Vedbækprojektet, Ny og gammel forskning, 1979. Vedbækprojektet, Under mosen og byen, 1982.

Støtte fra Søllerød kommune og Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond

Den store interesse blandt kommunens borgere for de mange publikationer, Selskabet har kunnet udsende i de senere år, udgør fundamentet for denne side af Selskabets virksomhed, en interesse, der igen kommer til udtryk i kommunalbestyrelsens store bevågenhed og altid redebonne økonomiske støtte. Og den gode »mæcen« på diverse kulturelle områder, Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond, har også været Selskabet en god hjælper gennem årene.

Det samme gælder den lokale presse. Altid lydhør, bestandigt orienterende om arrangementer og publikationer, formidlende oplysninger i stor målestok, efterlysende billeder, arkivalier og protokoller, kort sagt en vigtig faktor i arbejdet med kommunens lokalhistorie. For hvad nyttede dog alle vore gøremål, hvis ikke pressen bragte borgerne besked derom.

Sensommerudflugterne

Jeg har brugt megen plads til omtale af Selskabets publikationsvirksomhed. Derfor må en anden side af Selskabets virksomhed, sensommerudflugterne og foredragene tages summarisk. Vi er blevet hjerteligt modtaget på mange af egnens gamle landsteder, og det har for deltagerne været en oplevelse hver gang, hvad enten vi besøgte Strandmøllen, Rolighed, Rygård, Søllerød Slot, Michaelsens Minde, Grevinde Danners Palæ, Carlsminde eller udensogns til Kong Frederik VII's Stiftelse på Jægerspris Slot eller Hørsholm Museum og Hørsholm Slot. Vi har sejlet med Bådfarten på Furesøen og under kyndig ledelse gennemvandret oldtidsagrene i Geels Skov. Vi har vandret langs Mølleåen, og vi har

dvælet ved kendte og ikke kendte grave på Søllerød kirkegård. Film og foredrag om egnens historie – (også om den 7.000-årige!), billedudstillinger og harmonikoncerter med lokale kunstnere har kunnet samle stort publikum, og afleveringer af billeder og arkivalier til Byhistorisk Arkiv eller af genstande til Museet har fulgt i arrangementernes kølvand.

»Bevaringsudvalget«

Til slut skal kort omtales endnu en vigtig del af Selskabets opgaver: Det af bestyrelsen nedsatte underudvalg vedrørende bevaring og udvikling af historiske og æstetiske værdier i kommunen, det såkaldte »Bevaringsudvalg«. Udvalget modtager og behandler jævnligt henvendelser af miljømæssig karakter fra såvel kommunalbestyrelse, som fra foreninger og privatpersoner, et arbejde, der naturligt har ført til samarbejde med Naturfredningsforeningen og Selskabet for Bygnings- og Landskabskultur. Bevaringsudvalgets arbejde er imidlertid af så stor almen interesse, at det retteligt burde behandles i en kronik for sig.

Som det vel fremgår af ovenstående er Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune i dag en stor forening (den største i Søllerød Kommune) med mange opgaver, levende og livskraftig, og med støt medlemstilgang. Nu ca. 1500 medlemmer.

Det tør vel således siges, at man her i kommunen har lagt sig Johs. V. Jensens kendte ord på sinde: »Kun den, i hvem fortiden er stuvet op, har fragt ind i fremtiden«.

Nye medlemmer er velkomne!

Bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune, fotograferet den 26. febr. 1982 i anledning af 40-års jubilæet. Fra venstre siddende: Mogens Funch, Annalise Børresen, Ulrik Schou, Werner Ruff. Stående fra venstre: Nina Fabricius, Eigil Koefoed, Ady Rechnitzer, Roar Skovmand, Anita Mikkelsen, Erik Helmer Pedersen (suppleant). Jørgen Schunck, Ole Sørensen og Alb. Gehrke (suppleant), var ikke til stede.

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

Professor, dr. phil. Roar Skovmand, formand (tlf. (02) 89 33 38)
Stadsbibliotekar Annalise Børresen, sekretær og redaktør (tlf. (02) 80 04 86)
ingeniør Werner Ruff, næstformand og kasserer (tlf. (02) 80 00 90)
museumsinspektør Nina Fabricius
boghandler Mogens Funch
advokat Eigil Koefoed
lærer Anita Mikkelsen
journalist Ady Rechnitzer
ekspeditionssekretær Ulrik Schou
viceborgmester, skoleinspektør Jørgen Schunck
lærer Ole Sørensen

UNDERUDVALGET TIL VARETAGELSE AF LANDSKABSBEVARENDE OPGAVER

arkitekt, m.a.a. Albert Gehrke (formand)
ingeniør Werner Ruff (næstformand)
museumsinspektør Nina Fabricius
advokat Eigil Koefoed
journalist Ady Rechnitzer